

Έτος Ε΄.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1877.

Φυλ. Θ΄.

ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΟΥΘΗΡΟΝ ΕΠΙΣΗΜΟΙ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥ-
ΡΗΣΕΩΣ.

Ο ΣΒΙΓΓΛΗΣ Η ΖΟΥΓΚΛΙΟΣ.

Ὁ ἐξήκοντος οὗτος ἀναμορφωτὴς ἐγεν-
νήθη εἰς Τυγεμβούργον κατὰ τὸ ἔτος 1484,
παιδευθεὶς δὲ τὴν ἐγκύκλιον μάθησιν παρὰ
τινὶ αὐτῷ θείῳ, μετέβη εἰς Βασιλείαν, κα-
κείθεν εἰς Βέρναν' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ
πόλει ἠβουλήθη γενέσθαι μοναχός, ἀλλ'
ἄγνωστός τις αἰτία ἠμπόδισεν αὐτόν, ὅθεν
μετέβη εἰς τὸ τῆς Βιέννης πανεπιστήμιον.
Ἐπιστρέψας εἶτα εἰς Βασιλείαν γίνεται
καθηγητὴς' μελετῶν δὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ
τὴν θεολογίαν, ἤρξατο ἀμφιβάλλειν περὶ
τοῦ ὁρθοῦ τῆς ἐπικρατούσης ἐκκλησιαστι-
κῆς διδασκαλίας. Ὅθεν ὄτε κατὰ τὸ ἔτος
1519 γυμνόπους τις μοναχός, Βερνάρδος
Σαμψών, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν πρὸς ἐμ-

(ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΦΥΛ. Π΄.)

πορείαν τῶν συγχωροχαρτίων (δι' ἣν καὶ
ὁ Τέτζελ περιήρχετο τὴν Γερμανίαν) ἤρξα-
το τῆς ἀναμορφώσεως. Ὁ Σβίγγλης εὖρην
ἀμέσως ὑποστήριξεν παρὰ τῇ κυβερνήσει
τῆς Ζυρίχης, ἥτις τῇ συμβουλῇ αὐτοῦ ἀ-
πηγόρευσε τῷ 1520 τοῖς ἱεροκλήρι· τὸ κη-
ρύττειν παρὰ τὰς ἁγίας Γραφάς. Ὑπερα-
σπίσθη δὲ τὰς νέας μεταρρυθμιστικὰς ἰδέας
αὐτοῦ ἐνώπιον δύο πολυπληθῶν συνελεύ-
σεων τῶν κληρικῶν τῷ 1523, προσβάλλων
τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, τὸ ἐπισκοπικὸν ἀ-
ξίωμα, τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, τὴν
περὶ εὐχαριστίας ὡς θυσίας ἰδέαν, τὴν λει-
τουργίαν, τὰς νηστείας, τὴν ἐκ τῶν ἐργῶν
δικαίωσιν, τὴν ἀγαμίαν καὶ τὸν μοναχι-
κὸν βίον, καὶ ὑπεστήριξε τὴν αὐστηρὰν ἐ-
πιστροφὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας
Γραφῆς, ὡς μόνος καθαρῶς πηγῆς.

Ὁ Σβίγγλης ἀποδυθεὶς εἰς τὸν ἀγῶνα
τοῦτον βεβαίως κατηγορήθη ὡς αἰρετικός,
ὅθεν κατ' ἐντολὴν τῆς κυβερνήσεως ἐγένετο
τρίτη θρησκευτικὴ σύνοδος τῶν δύο μερί-
δων' ἐν αὐτῇ δὲ αἱ θεωρίαι τοῦ Σβίγγλη

εφάνησαν τοσοῦτον καταπειστικά, ὥστε κατὰ τὸ 1524 ἀπέβαλε τὰς εἰκόνας καὶ τὴν λειτουργίαν· ἄλλη σύνοδος γενομένη ἐν Βέρνη τῷ 1528 ἔδωκε τὰ νικητήρια εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν.

Ὁ κόμης τῆς Ἑσσης πειραθεὶς διὰ σκοποῦς πολιτικούς, ἵνα συνδιαλλάξῃ τοὺς ἀντιφερομένους, εὔρεν ἀντίπαλον τὸν Λούθηρον καὶ Μελάγχθωνα, οἵτινες ἐπαρουσιάσθησαν μετ' ἄλλων ἐνδόξων αὐτῶν ὁπαδῶν, ὡς ὁ Σβίγγλης μετὰ πολλῶν θεολόγων· πλὴν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαίτης ταύτης ὑπῆρξε μηδὲν, ἐμποδισθέντων μόνον τῶν διαφορῶν κατ' ἀλλήλων συγγραμμάτων.

Ὁ Σβίγγλης συνέγραψε σπουδαῖον σύγγραμμα (*de Vera et falsa religione*) περὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς θρησκείας, ἐν ᾧ ὑπεστήριξε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἡ μεταρρυθμίσις ταχέως ἐγένετο ἀσπαστὴ ὑπ' ὄλης τῆς Ἑλβετίας, ὅπου δὲ εἰσῆγετο, τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀνελάμβανεν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἡ δὲ λατρεία, καταργουμένης τῆς λειτουργίας, ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀναγνώσεως τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ τοῦ κηρύγματος· ἐπειδὴ παρέμειναν τύποι τινὲς Ἑλβετικοὶ εἰς τὸν καθολικισμόν, ἡ Ἑλβετία διηρέθη εἰς μεταρρυθμισμένην καὶ καθολικὴν, δὲν ἐβράδυνε δὲ ἡ διάστασις αὕτη νὰ προκαλέσῃ ἐμφύλιον θρησκευτικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἔπεσαν ἐν τινὶ μάχῃ μαχόμενος καὶ ὁ Σβίγγλης τῷ 1529.

Ἐδογματίζε δ' ὁ Σβίγγλης ἅ ὅτι ἡ θυσία οὐκ ἔστιν οὐσιώδης θυσία, ἀλλ' ἀπλῶς ἀνάμνησις τῆς ἀπαξ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένης ἐκείνης θυσίας· ἅ ὅτι οὐδενὸς ἄλλου μέσου ἢ μεσίτου χρῆζομεν, εἰμὴ τοῦ Χριστοῦ, ἀποβάλλων οὕτω τὴν μεσιτείαν τῶν ἀγίων γ'. ὅτι διὰ Χριστοῦ δικαιούμεθα, ὑποπτεύων οὕτω τὴν ἀνάγκην τῶν ἀγαθῶν ἔργων· καὶ ἄλλα πολλὰ κατέλεγε καὶ κατεφλύαρε ὁ ἔνθερμος ὁπαδὸς τῆς τοῦ Λουθήρου αἰρέσεως.

Ο ΚΑΛΒΙΝΟΣ.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Λουθήρου, Σβίγγλη, Μελάγχθωνος καὶ λοιπῶν ἀναμορφωτῶν, καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην διασπαρμένα, οὐ διέφυγον τὸ περίεργον ὄμμα τοῦ περιφήμου Ἰωάννου Καλβίνου γεννηθέντος ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ παιδευθέντος ἐν Παρισίοις καὶ Αὐρηλίᾳ. Μεταβάς κατόπιν εἰς Γενεύην διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάσκαλος τῆς Θεολογίας. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1534 εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἀναμορφώσεως ἐν Βασιλείᾳ, ἐν ἧ ἐξέδωκε τὸ ἔτος 1541 καὶ τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἔργον (*institutiones religionis christianae*), ὅπερ τοσοῦτον ἐγένετο ἀρεστὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Γενεύης, ὥστε ἔδωσαν εἰς αὐτὸ ἰσχύον νόμων πολιτικῶν. Ἄμα ὁ καλβινισμὸς ἀνεφάνη πολυαριθμῶς μὲν εὔρε τοὺς ὁπαδοὺς, οὐκ ἠδυνήθη ὁμοῦς ὑπερισχύσαι καὶ τῶν πολιτικῶν λόγων. Ὁθεν Φραγκίσκος δ' Α' αὐστηρῶς κατεδίωξε τὸν καλβινισμόν διὰ πολιτικούς λόγους καὶ ὑποψίας. Τὸ παράδειγμα δὲ τούτου ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀμέσως διαδεξάμενος αὐτὸν Ἑρρίκος δ' Β' καὶ τοσοῦτον ἀπηνῶς κατεδίωξεν, ὥστε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἡ αἴθουσα τοῦ Παρλαμέντου ὠνομάσθη αἰθόμενος θάλαμος, διὰ τὴν πληθύν τῶν Καλβινιστῶν τῶν καθ' ἡμέραν τῷ πυρὶ παραδιδομένων. Τὸν Ἑρρίκον διαδέχεται Φραγκίσκος δ' γ' δεκαεξαετῆς τὴν ἡλικίαν, τὸν τε νοῦν καὶ τὸ σῶμα ἀδύνατος, ὃν ἐπιτρέπουεν ὁ περίφημος τῶν Γυϊζῶν ἱστορικός ἐν Γαλλίᾳ οἶκος. Οἱ Βουρβῶνες βαρέως ἔφερον τὴν ἀντιπροσωπίαν ταύτην, καὶ δι' αὐτὸ οἱ δύο οὔτοι οἶκοι εἰς δύο φατρίας ἰσχυρῶς διηρέθησαν, ἔχοντες οἱ μὲν Βουρβῶνες σύμμαχον καὶ συναρωγὸν τὴν πληθύν τῶν Καλβινιστῶν, οἱ δὲ Γυϊζαὶ τὴν διοίκησιν καὶ τοὺς καθολικούς καὶ μεγάλας ἐνεποίησαν ταραχὰς, χριστιανοὶ ἀπανθρώπως χριστιανούς κατασφάζοντες!! Οἱ Καλβινισταὶ, μὴ φέροντες τὴν τοιαύτην θηριώδιαν, εἰσηγήσει βεβαίως τῶν Βουρβῶνων σὺνώμοσαν κατὰ τῆς Ἀμ-

βασίας, ἀλλ' ἀπέτυχον, ἀνακαλυφθέντων τῶν σχεδίων των.

Ὁ Φραγκίσκος δὲ ὄλω ἐν Αὐρηλίᾳ συλλαβὼν τὸν πρίγκηπα τοῦ Κονδάτου ρίπτει αὐτὸν εἰς τὰ δεσμὰ καταδικάσας εἰς θάνατον κατὰ συμβουλήν τῶν Γυϊζῶν, διίσχυρισθέντων, ὅτι, τούτου θανόντος, ἡ πρώτη κεφαλὴ τῆς πολυκεφάλου τῶν αἰρέσεων καὶ ἀποστατῶν ὕδρας θὰ ἐξέλκειεν· οὐκ ἠδυνήθη ὁμοῦς ἐκτελεῖσαι τὸ ἀποφασισθὲν, ἀρπαγείς ἀπὸ τοῦ θανάτου. Τὸν βασιλεῖα, ἀνευτέκνων ἀποθανόντα, διεδέχθη ὁ πλουσιώτατος αὐτοῦ ἀδελφὸς Κάρολος δ' Θ', παιδίον δεκαετῆς, ὅπερ ἐπιτρέπουεν ἡ καλβινίζουσα μήτηρ αὐτοῦ Αἰκατερίνη, ἥτις εὐθὺς ἠλευθέρωσε τὸν δούκα τοῦ Κονδάτου· πλὴν ἀλλὰ τίς ἠδύνατο ἐλπίζει ἡσυχίαν ἀπὸ τῶν τοιούτων συμβεβηκότων; Οἱ Γυϊζαὶ ἐμάνησαν, ὁ ἐλευθερωθεὶς δούξ ἤθελεν ἐκδικησῆναι! Ὁθεν νέαι ταραχαὶ καὶ νέοι θόρυβοι.

Οἱ Γυϊζαὶ φοβούμενοι τὴν ἐναντίαν μερίδα συνέστησαν τριανδρίαν, ἧς τινος τὰ τρία μέλη ἦσαν αὐτὸς ὁ στρατηγὸς τοῦ Μαρκεσίου καὶ ἕτερος στρατηγός, οἵτινες μεγάλων ἐν Γαλλίᾳ συμφορῶν καὶ σφαγῶν ἐγένοντο παραίτιοι. Ἡ Αἰκατερίνη, ἵνα καταπαύσῃ τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας ἐπρότεινε σύνοδον, μέλλουσαν νὰ συνέλθῃ ἐπὶ παρουσίᾳ μεγατίμου ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ὁμηγύρευς, ἀλλ' ἡ πρότασις δὲν ἐτελεσφόρησε. Παραλείπομεν ἐνταῦθα τὴν ἐν Οὐασίῳ δεινὴν σφαγὴν, τοὺς αἱματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους, τὴν δεινὴν καὶ μελανέιμονα νύκτα τοῦ ἀγ. Βαρθολομαίου (1572 τῆ 24ῆς Αὐγούστου) καθ' ἣν ἐπιπεσόντες ἐκ συνωμοσίας αἵφνης οἱ καθολικοὶ κατέσφαξαν μέγα πλῆθος διαμαρτυρομένων. Ἡ ἀπάνθρωπος αὕτη σφαγὴ ἐκ Παρισίων ἀρξαμένη, ὅπου τὸ σύνθημα ἐδόθη ἐξ αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων, εὔρεν ἀπομίμησιν καθ' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν, ἀριθμοῦσι δὲ τὰ θύματα αὐτῆς εἰς 100,000!!! Ἐπὶ τῆ ἀπανθρωπίᾳ ταύτῃ, ἐφ' ἧ ἐφρικίασεν ἅπασα ἡ Εὐρώπη, μόνος ὁ ἀναμάρτητος Πάπας

Γρηγόριος δ' ΙΓ' ἐχάρη, διατάξας λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Ῥώμῃ!!!

Τὸ ἔτος 1573 νέος πάλιν ἐξεβράγη θρησκευτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις μόλις ἔπαυσε τῷ 1576, παραχωρηθείσης τοῖς διαμαρτυρομένης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ πλὴν τῶν Παρισίων. Πόσον μέγα ἦτο τὸ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους μίσος τῶν καθολικῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀπέδειξε καὶ τὸ ὅτι ὁ δομινικανὸς μοναχὸς Ἰάκωβος Κλήμης ἐδολοφόνησε τὸν βασιλεῖα Ἑρρίκον τὸν Γ' (1589), μόνον διότι οὗτος εἶχε συνδεθῆ μετὰ τοῦ καλβινιστοῦ Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Νοβάρρας. Ὅτε δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος ἐμελλε νὰ ἀνέλθῃ τὸν θρόνον ὡς Ἑρρίκος Δ' ἐδέησε, μεταβάλλων δόγμα, νὰ γίνῃ καθολικός, καὶ οὗτος εἶναι ὁ ἐκδούς τὸ περίφημον διάταγμα τῆς Νάντης, τὸ παρέχον τοῖς διαμαρτυρομένοις πλήρη ἐλευθερίαν ἐξοσκήσεως τῆς θρησκείας, συμμετοχῆν εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ συγκρότησιν συνόδων ἐκκλησιαστικῶν. Ὁ αὐτὸς ἀνεγνώρισε καὶ τὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἐν Γαλλίᾳ πανεπιστήμια. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη αὕτη πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἐξήγειρε τοσοῦτον τὸ μίσος τῶν καθολικῶν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου, ὥστε ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος Ῥαβαλιὰκ (1614). Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους, βιαιότερον δ' αὐτοῦ κατεπίεσεν αὐτοὺς ὁ τυραννύφρων Λουδοβίκος δ' ΙΔ', ὅστις ἀνεκάλεσε καὶ τὸ τῆς Νάντης διάταγμα. Ἡ κατάσταση τῶν ἐν Γαλλίᾳ διαμαρτυρομένων εἶχε καταστῆ τοσοῦτον ἀθλία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὥστε ὑπὲρ τὰς 70,000 αὐτῶν ἔφυγον ἀπὸ τῆς πατρίδος, ζητοῦντες εἰς ξένας χώρας ἐλευθερίαν συνειδήσεως, καὶ μόλις ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις (1789) ἐξησφάλισεν αὐτοὺς ἐν Γαλλίᾳ πλήρη ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα πρὸς τοὺς καθολικούς. Τὰ ἀνήκουσα παθήματα τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τὴν ἐν Ἰαρνάκῳ πολιορκίαν, εἰς ἣν οἱ πολιορκούμενοι Καλβινισταὶ ἤσθιον τὰ τέκνα αὐτῶν, παραλείπομεν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου, ἔβασίλευσεν Ἑρρίκος Γ', ὃς παρηκλούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦτον διεδέχθη ὁ ἐκ τοῦ Βουρβωνικοῦ οἴκου Ἑρρίκος ὁ Δ', ὃς ἐπέτρεψε τοῖς καλβινισταῖς νὰ ἐξασκῶσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των, καὶ συγχρόνως παρεχώρησε φρούρια ἰσχυρὰ πρὸς ἰδίαν ἀσφάλειαν, ἄλλα δικαιώματα καὶ ἅπαντα τὰ πολιτικά ἀξιώματα· καὶ οὕτω μόλις ἠδυνήθη νὰ κατευνασῇ ἀπάσας τὰς θρησκευτικὰς ταραχὰς, αἱ περ κατερήμωσαν ἀπανθρώπους τὴν θουμασίαν γῶραν τῆς Γαλλίας.

Ὁ Καλβίνος ἐδόξαζε ἅ. ὅτι ὁ Χριστὸς ἦν μεσίτης τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν οὐρανὸν αὐτοῦ πατέρα πρὶν ἢ ἀμαρτήσῃ ὁ Ἀδάμ καὶ πρὶν ἢ προσλάβῃ ὁ λόγος τὸ ἡμέτερον φύραμα· ἔ. ὅτι καταβάς εἰς τὸν ἄδην ἀνέλαθεν ἀπάσας τῶν κολαζομένων τὰς τιμωρίας· γ'. ὅτι μόνος ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε τὸ αὐτεξούσιον, οἱ ἀπόγονοι δ' ὅμως αὐτοῦ ἀπώλεσαν τοῦτο διὰ τῆς παραβάσεως, ὅθεν καὶ κινουῦνται εἰς τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· δ'. ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν χρήσει ὄν ἐστὶ μυστήριον, ἐκτὸς δὲ χρήσεως οὐχί, κτλ.

Ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Σβίγγλης πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν παρέδιδον ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς· ὁ Καλβίνος ὅμως ἐθεώρει τὴν ἐκκλησίαν ὡς σῶμα ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς πολιτείας καὶ αὐτεξούσιον, ἀποδεχόμενος τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὑπόμνημα ὡς πηγάζον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοῦ 1540 ἔτους ἐνεργῶν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γενεύῃ ἠδυνήθη νὰ διαδώσῃ καὶ γενικεύσῃ ἐν Ἑλβετίᾳ τὰς ἰδέας αὐτοῦ καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ δεῦτερος μεταρρυθμιστής. Ὁ Καλβίνος δὲν εἶχε μὲν τὸν γόνιμον καὶ πρωτότυπον τοῦ Λουθήρου νοῦν, οὐδὲ τὸ βαθὺ αὐτοῦ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἦτο ὅμως πολυμαθέστερος καὶ συγγραφεὺς γλαφυρότερος ἐκείνου.

Τὰ διαβήματα συγχωροχάρτια, ἢ ἀναίσχυντος τῶν θεῶν καπήλευσις καὶ ἡ ἀνήκουστος τῶν ἠθῶν διαφθορά, περὶ ὧν ἅπαντων λόγον συντόμως ἐποιήσαμεν, ἐμελλόν

φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ φέρωσιν εἰς τὸν νεαρὸν καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκμὴν τῆς παιδικῆς ηλικίας εὐρισκόμενον τότε γερμανικὸν λαὸν αἶσθημα ἀποστροφῆς καὶ ἀγανακτήσεως· ἐὰν δὲ εἰς τὸν κοινὸν λαὸν τοῦτο συνέβαινε, πόσω μᾶλλον εἰς τοὺς λογίους καὶ βαθύτερον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἔχοντας, ὁποῖοι ἦσαν ὁ Λούθηρος, ὁ Μελάρχθωρ ὁ Καλβίνος, ὁ Σβίγγλης καὶ ἄλλοι, οἵτινες, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς περὶ αὐτὴν μελέτης καὶ σπουδῆς κατενόησαν πόσον ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία ἀπέχετο τοῦ νὰ ἦνε ἡ τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἄπαντες ὅθεν οἱ μεταρρυθμισταὶ ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Βατικανοῦ ὡς κατανοήσαντες ὅτι ὑπὸ τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ μένοντες ἀδύνατον ἦτο νὰ μορφώσωσιν ἰδίαν ἐκκλησίαν, ὅπερ καὶ ταχέως εἰς πέρας ἤγαγον, οἱ μὲν ὡς μεγάλα προτερήματα εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπενεργεῖν ἔχοντες καὶ ἐν πράξει μεγάλοι, ἔγειναν οἱ θεμελιωταὶ τῶν νέων δοξασιῶν κατὰ πράξιν, οἱ δὲ σοφοὶ καὶ ἐπιστήμονες ἔγειναν οἱ κατὰ θεωρίαν πατέρες αὐτῆς καὶ πρῶτοι δογματικοὶ διδάσκαλοι.

Οἱ Μεταρρυθμισταὶ οἱ ὄρισαντες τὰ δόγματα αὐτῶν ἐκ τῆς ἀγ. Γραφῆς, ὡς αὐτοὶ ταύτην ἐνόησαν, ἔπρεπεν ὅμως νὰ ὀρίσωσι καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἣτις ἐν τοῖς συμβόλοις ὡς δόγμα πίστεως περιείχετο, εἰς ὃ πάντες ἔπρεπε νὰ πιστεύσωσιν. Ἀλλ' ὁ ὀρισμὸς οὗτος, ὡς ἦτον ἐπόμενος, ἦν ἀληθὴς δι' αὐτοῦς σκόπελος. Δύω ἀλήθειαι ἦσαν δι' αὐτοῦς ἱστορικαὶ καὶ ἀναντιρρήτοι. Πρῶτον ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐθεμελίωσε μίαν ἐκκλησίαν διὰ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ δεῦτερον ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἦτο ἡ ἑαυτῶν, καθ' ὅσον ταύτην αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐθεμελίωσαν. Τί λοιπὸν ποιητέον, εἶπον; — ἅς ἀρνηθῶμεν τὴν ἐξωτερικὴν ὑπαρξίν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἅς καταστήσωμεν αὐτὴν ὅλως ἰδανικὴν, ὥστε ἀφ' οὗ ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἢ ἀληθὴς ἱστορικὴ ἐκκλησία, οὐδὲ ἄλλη τις νὰ μὴ ἦναι. Ἀλλ' ὁ ὀρισμὸς οὗτος τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἰδανικὴν μόνον ὑπαρξίν ἐχούσης, εἶχε μεγάλα καὶ ὁ-

λέθρια ἀποτελέσματα. ἐπειδὴ ἐδείκνυε μὴ ἀναγκαίαν πᾶσαν ἐξωτερικὴν κοινωνίαν καὶ ἔφερεν ἢ εἰς μυστικισμόν ἢ εἰς ἀδιαφορίαν. Τί λοιπὸν ποιητέον; (εἶπον πάλιν οἱ μεταρρυθμισταὶ) Δεῦτε καὶ ἐνώσωμεν τὰ ἀνένωτα, καὶ τὰ ὅλως διάφερα εἰς ἓν συγχωνεύσωμεν καὶ τῇ ἰδανικῇ ἐκκλησίᾳ αἰσθητὰ καὶ ὁρατὰ σημεῖα δώσωμεν, ἵνα φυλάξωμεν τὴν ἐνότητά τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ὅσον τὸ δυνατόν, τὸ μὲν πρῶτον μέρος αὐτῆς τὸ ἰδανικὸν· εἶνε τὴν μίαν ἀγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν ἀντιτιθέντες κατὰ τῶν θελόντων καταστρέψαι τὴν ἐξωτερικὴν ἐκκλησίαν, ἣν ἡμεῖς ἐθεμελίωσαμεν. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες ἐνόμισαν ὅτι ἐξησφάλισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων κινδύνων· ἀλλὰ συνέβη μᾶλλον τὸ ἐναντίον, ὡς ἡ ἱστορία τῆς διαμαρτυρομένης ἐκκλησίας δεικνύει· ἐπειδὴ ἄλλοι μὲν ἔλαβον τὸ δεῦτερον μέρος καὶ κατήντησαν σχεδὸν εἰς τὴν Λατινικὴν περὶ ἐκκλησίας ἰδέαν, οἱ δὲ πλείστοι ἔλαβον τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὀρισμοῦ, καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ οὐσιώδη καὶ κυρίαν ἐκκλησίαν ὡς ἀόρατον καὶ ἰδανικὴν θεωρήσαντες, ἐξέλαβον πάσας τὰς ὑπαρχούσας ὡς ἀδιαφόρους ἢ περιττὰς, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἐδιδμούργει, ἂν εἶχε τὰ μέσα καὶ τὴν δύναμιν, νῆαν τινὰ καὶ διάφορον ἐκκλησίαν.

Ἐν τούτῳ καταφαίνεται ὁ μεγαλείτερος κίνδυνος, ὅστις ἀπειλεῖ τὴν τῶν Διαμαρτυρομένων ἐκκλησίαν. Τῷ ὄντι· ἐὰν ἡ κυρία ἐκκλησία εἶνε ἡ ἀόρατος, εἰς ἣν διὰ ζώσης πίστεως τῆς ἐκ τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ τοῦ θεοῦ λόγου ἐμποιουμένης ἡμῖν κατατασσόμεθα, τότε πρὸς τί νὰ ἀνήκωμεν εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα ἐκκλησίαν; πρὸς τί νὰ μένωμεν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην, ἐν ᾗ εἰς πάσας σοῦζόμεθα; Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς διαμαρτυρομένης ἐκκλησίας παρήγαγε πάσας τὰς αἱρέσεις. Μενονιτῶν, Βαπτιστῶν, Κουακέρων, Ἀρμινιανῶν, Κριτοκαλβινιστῶν, Θεοπασχιτῶν, Ὀριγενιστῶν, Καθαριστῶν, Ἀδαμιτῶν, Σεβερτανῶν, Κλαιόντων, Πρεσβυτεριανῶν, Τρεμόντων, Ἀγγλοκαλβινῶν, Ποσκατοριανῶν, Σωκινιανῶν, Βουγγριστῶν,

Γομαριστῶν, καὶ ἀναρρυθμήτους ἄλλας, δι' ὧν εἰς ἀπειρα τμήματα ἡ ἐκκλησία αὐτῶν ἐσχίσθη καὶ ἐξακολουθεῖ σχιζομένη. Εἶνε δ' ἀπορίας ἄξιον, πῶς ἐκκλησία τοιαύτας ἀρχὰς ἔχουσα δὲν ἐσχίσθη εἰς τοσαῦτα τμήματα, ὅσαι κεφαλαὶ πιστῶν εἶνε, καὶ ἡ ἀπορία αὕτη ἐξηγεῖται ἂν ρίψωμεν βλέμμα ἐταστικὸν ἐπὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐκκλησιῶν τῆς ἐν ᾗ ζῶμεν ἐποχῆς. Τὰ κύρια συγκρατοῦντα αὐτὰς αἰτία εἰσὶ πρὸ πάντων δύο· τὸ πρῶτον ὅτι ἔχουσι τὴν ὑπαρξίν των ἐν λαῖς φλεγματικαῖς καὶ ψυχρεῖς, ὁποῖοι οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἀγγλοὶ, εἴπερ, ἀφ' οὗ ἐλυτρώθησαν ἄπαξ τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀφ' οὗ ἡ διάδοχος ἐκκλησία οὐδεμίαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἔχει ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδευσεώς των, δι' ὧν μέσων ἡ καθολικὴ ἐκκλησία κατέχει, δὲν φροντίζουσι πολὺ περὶ ἐκκλησίας, καὶ ἂν θεωρητικῶς τὰς ἀτελείας τῆς νέας ἐκκλησίας βλέπωσιν, ἀρκοῦνται εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίζωσι μόνον αὐτὰς, καὶ καθόλου δὲν κατέρχονται εἰς πρακτικὴν αὐτῶν διόρθωσιν, καθ' ὅσον ἡ νέα ἐκκλησία, ὡς προείπομεν, οὐδεμίαν οὐχὶ μόνον πίσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἐξουσίαν καὶ κύρος ἐπ' αὐτῶν ἔχει. Ἄν ὅμως ὑπῆρχε παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν, ὧν ὁ ζωηρὸς καὶ θερμὸς χαρακτήρ ἔχει ἀκατανίκητον ὄρημν νὰ φέρῃ εἰς συμφωνίαν θεωρίαν καὶ πράξιν, ἐκκλησία τοιαύτας ἀρχὰς ἔχουσα δὲν θὰ εἰδύνατο νὰ ὑφίσταται· οὐδὲ δεκάς δὲ ἔτων ἤθελε παρέλθῃ καὶ ἤθελον φανῆ τοσαῦται ἐκκλησίαι, ὅσαι κεφαλαὶ, καὶ ἐπὶ τέλους ἤθελε καταντήσῃ τὸ ἔθνος εἰς γενικὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν ἕνεκα τῶν τοιούτων ἀρχῶν.

Ἐκτὸς τοῦ λόγου τούτου εἶναι καὶ ἕτερος τις ἰσχυρὸς δι' ὃν ἡ Διαμαρτυρομένη ἐκκλησία διατηρεῖται· ἡ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας χεὶρ καὶ δύναμις, ἧς ὑπάλληλοι ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς διαμαρτυρομέναις ἐκκλησίαις οἱ κληρικοὶ εἶνε. Τὸ κράτος παρὰ Διαμαρτυρομένους ἀνέλαβε τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν ἐν Ἀγγλίᾳ λ. γ. βλέπομεν ὑπὸ τὴν βασιλίσσαν, ὡς κεφαλὴν, ἐκκλησίαν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων, ἢ-

τις μόρφωσιν μόνον Ιεραρχίας ἔχει, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἐντελῶς σχεδὸν ἔχασε καὶ καταστάσα ἀριστοκρατικὴ καὶ λόρδων πολιτικὴ συνάμα καὶ ἐκκλησιαστικὴ ὁμήγυρις, ἀπέβαλε πᾶσαν σχεδὸν δύναμιν καὶ ἐπιβρόν ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως τοῦ λαοῦ, ὅστις, ὡς εἶπομεν, εἰς μυριάς αἰρέσεις διεσχίσθη καὶ ἐξακολουθεῖ διασχιζόμενος καὶ ὕλως εἰς θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν θὰ καταστήσῃ. Παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἡ ἐκκλησία κατήντησε πολιτικὴ ἱεραρχία ὑπαλλήλων, οἵτινες εἰς τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας εὐρίσκονται, εἰς ἣν οἱ νομάρχαι καὶ οἱ λοιποὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ἐσωτερικῶν. Εἰς τοιαύτην δὲ θέσιν ὄντες καὶ εὐρισκόμενοι γίνονται οἱ πλείστοι ὄργανα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ δὴ λησμονοῦντες τὸ ῥητὸν τοῦ Κυρίου «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» ἀποδεικνύονται ὄργανα πολιτικῆς φατρίας, ἡγουμένης ἐφημερίδος τινὸς ἐκκλησιαστικῆς, «τοῦ Σταυροῦ» λεγομένης, δι' ἧς καταγίνονται νὰ καταστήσωσι τὸν χριστιανισμὸν καθαρὸν ὄργανον σκοπῶν κυβερνητικῶν, διεγειρόντες οὕτω ἀπάντων τῶν χριστιανῶν καὶ φιλελευθέρων τὴν ἀγανάκτησιν καὶ σκάνδαλον μέγα εἰς τὸν λαὸν γιγνόμενοι, καὶ ἔνεκα τοῦ πατριασμοῦ αὐτῶν καθιστῶντες εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐκκλησίαν καὶ λειτουργοὺς αὐτῆς μίσους καὶ ἀποστροφῆς ἀξίους.

Ἐκ τῆς λίαν συντόμου ταύτης ἀφηγήσεως, κατεφάνη, πιστεῦω, ὅτι μόνη πράγματι καθολικὴ, οἰκουμενικὴ, ἀποστολικὴ καὶ πάσης πλάνης ἐλευθέρᾳ ἐκκλησία παρέμεινε ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος, καίπερ τοσοῦτον σκληρῶς τυραννίᾳ καὶ Ἀντιχρίστων βαρβαρικῆ πίεσις περιπεσοῦσα.

Ἄς μὴ καυχῶνται ὅθεν οἱ ἀποσχισθέντες παρὰ τῆς μόνης ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὅτι ὁ Κύριος ἐπαίδευσεν αὐτὴν καὶ παιδεύει εἰσέτι, διότι καὶ ἡ αὐτῶν ἀντιδοξοῦσα ἐκκλησία ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἔπεσεν εἰς δουλείαν μυριάκις τῆς ἡμετέρας

οἰκτροτέραν καὶ ἔλσεινοτέραν, δουλείαν ἐσωτερικὴν.

Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, Ἀλεξανδρείας πατριάρχης (α), ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ, συγγράμματι θαυμασίῳ, λέγει περὶ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας «Ἀλλὰ ταύτην, τὴν οὕτως εὐσεβῶς καὶ ὀρθοδόξως περὶ τὰ θεῖα διακειμένην, ἐζητήσατο ὁ σατανᾶς πρὸς τοῦ Θεοῦ σινάσαι ὡς τὸν σίτον» καθ' ἕπερ τοὺς ἀποστόλους περὶ τὸ κοσμοσωτήριον πάθος

(α) Κύριλλοι ὁ Λούκαρις ὁ περίδοτος κληρικὸς τῆς ἐποχῆς, ὁ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Παταθίῳ ποιῆσαι καὶ ἀποσαν τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἰδίως δὲ τὴν Ἑβραϊκὴν περιλήθων καὶ ἐν Γενεύῃ γνωρισθεὶς μετὰ τῶν ἐπιστημονικῶν καλῶν θεολόγων μετ' ὧν συνήψε καὶ φίλιαν, ὁ προσκολληθεὶς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του παρὰ τῷ σοφῷ Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Μελετίῳ τῷ Πηγᾷ, ὁ πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τὸ ἔτος 1600 εἰς Ἡολωνίαν, ἵνα ὑποστηρίξῃ τοὺς ἐκεῖ ὑπὸ τῶν καθολικῶν διωκόμενους ὀρθοδόξους, ὁ τὸ 1602 διαδεχθεὶς ἀποθανόντα τὸν Μελετίου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ δεινὸς οὗτος πολέμιος τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλικῆς Προσβείας καταθονίων Ἰησοῦιτων, ὁ εἰς μεγάλας σχέσεις πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβον εὐρισκόμενος, πρὸς ὃν δὴ καὶ ἐδώρησε τὸ περίφημον ἀρχαιότατον ἀλεξανδρινὸν χειρόγραφον τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ. τὸ μετὰ ταῦτα ἐν Ὁσωνίῳ ὑπὸ Γραβίου ἐκδοθὲν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος πρὸς τοὺς Κορινθίους, ὄφελον στενὴν συνδέσας πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων, ὅπως δυνήθῃ τῇ ἀρωγῇ αὐτῶν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς λατίνους ἀποτελεσματικώτερον, ὁ τὸ 1621 ἀναδειχθεὶς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πάντως κατὰ τῶν Ἰησοῦιτων ἀγωνιζόμενος, οἵτινες λίαν δυσαρτέτως εἶδον τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Πατριαρχεῖαν, ὁ πενιτάκι πατριαρχεῦσας καὶ πάντοτε διὰ τῆς τῶν Ἰησοῦιτων πολεμικῆς καὶ μοχθηρᾶς πρὸς ἐκεῖνον διαθέσεως ἐνδοξίας καταδῆσας καὶ ἐπὶ τέλος καθαιρέθει· καὶ εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον καταδικασθεὶς τῇ μοχθηρᾷ βραδυουργίᾳ τῶν Ἰησοῦιτων ὡς προτρέπων δῆθεν τὸν λαὸν εἰς ἐπαναστάσιν! ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, τὸ τιμωρὸν ἐκεῖνο φώθητρον τῶν Ἰησοῦιτων, προῦνόησε νὰ πεμφθῇ περὶ τὸ ἔτος 1608 ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος εἰς Ἀγγλίαν, ὅπως συμπληρώσῃ τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ σπουδὰς, διότι ἐπρόνοιε τὸ φερνόμενον ἐκεῖνον ἀγαλμα τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως (Κύριλλος ὁ Λούκαρις) ὅτι διὰ μόνης τῆς θεολογικῆς παιδείας ἠδύνατο ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀνυψομένη ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως, εἰς ἣν εἶχε μετὰ τὴν ἄλωσιν περιπέσει, ν' ἀποσπῆσθαι τὸν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἀπειλούμενον κίνδυνον. Ὁ Μητροφάνης ἐράνη ἀξίος τῶν προσδοκῶν αὐτοῦ, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς τῶν σπουδαιότερων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ θεολόγων, ὅτε ὁ ἐν Γερμανίᾳ διέτριβεν ἔβδωκε τὸ ἔτος 1625 κατὰ παράκλησιν τῶν Προτεσταντικῶν Θεολόγων κολλοῦ λόγου ἀξίαν ὁμολογίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἀντιτάσσει τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς πρὸς τὴν τῆς δυτικῆς καὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐκκλησιῶν· ὁ ἀξίος τοῦ Λουκάρεως προστατευόμενος καὶ πολὺς οὗτος Μητροφάνης ἐγένετο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τὸ ἔτος 1630.

τοῦ Κυρίου, καὶ πρότερον τὸν δίκαιον ἐκείνον Ἰώβ· ὁ δὲ Θεὸς κρίμασιν εἰς αὐτὸς οἶδε παρεχώρησε ταύτην τῷ ἐχθρῷ, κελεύσας αὐτὸν, μόνον τὴν ταύτης πίστιν μὴ βλάψαι τὸ παράπαν, καθ' ἕπερ πεποιήκε καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ Ἰώβ· κακείνον γὰρ παραδοὺς τῷ αἰτήσαντι πᾶσι μὲν τοῖς ὑπάρχουσι τῷ δικαίῳ χρῆσθαι συνεχώρησε τῷ πολεμίῳ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, μόνην δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀθλήτου κελεύει τὸν βάσκανον ἀβλαβῆ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας τὸν προκρηυχθέντα ἐκείνον Ἀντίχριστον, τὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, τὸν ψευδοπροφήτην φημι τῶν Σαρακηνῶν (σιγάσθω δὲ τὸ μυαρὸν ἐκεῖνου ὄνομα πολλῶν ἔνεκα) καὶ τὴν ἐκεῖνου ψευδοδιδασκαλίαν, οὐ οἱ λατρευταὶ καὶ διάδοχοι οὐκ ἔστιν εἶδος κακίας ὃ οὐκ ἐπήγαγον, καὶ ἐπάγουσι καθ' ἑκάστην τῇ τοῦ Χριστοῦ ποίμνη» — (καὶ προβαίνων κατωτέρω σελ. 206—207 λέγει) «ταῦτα καὶ πλείονα τούτων πάσχουσα ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ Ἀντιχριστοῦ, οὐδαμῶς τῆς πίστεως παρατρέπεται· ἀλλὰ μένει θεμελιωμένη ἐπὶ τὴν στερεὰν καὶ ἀκράδαντον πέτραν, ἣτις ἔστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀντεχομένη ἀκριβῶς τῆς ἐκεῖνου διδασκαλίας, τῶν δὲ τυράννων καὶ διωκτῶν κατακωμμένη καὶ χλευάζουσα. «οὐ γὰρ πύλαι ἄδου κατισχύουσιν αὐτῆς ποτὲ,» τοιοῦτον θεμέλιον ἐχούσης. Προσδοκῶμεν οὖν τὴν ἀπολύτρωσιν οὐ παρ' ἀνθρώπων (ματαίᾳ γὰρ ἡ τούτων βοήθεια) ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἀμέσως· οὐ γὰρ ἀνέξεται ἐπὶ πλέον τὴν ἐκκλησίαν, ἣν τῷ ἰδίῳ αἵματι ἑαυτῷ περιποιήσατο, ζυγῷ δουλείας καὶ τυραννίδος κατατροχομένην ὄραν' ἀλλ' ἐπισκέψεται ταύτην καὶ ἐν τάχει μὲν τοῖς ἀποκτείνων μὲν τὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας τῇ δξυτάτῃ καὶ τρομωτάτῃ μαχαίρᾳ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος, ἐκείνην δὲ ἀπαλλάττων τῆς τυραννίδος καὶ εἰς τὴν πρότεραν κατάστασιν ἐπανάγων, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς πολλῷ κρείττονα· «εὐλόγησε γὰρ Κύριος τὰ ἔσχατα τοῦ Ἰώβ μᾶλλον ἢ τὰ ἔμπροσθεν.»

Ταῦτα ἐν συντόμῳ περὶ τῆς διαμαρτυρήσεως, κτλ.

Διορσίος Χαρικλῆς Ἱεροδιάκονος.

ΤΟ ΔΗΛΗΤΗΡΙΟΝ ΕΝ Τῇ ΙΣΤΟΡΙΑ.

(Ἐκ τοῦ *Les femmes des Gésars* τοῦ B. Gastineau.)

A.

Ὁ σίδηρος εἶναι ὄπλον σκαιὸν καὶ βάρβαρον, ἐν ᾧ τὸ δηλητήριον εἶναι τοῦναντίον ὄπλον δόλιον καὶ οὐχὶ δύσκολον περὶ τὴν χρῆσιν· διὸ τοῦτο μὲν εἶναι ὄπλον τῶν γυναικῶν, τοῦ ἀδυνάτου καὶ δολίου φύλου, ἐκεῖνος δὲ τῶν ἀνδρῶν, τοῦ βαρβάρου καὶ σκαιοῦ φύλου.

Μήδεια, Λοκύστη, Τοφάνα, Βρινβιλλίερη, Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων, ἰδοὺ αἱ περίφημοι βασίλισσαι τοῦ δηλητηρίου.

Προσορμισθεῖσα εἰς Κρήτην μετὰ τοῦ Ἰάσωνος ἡ Μήδεια ἐδηλητηρίασε τὸν βασιλεῖα τῆς νήσου, ὡς ἀρνηθέντα νὰ τοῖς παρέξῃ ἄστυλον. Εἶτα ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰάσωνος, ἔπεμψε τῇ θυγατρὶ τοῦ Κρέοντος, τῇ ἀντιζήλῳ αὐτῆς Γλαύκῃ, ἐσθῆτα δηλητηριασμένην, ἣτις καὶ ἐπέφερε τὸν θάνατον αὐτῆς, μετ' ὃν καὶ ἐνήχθη ἐνώπιον τῶν δικαστῶν· ἀλλὰ τῆς τοξικολογίας μὴ ὑπαρχούσης τότε καὶ τῆς τέχνης τῆς δηλητηριάσεως μὴ ἐννοουμένης ὑπὸ τῆς ἱατρικῆς, δὲν εὐρέθη οὐδὲν σημεῖον δηλητηριάσεως ἐπὶ τῆς Γλαύκης, διὸ καὶ ἡ Μήδεια ἐκηρύχθη ἀθώα.

Ἡ Κίρκη ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἀξία τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. «Καὶ τὴν Κίρκην, λέγει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, εἰς φαρμάκων παντοδαπῶν ἐπίνοιαν ἐκτραπέυσαν ἐξευρεῖν ῥιζῶν παντοίας φύσεις καὶ δυνάμεις ἀπιστοῦμενας . . . πολὺ δὲ πλείω διὰ τῆς ἰδίας ἐπιμελείας ἐξευροῦσαν μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολιπεῖν ἑτέρα πρὸς ἐπίνοιαν φαρμακείας.»

Ἡ Κίρκη ἐδηλητηρίασε τὸν σύζυγον αὐτῆς, τὸν βασιλεῖα τῶν Σκυθῶν. Διὰ ποτοῦ δὲ κατεσκευασμένου ἐκ μυστηριωδῶν χυμῶν

Οὐκ ἔσχον τὴν ἀγαθὴν τύχην ἢ ἀνακαλύψω τοὺς ἀπωλεσθέντας κωμικούς· δεκίμασά ὅμως καταδείξειν ὅτι αἱ κωμῳδίαί τοῦ Φιλήμονος καὶ τοῦ Μενάνδρου, ὑπομνηματισθεῖσαι ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν μοναχῶν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐσώζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμισυ αἰῶνα μετέπειτα, ἀφ' ὅτου ὁ Ἀλκυόνιος τὴν παράδοξον αὐτοῦ κατηγορίαν ἐξέφευγεν.

Ἐν τῇ τῆς Βιέννης, αυτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ σώζεται κατάλογος λίαν μακρὸς, ἀνέκδοτος τυγχάνων, τῶν κατὰ τὸ 1570 ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκειμένων χειρογράφων, συνταχθεὶς ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ περιφήμου Αὐγερίου Βουσεβίου (*Augerius Busbeckius*), πρεσβευτοῦ τότε τοῦ αυτοκράτορος Φερδινάνδου παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Σελῆμ τῷ Β'. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν βιβλιοφίλος τις Γάλλος, ὁ Ἀντώνιος Βερδιέ (*Antoine du Verdier, seigneur de Vaurivras*), λαβὼν ἕτερον κατάλογον τῶν βιβλιοθηκῶν τούτων, ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ συγγραμματος αὐτοῦ *Supplementum epitomes Bibliothecae Gesnerianae*, ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1585 (σ. 7-9). Ὁ Βερδιέ δίδει κατὰ τάλωγον πλήρη σχεδὸν τῶν κυριωτέρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦτ' ἔστι:

α) Τῆς τοῦ Πατριαρχείου, περιεχοῦστος χειρογρ. 5δ.

β) Τῆς τοῦ Ἀντωνίου Καντακουζηνοῦ, χειρ. 41.

γ) Τοῦ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ, χ. 57.

δ) Τοῦ Ἰακώβου Μαρμυρέτα, χ. 22.

ε) Τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Σούτσου, χ. 23.

ς) Τοῦ Μανουὴλ Εὐγενικοῦ, χ. 35.

καὶ ζ) Τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ, περιεχοῦστος χειρογρ. 474.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ βιβλιοθήκῃ, ἥτις ἔστι καὶ ἡ πλεὺν ἐνδιαφέρουσα, ἀπέκειντο βυζαντιναὶ τινες χρονογράφοι, ἄγνωστοι τανῶν, καὶ διάφορα ἄλλα συγγράμματα οὐχ ἦττον πολῦτιμα, ἐξ ὧν ἀναφέρονται μετὰ τῶν ἄλλων τὰ ἀκόλουθα:

Philomonis (sic) Comoediae.

Menandri Comoediae integrae 24, explicatae a Michaele Psello. (Ἐπὶ τῆς ὄρας τοῦ καταλόγου ἀναγινώσκει τις τὴν ἐπομένην σημείωσιν, τὸ τελευταῖον τοῦτο χειρόγραφον ἀφορῶσαν: *Exiant quaedam, sed non omnes*).

Ἄγνοοῦμεν τί ἀπέγειναν τὰ χειρόγραφα ταῦτα, ἅτινα διασωθέντα ὑπὸ εὐσεβῶν χειρῶν ἐκ τῆς φοβερᾶς εἰσβολῆς τῶν κατακτητῶν (γ), διεφυλάττοντο μετὰ περιπαθοῦς εὐλαβείας ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐπιζώντων τῆς βυζαντινῆς εὐγενείας· ἀλλὰ γνωρίζοντες τὴν τύχην, ἣν ὑπέστη ἡ τοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ (δ) βιβλιοθήκη, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ συλλογαὶ ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην, δημευθεῖσαι δηλὸν ὅτι, διαρπαγεῖσαι καὶ καταστραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐπιδραμόντος ἔθνους. Ἐν τούτοις οὐ δυνάμεθα νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τῇ λυπηρᾷ ταύτῃ ἡμῶν εἰκασίᾳ, ἅτε μὴ γινώσκοντες ἔτι ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον τῶν μὴπω ἔτι ἀναδιφθησῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς.

(γ) Περὶ τῆς διαρπαγῆς καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν βυζαντινῶν βιβλιοθηκῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν ἀνάγνωθι τὰς ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας, ἃς μετεβίβασεν ἡμῖν δι' αὐτοπτῶν μαρτύρων ὁ Μιχαὴλ Κριτόβουλος, ὁ ὑπὸ Μυλλέρου ἐν ταῖς *Fragmenta historicorum graecorum* τομ. V ἐκδοθεῖς (ἐκδ. Διδότου) ὅρα καὶ Δουκάν, ἐν τῷ Σώματι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, (ἐκδ. Βόννης).

(δ) Γνωστὸν ὅτι οἱ κατακτηταὶ, ἀπὸ ἄπληροῦσιν τὸν δυστυχῆ τούτον εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐν Ἀγχιάλοις (1578), ἐπώλησαν ὡς εὐτελὲς ἐμπόρευμα τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ ἄλλα πολῦτιμα ἀντικείμενα, τὰ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ συναποτελοῦντα. Ὅρα τὸ ἐπίσημον ὑπόμνημα τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, (*Charrière, Négociations de France dans le Levant vol. III, p. 741—42*). Καיסάριον Δαπόντην, (ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ μου βιβλιοθήκῃ, III, σ. 21), τὸ *Jagebuch* τοῦ Τερλαχίου

Ὁ Ἀλλάτιος (ε) ἀναφέρων κατὰ τὸν Βερδιέ τὴν ἐπὶ τῶν ἐρμηνευμάτων τοῦ Ψελλοῦ σημείωσιν, τὴν τὰς εἰκοσιτέσσαρας κωμῳδίας τοῦ Μενάνδρου ἀφορῶσαν, ἀνεφώνησεν: «*O thesaurus*»! χωρὶς νὰ βεβαιώσῃ ὅμως ἡμᾶς, ἐὰν τὸ χειρόγραφον τῆς τοῦ Γραμματικοῦ βιβλιοθήκης ἐσώζετο ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλὰ ὁ κ. Γουλιέλμος Γουζώτος (ζ) ἐν τῇ ὥραξ ἐπὶ τοῦ Μενάνδρου αὐτοῦ μελέτῃ ἐνόμισε καθῆκον νὰ ἐλέγξῃ ῥητῶς τὰς ἀβεβαίους ἐλπίδας τοῦ Ἀλλάτιου, προσλόμενος τὴν τοῦ Ἀλκυονίου διαβεβησίωσιν, καθ' ἣν ὁ Μενάνδρος εἶχε καταστραφεῖς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν μοναχῶν.

«*Ἀλλὰ οὐ δύναται τις νὰ δώσῃ πίστιν, λέγει ὁ κ. Γουζώτος, εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλλάτιου, διατεινομένου ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἔτι, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὴν 47ην ἑκατονταετηρίδα, διεφυλάττοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰκοσι τέσσαρες κωμῳδίαί τοῦ Μενάνδρου, συλλεχθεῖσαι καὶ ἐξηγηθεῖσαι ὑπὸ Μιχαὴλ Ψελλοῦ.*» «*Ὡ θησαυρός!*» ἀνεφώνησε. Θελακτικὴ πλάνη, λέγομεν· χαρὰ ἀπελπισίας! Πῶς νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1072, ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 1614, ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρίου Χαλκονδύλη, τὸ πολῦτιμον τοῦτο χειρόγραφον διεξέφυγε τὰς φθορὰς τῶν φανατικῶν καὶ τὰς ἀναζητήσεις τῶν πεπαιδευμένων;» Ἀλλ' ὁ Ἀλλάτιος δὲν λέγει ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐσώζετο «κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἔτι», ἀλλὰ μόνον ἀπλῶς ἀναφέρει τοῦτο κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Βερδιέ, τῷ 1787 ἐκδοθέντα: *plura etiam*, λέγει, *enumerat Antonius Verderius in Supplemento Bibliothecae Gesnerianae ex bibliothecis Constantinopolitanis.*

Αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ αἱ πρὸ μιᾶς ἐ-

καὶ τὴν Τουρκογραφικὴν τοῦ Μαρτίου Κρουσίου.

ε) *Diatriba de Psellis, LIX.*

ζ) *Guillaume Guizot, Menandre* σελ 43.

κατονταετηρίδος λίαν στενῶς συνδεθῆται μετὰ τῶν κλασσικῶν εἰς δυστυχῶς σήμερον λίαν παρημελημέναι, ἵνα μὴ εἴπῃ τις ἐγκαταλελειμμέναι· ἀριθμεῖ τις ἐπὶ τῶν δακτύλων τοὺς ἑλληνιστάς, οἵτινες ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ θέλουσι νὰ συνενώσωσι τὰς δύο ταύτας ἀχωρίστους ἐποχὰς τῆς ἑλληνίδος φιλολογίας. Οὐκ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ μεμψῶ τὴν ἀμέλειαν ταύτην, μάλιστα διὰ τὴν Γαλλίαν, ἥτις ὑπῆρξε τὸ τοσοῦτον εὐπρόρον λίκνον τῶν σπουδῶν τούτων, ἀλλὰ δύναμαι νὰ βεβαιώσω μεθ' ἀπάντων τῶν σοφῶν συναδέλφων μου, τῶν περὶ τὴν φιλολογίαν τῆς περιόδου ταύτης καταγιγνομένων, ὅτι αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ οὐκ εἰσὶ τὸ ἀντικείμενον φιλομαθείας ἀγόνου διὰ τὰ γράμματα· τούναντίον οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὄντες οἱ ἀληθεῖς φύλακες καὶ οἱ πιστοὶ διερμηνεῖς τῶν δοκιμῶν Ἑλλήνων, εἰσὶν εἰς θέσιν νὰ δώσωσιν ἡμῖν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῶν συγγραφέων, τῶν μὴπω ἡμῖν περιελθόντων. Οὐκ εὐδοκίμησται ποσῶς ἢ πλήρως τῆς ἀρχαιότητος ἱστορίας συγγραφή, ἐν ὅσῳ οὐκ ἔχουσι γινώσιν τῆς ὕλης, ἣν δύνανται νὰ παρέξωσιν ἡμῖν τὰ χειρόγραφα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἐπὶ τῶν θησαυρῶν, οἵτινες ἐσώζοντο πρὶν ἢ ἡ βαρβαρότης ἀποστέρησεν ἡμᾶς τούτων.

Ὁ Ψελλὸς ἰδίως ἔστιν εἰς τῶν συγγραφέων, ὅστις ὄφειλε νὰ μελετηθῇ ἐκ προτιμῆσεως. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀνεκδότων ἀποκειμένων συγγραφέων αὐτοῦ, τῶν ἐκ τοῦ ὑπερφουδοῦ τούτου πολυγράφου περιελθουσῶν ἡμῖν, ἐξέπληξε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοὺς θελήσαντας νὰ ἐνασχοληθῶσι περὶ αὐτάς. Ἔστιν ἐν τούτοις ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν κάλλιον τὰ ἀκαδημαϊκὰ αὐτοῦ μαθήματα, ἅπερ ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ δηλώσωσιν ἡμῖν τὸν τρόπον τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ τοῦ Βυζαντίου Ἀκαδημίᾳ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, θὰ δώσωσιν ἡμῖν ἀναλύσεις καὶ ἀποσπάσματα συγγραφέων ἀπολεσθέντων.

Ἡ τοσοῦτον ἐπίσημος διαβεβαίωσις τοῦ Ἀλκυονίου ὅτι οἱ μοναχοὶ ἐν Βυζαντίῳ κατέστρεψον τὰ ἑλληνικὰ ἀριστουργήματα,

ἀντίκειται ὅλως τῇ ἀληθείᾳ. Οὐ μόνον ὁ Ψελλὸς ἐσχολίασε τοὺς ποιητάς, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ μοναχὸς Νικήτας, ὁ ἐν τῇ αὐτῇ ἔδρᾳ καθηγητῆς, ἠρμήνευσε τὸν Ὀμηρον, τὸν Πίνδαρον, τὸν Νίκανδρον, τὸν Ἐπίχαρμον καὶ τὸν Ἀρχιλόχον. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον ἐκ τοῦ ἀνεκδότου βίου τοῦ Νικήτα, τοῦ ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ συγγραφέντος, ἀπόσπασμα, ληφθὲν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ.θμ. 4182 χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης :

«Τοῦ δὲ τῶν ποιημάτων μέρους, ὅπως ἐφρόντισε, καὶ ὡς ἤδει ταῦτα διακρίνειν καλῶς, τί ἂν τις ζητήσκειν ἄλλο τεκμήριον, ἢ τοὺς ὅσοι τῆς ἐκείνου γλώττης ἐμφορηθέντες, παράδειγμα τοῖς ἄλλοις ἐπὶ τῆς ἐξηγητικῆς περὶ ταῦτα τέχνης; τε καὶ δυνάμει; Ἐπειδὴ γὰρ ἤδει τοὺς Ἕλληνας μουσικῶδεις ὄντας καὶ τελετικούς τὰ πολλὰ, καὶ ἀπόρρητον ἔχοντας τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ φαυλοτέρῳ τῷ σχήματι, περιήρει τὸ περικάλυμμα καὶ τὸ ἐγκεκρυμμένον ἀπεγύμνου θεώρημα. Τοιγαροῦν αὐτῷ ἡ μὲν καθιεμένη χρυσὴ παρ' Ὀμήρῳ σειρά, στάσις τι ἐδόκει τῆς περιφορᾶς τοῦ παντός, Ἄρης δὲ δεσμούμενος, ὁ θυμὸς ἐγίνωσκετο ἀβήρῳ τῷ δυνάμει τῶν λόγων, ὅς τις οἴκοθεν ἄλλεται ἢ δὲ φίλη πατὴρ πρὸς ἢν οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσεῖα ἀπὸ τῆς καταφαρματούσης ἠπείγοντο, ἢ ἄνω ὑπενόειτο Ἱερουσαλήμ, ἐν ἣ πρώτως γεγεννημένους ὁ πολυπαθὴς οὗτος χώρος ἐδέξατο, ἐν ᾧ δὴ, εἰμὴ πρὸς ἐκείνην ἐπιχειρομένη τῇ τῆς ἡδονῆς ἀπάτῃ δελεαζόμενοι, εἰς θηρίων ἰδέαν ἀπὸ τῶν κρειττόνων μορφῶν μεθιστάμεθα.

«Τοιοῦτος Ὀμηρίδης ἐκεῖνος ἦν, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς προσέχων τῷ γράμματι, οὐδὲ θελγόμενος τῷ μέτρῳ τὴν ἀκοήν, οὐδὲ τῷ φαινομένῳ διδοῦς, ἀλλὰ τὸ ἀπόθετον κάλλος ζητῶν, λόγῳ καὶ θεωρίᾳ διασχῶν τὴν ὕλην καὶ εἰσω τῶν ἀδύτων γενόμενος.

«Οὕτως αὐτῷ Ἐπίχαρμοί τε καὶ Ἀρχιλοχοί, Νίκανδροί τε καὶ Πίνδαροι, καὶ ἡ λοιπὴ ποίησις ἐγίνωσκετο, ὅση μὴ ἄνευ

μουσικῆς ἐπιπνοίας ἐπὶ τὸ λέγειν ἐχώρησε. Τοιοῦτος ἐκεῖνος περὶ ταῦτα γενόμενος, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ θέλξιν ἀκοήν καὶ διάνοιαν, ὅση τε φιλόσοφος καὶ ὅση φιλόμουθος, τὸ μὲν, γλαφυρῶς τῷ μύθῳ ἐπεξεργόμενος, τὸ δὲ, ἡρέμα τοῦτον ὑπανοίγων καὶ δεξιότατα λῶν τοῦ νοήματος τὸν δεσμὸν, τοῦ μείζονος ἠξιώθη παρὰ ταῦτα βαθμοῦ, ἐνθα δὴ καὶ πλέον ἐξέλαμψε χωροῦντα τὸν δίσκον τὸ οἰκεῖον φῶς ἐφευρών.»

Ἄλλ' ὁ Ψελλὸς εἶναι ὁ δώσας εἰς τὴν κριτικὴν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἀναπτέρωσιν ἄγνωστον ἄχρι τότε. Ὀνομασθεὶς ὑπουργὸς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1043) κατέπεισεν αὐτὸν ν' ἀνοίξῃ πάλιν τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου κεκλεισμένην Ἀκαδημίαν ἐπιφορτισθεὶς νὰ διδάξῃ αὐτὸς οὗτος τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν.

Ἡ εὐγλωττία τοῦ Ψελλοῦ καὶ αἱ μεγάλαι αὐτοῦ γνώσεις προσέφερον αὐτῷ πολυπληθῆ συνάθροισιν ἀκροατῶν παντὸς ἔθνους. Ἕλληνας, Ἀραβίους, Ἴταλοὺς καὶ Γαλλοὺς συνέβρον εἰς Βυζάντιον, ἦν ἀκροασθῶσι τῶν μαθημάτων τοῦ περιφήμου καθηγητοῦ, πρὸς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπένειμε τὸν τίτλον: «ὑπατος τῶν φιλοσόφων.»

Τῶν ἀκαδημαϊκῶν μαθημάτων τοῦ Ψελλοῦ, τῶν περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν ἰδίως περιστρεφομένων, δὲν γνωρίζομεν ἢ μικρὸν τι μέρος, ὅπερ ἄλλως ἐστὶν ἀρετὰ ἐνδιεφέρον. Ὀμιλῶν πρὸς ἀκροατήριον τοσοῦτον πολυπληθές, ὁ Ψελλὸς ἐπετύγχανεν ὄντως εἰς τὸ νὰ δουλώσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς διηγητικῆς καλουμένης αὐτοῦ μεθόδου διεσκεδάζε καὶ ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς του διὰ παρεκβάσεων ἀεὶ ποτε ποικίλων. Ὑπέρχετο παραδείγματος χάριν ν' ἀναλύσῃ λόγον τινὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ μετὰ τινὰ λίαν βραχεῖαν εἰσαγωγὴν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἀντικειμένου, ἐγκατέλειπε πάραυτα ὅλως κατὰ μέρος τοῦτο καὶ ἐποίησε τὸν ἔπαινον τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν ἐπίκρισιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ «μεγαλειτέρου τῶν

φιλοσόφων καὶ τοῦ προδρόμου τοῦ χριστιανισμοῦ» ἀκολουθῶς ἐποίησε τὴν σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Μενάνδρου, ἐξιστόρει τὰς ἀρχὰς τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, τὴν ἱστορίαν τῶν Καλδαίων καὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸν Χαϊρέμωννα καὶ ἄλλους μήπω ἡμῖν περιθλόντας συγγραφεῖς μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα, τὰ λίαν μεθοδικῶς ἐκτιθέμενα, ἐπανήρχετο τέλος ἐπὶ τὸ θεολογικὸν αὐτοῦ ἀντικείμενον, ὅπερ ἦν ἀπλῆ τις πρόφασις, ἵνα ὑποκρύψῃ τὸν λίαν ἐνθουσιώδη αὐτὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀρχαιότητα.

Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν ἐὰν σώζονται ἐν μέρει τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ μαθήματα καὶ μάλιστα τὰ ἐρμηνεύματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Μῆρος τῶν μαθημάτων τούτων ἀπαριθμεῖται ἐν τῷ ἐπαίνῳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, κειμένῳ ἔτι ἀνεκδότῳ, εἰς τὸ τέλος οὐ τινος δίδει ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν τὸ ἐπόμενον τεμάχιον: (r)

«Διὰ ταῦτα καὶ σοφίας τῆς θύραθεν ἄπτομαι, οὐχ ὅση θεωρητικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅση πρὸς ἱστορίαν καταβαίνει καὶ ποίησιν. Καὶ γὰρ καὶ περὶ ποιημάτων πρὸς ἐπίσης τῶν ὁμιλιῶν φθέγγομαι καὶ περὶ Ὀμήρου, καὶ Μενάνδρου, καὶ Ἀρχιλόχου, Ὀρφείου τε καὶ Μουσαίου, καὶ ὅποια καὶ τὸ θῆλυ ἦσαν, Σιβύλλαι τε καὶ Σαπφῶ ἢ μουσοποιοῖς, Θεανῶ τε καὶ ἡ Αἰγυπτία σοφῆ. Πολλοὶ δὲ με καὶ περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀνομάτων κατελιπάρησαν, ὥστ' εἰδέναι τί τὸ ἀκράτισμα, τί τὸ ἀριστον, τί δὲ τὸ ἐσπέρισμα καὶ τίς ἡ δορπίς, καὶ ἡ τοῖς δειπνοῖς . . . καὶ τίνες μὲν ἐν ἔψει συνεγράφαντο, τίνες δὲ τῇ κατὰ λογάδην λέξει ἐχρήσαντο καὶ τίς ἡ παρ' Ὀμήρῳ ὄρησις, καὶ ὅλως τίς ὁ παρὰ τῷ ποιητῇ ἠρωϊκὸς βίος, τί τε ὄψοφαγία, καὶ τί ἡ πολυτέλεια, καὶ τίς ἡ τῶν ἀκροδρόων χρῆσις, καὶ ἡ ἀρ-

η) Ἐπαινος τῆς μητρὸς αὐτοῦ χειρογράφος ἀποκειμένος ἐν τῇ τῶν Παρισίων ἐθνικῆ βιβλιοθήκῃ. ἀρ. 4182.

χαιοτέρᾳ τῶν Τρωϊκῶν, τί τε τὸ νέκταρ καὶ ἡ ἀμβροσία, καὶ τὸ πρόπομα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν γεράνιον, καὶ ἡ ἀγρευτότος γενεσις ἐκλέγειν ὅποια μοι παρέχουσι πράγματα: τίς ὁ Ἀλεξίς, καὶ ὁ Μενάνδρος, καὶ ὁ αὐτόσιτος Κρόβαλος, καὶ ὁ Κλήσαφος, καὶ εἰ τις ἕτερος ποιήσῃ λεγόμενος χρήσασθαι.»

Ἐκ τούτου οὖν τοῦ ἀποσπάσματος μανθάνομεν ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔγραψεν ἐρμηνεύματα ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Ἀρχιλόχου, τῆς ὄρησις ποιήσεως, τοῦ Μουσαίου, τῆς Σαπφῶς, τῆς Θεανῶς, τῆς Ὑπατίας καὶ τῶν Σιβυλλῶν καὶ ἐποίησε μαθήματα ἐπὶ τοῦ Ἀλέξιδος, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Κρωβύλλου, τοῦ Κλησάφου (sic) κ. ἄ. συνέθεσε δ' ἐπίσης εἰδός τι φιλολογικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ βιογραφίαν ποιητῶν καὶ πεζογράφων. (θ)

Ἐκτὸς τούτων συνέγραψεν εἰδικὰς μελέτας ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐπὶ τῆς πόλεως τῆς Τροίας, ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ὁμηρικῶν ἠρώων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, ὡς αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει ἐν τῷ ἀποσπάσματι, ὅπερ ἀνωτέρω παρέθηκεν.

Ἐὰν ἐδυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν τὰς ἡμε-

θ) Πιθανὸς τοῦτο νὰ ἦ ἡ συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη Ἰωνία, γνωστὴ καὶ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας τῆς Μακρομβολίτισσας. Γινώσκουμεν ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Ψελλοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Διογένην Ῥωμανὸν τὸν Γ', ἀπευθυνθείσης, διαρκούσης τῆς πρώτης κατὰ τοῦ σουλτάνου Ἀρπ-Ἀσλάν ἐκστρατείας, ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Ψελλὸς, ὁ τὴν κλασσικὴν ταύτην συλλογὴν συγγράφας, ἵνα προσφέρῃ αὐτὴν τῷ αὐτοκράτορι μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία προσέφερε τῷ συζύγῳ αὐτῆς τὴν Ἰωνίαν, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ψελλοῦ ἐξεδόθη ἐν τῷ Ε'. τόμῳ τῆς ἐμῆς βιβλιοθήκης, ὅστις περιέχει συλλογὴν 208 ἐπιστολῶν τοῦ περιφήμου πολυγράφου καὶ ὅστις ἐδημοσιεύθη παρὰ Μαζονναίβ.

τέρας κρίσεις ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τῆς τοῦ Γραμματικοῦ βιβλιοθήκης, τοῦ τὰ ἐρμηνεύματα τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τῶν εἴκοσι τεσσάρων κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου περιέχοντος, ἠννοοῦμεν ἂν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετῶν τούτων, αἵτινες ἔστιν ὅτι οὐκ ἦσαν μόνον μικραὶ πραγματεῖαι, ἀλλὰ δὴ ἀληθῆ συγγράμματα. Γινώσκοντες συνάμα ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τοῦ Ψελλοῦ, τῶν ἡμῖν περιελθόντων, ὁποῖα ἀκριβεῖα ἐγράτε ἐν ταῖς ἐρμηνείαις σκοτεινῶν χωρίων δοκίμων συγγραφέων, παραβάλλων αὐτὰ ἀλλήλοις, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἀμφιβόλου ἐννοίας καὶ δίδων τὴν πρέπουσαν προτίμησιν τῷ ὀρθωτέρῳ, οὐ δυνάμεθα ἢ θρηνησαι ἐκ βάρους ψυχῆς τὴν τῶν ἠθασαυρῶν τούτων ἀπώλειαν.

Ἐν τῇ ἀπογραφῇ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ προϊόντων ὁ γόνιμος οὗτος πολυγράφος περιορίζεται νὰ ἀπκριθῆται μόνον τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα, ἐν ᾧ κατέχομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ πλῆθος μικρῶν πραγματειῶν, μὴ ἀναφερομένων ὅμως ἐν τῇ ἀπογραφῇ ταύτῃ. Ὑπῆρχον μάλιστα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μελέτης λίαν διάφοροι ἐκδόσεις. Τὰ δύο ἔργα τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τοῦ Ταντάλου καὶ τοῦ Κρόνου, τὰ ὑπὸ τοῦ Κράμερ (i) ἐκδοθέντα εἰσὶ διάφορα τῶν τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον πραγματευομένων καὶ ὧν τὸ μὲν ἐν (τὸ περὶ Ταντάλου) ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ὁπορίνου (ἐν Βάλῃ 1544), τὸ δ' ἕτερον (τὸ περὶ Κρόνου) παρατιθέμεθα ὡς : (x)

i) *Anecdota graeca cod. Mss Bibliothecarum Oxoniensium t. III. p. 408.*

x) (Παρατιθέμεθα ἀνωτέρω τὴν ἀλληγορίαν ταύτην τοῦ πολυγράφου Ψελλοῦ, ἵνα καταδείξωμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐ στεροῦνται φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀξίας τῶν λόγων μου μάρτυρες τὰ διάφορα τοῦ Ψελλοῦ ἔργα, ἅπερ ὁ χαλκέντερος Κ. Ν. Σάθας ἀπὸ τινος ἐκδίδει καὶ δι' ὧν ἀριθῆλως καταφαίνεται ἡ σφαλερὰ ἰδέα, ἣν περὶ τῶν προγόνων ἡμῶν Βυζαντινῶν ἄχρι τινός—καὶ, ὅς εἶπεν, σήμερον ἐτι—πολ-

«Λόγος ἀλληγορῶν τὴν τοῦ Διὸς γένεσιν καὶ τὸν καταποθέντα λίθον τῷ Κρόνῳ, τὴν τοῦ Διὸς ἀνατροπὴν ὑπὸ τῶν Κουρήτων, καὶ τὴν τοῦ Κρόνου ἀναίρεσιν.

Μῦθος ὡς ἀληθῶς ἄσπας Ἑλληνικὸς μῦθος, καὶ ὡσπερ οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε ὅσα μῆτε ὑφέστηκε, μῆτε ὑποστῆναι δεδύνηται, οὕτως οὐδ' ἡ κενὴ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία ἐν ὑποστῆματι σταίη ποτὲ, ἢ πίστιν τινὰ ὁ διαλελυμένος αὐτῶν λήψεται λόγος. Ἄλλ' ἡμῖν γυμναστῆν τὸν λόγον οὐκ ἐπὶ τοῖς ἰσχυροῖς μᾶλλον καὶ ὅσα βράσιμα ῥητορικῆ πομπεία καὶ λόγοις φιλοσόφοις καθέστηκεν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ τοῖς ἀνυπάρκτοις τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δοτέον ὑπόστασιν, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῶν ποτίμων ναμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς θύραθεν ἄλμης γλυκαῖζουσιν πόσιν παραδεχόμεθα.

Πατροκτονεῖ τοιγάρουν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ μυθεύμενος παρ' αὐτοῖς Ζεὺς. Ὁ γὰρ τοι Κρόνος τῇ Ῥέα ἐπιμιγείς, ἐπειδὴ ἔγκυον αὐτὴν ἠγήσατο εἶναι, ὑπερκείμενον θεὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ τεχνησομένου παιδός· ὁ δὲ, ἀνείλεν αὐτῷ, ὑπ' ἐκείνου ἀναιρεθῆσθαι. Ἐντεῦθεν ὁ Κρόνος ἐτήρει τὴν Ῥεάν οὖσαν ἐπίτοκον· ἡ δὲ, ἐπεὶ μὴ λαθεῖν οἶατε ἐγεγόνει, τὸ μὲν βρέφος ἀποτεχθέν Κορύθασι τισὶ καὶ Κουρήσιν ἐκδίδωσιν, ἐπισαλπίζειν τῷ κλαυθμυρισμῷ τοῦ παιδός τούτους κελεύσασα, λίθον δὲ τοῖς σπαργάνοις ἐλίξασα, ἐξαπατᾷ τὸν γαμέτην· ὁ γὰρ Κρόνος, ἀντὶ τοῦ παιδός τὸν λίθον καταπεπωκῶς ἠγνόησεν· ὁ δὲ Ζεὺς εἰς ἀνδρὸς ἡλικίαν ἐληλυθώς, ἀναίρει μὲν τὸν πατέρα, αὐτὸς δὲ τὴν ἐκείνου ἡγεμονίαν εἰ, ἑαυτὸν ἀναρτᾷ.

Ὁ μὲν μῦθος οὗτος· ὁ δὲ λόγος, τὸ κρυπτόμενον ἴσως ἐν τῷ μύθῳ ἀνακαλυπτέτω μυστήριον, ἢ μᾶλλον αὐτὸς ἀναπλαττέτω ὑψηλοτέρην διάνοιαν τοῖς μυθικοῖς ὀνόμασι κατακολουθῶν. Δύο μέτρα τῶν ὄντων καθέλοι ἔχουσιν. Ἡ ἀλληγορία δ' αὕτη ἐξήχθη ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1182 χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις δημοσίας βιβλιοθήκης. Σημ. Γ. Κ. Υ.)

στηκεν, ὀνόματα τούτοις χρόνος τε καὶ αἰῶν· ἀλλ' ὁ μὲν αἰὼν, ὁ τῶν κυρίως ὄντων πατήρ, ἐναγκαλίζεται τὰ οἰκεία γεννήματα, καὶ οὐδὲν τούτων ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ δεικνύει φερώνυμα, ἀθάνατα ὡς ἀληθῶς καὶ αἰώνια· ὁ δὲ χρόνος, ὃν βραχὺ τι μεταποιήσαντες, Κρόνον οἱ Ἕλληνες ὀνομάκασιν, οὐχ οὕτω περὶ τὰ ἔκγονα διατίθεται, ἀλλ' ἀπαναλίσκει πάντα τῇ ἑαυτοῦ φύσει· ὅσα γὰρ ἀπὸ χρόνου τὴν σύστασιν ἔχει, ταῦτα τῇ περιούχῃ τούτου συγκαταλύεται· διὰ ταῦτα καὶ τῇ Ῥεᾷ τοῦτον μιγνύουσιν οἱ σοφοί, ἧτις ἡ βρέουσα φύσις ἐστίν· ἐπεὶ καὶ συνάμψω ταῦτα, χρόνος καὶ φύσις, καὶ ἀσχιστος ἀπ' ἀλλήλων ἢ συζυγία.

Ἄλλα τῶν μὲν ἄλλων ἀπάντων ὁ χρόνος κρατεῖ, μόνος δὲ ὁ Ζεὺς τοῦτον ἀποδιδράσκει, εἶτα καὶ ἀδρυνθεὶς ἀναίρει· ἔστι δὲ οὗτος ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν καὶ ζωήρρυτος λόγος, ὃς πρῶτος μὲν ἔστι καὶ χρόνου καὶ φύσεως, μετὰ δὲ χρόνον καὶ φύσιν ἀνεφάνη καὶ ἡμῖν· ἀναβλύζει γὰρ ἀπὸ τῶν ψυχῶν, αἱ δὲ ψυχὰὶ σὺν τοῖς σώμασι, τὰ δὲ σώματα σὺν χρόνῳ, ἢ ὑπὸ χρόνον. Οὐρανὸς μὲν γὰρ χρόνῳ συναπεγεννήθη καὶ φύσει, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν σωμάτων μετὰ ταῦτα γεγονάσι. Μόνος γοῦν ὁ λόγος τὴν χρονικὴν ἀποφυγάνει τέλεον δύναμιν· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῷ χρόνῳ συμπαραρρέοντα θνήσκει τε καὶ διόλλυται, μόνος δὲ ὁ λόγος ἀνθεὶ τε καὶ ἀνηθᾷ καὶ κραταιότερος γίνεται· ἐπεὶ δὲ σωματωθεῖσιν ἡμῖν παραγίνεται, μιεύεται τοῦτον ἢ φύσις, ἐκδοτον ποιούσα δυνάμει τισὶ ὑψηλοτέρας καὶ κρείττους, αἱ δὲ καὶ τὸ νηπιῶδες τούτου ἐπικαλύπτουσαι, ἐπειδὴν ἀδρυνθέντα θεάσωνται, κατὰ τοῦ πατρὸς Κρόνου ὀπλίξουσιν· ἀσθενῆς γὰρ ἐστὶν ἡ καθ' ἡμᾶς φύσις τὸν ἐμφυτον λόγον ἀναγεννηθέντα παρ' αὐτῆς σπαργάνου καὶ μαιεύεσθαι· διὰ ταῦτα αἱ μετὰ θεὸν τεταγμέναι φύσεις παραλαθοῦσαι τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀτελεστέρης φύσεως, τιθνηοῦνται καὶ ἀνατρέφουσιν.

Υποτίθησι δὲ τῷ Κρόνῳ ἢ Ῥεᾷ εἰδωλον ἀντὶ τοῦ ἀληθοῦς Διὸς, ὅτι διττός ὁ λόγος· ὁ μὲν, κυρίως ὢν καὶ καλούμενος, τὸν

ἐμφυτον φημί τὸν κάτωθεν ἀπὸ τῶν κοιλῶν τῆς ψυχῆς ἀναβλύζοντα, ὁ δὲ, διὰ γλώττης βέων ἔξω καὶ προσφερόμενος, ὃς δὴ καὶ εἰδωλὸν ἐστὶ τοῦ κυρίως Διὸς, καὶ οὐδ' οὕτω μαλακός τε καὶ εὐεικτος, ὥστε ταῖς νοηταῖς σφραγίσιν ὑφίσταται, ἀλλὰ λιθώδης ὡσαυτεὶ καὶ ἀντίτυπος, οὐ δὴ καὶ μόνου ἀπογεύεσθαι ὁ χρόνος· ἰσχύει. Τοῦς μὲν γὰρ ἐν γράμμασι λόγους ὁ πάντα τὰ καλὰ μαραινῶν χρόνος ἀπαναλίσκει, οἱ δὲ εἰδωλά εἰσι τοῦ ἐμφύτου λόγου, τοῦτον δὲ μόνον ἔλεῖν οὐ δεδύνηται, ἀλλὰ καὶ πυκνὰ πεφόβηται καὶ τὴν οἰκείαν ὑποπτύει γονή· ὁ δὲ, ἡθῆσας καὶ γεγονώς· ἑαυτοῦ γενναϊότερος, ἀναίρει μὲν τὸν πατέρα, ὑπεράλλεται δὲ καὶ χρόνον καὶ φύσιν. Νηπιῶζων μὲν γὰρ ὁ λόγος ὑπὸ σπαργάνοις ἐστὶ, καὶ που καὶ κλαυθμυρίζει, καὶ θηλῆς δέεται, εἰς δὲ ἤθην ἐληλυθώς καὶ γνοὺς ὅθεν οὐ παραγέγονε, τὸν μὲν κάτω βέοντα μεθίστησι ποταμῶν, ἀναχεῖται δὲ πρὸς αἰώνιον ζωὴν· ἡ τοῖνον ἀνήθησι· αὕτη χρόνου τῷ αἰνιγματιστῇ ἐνοήθη ἀναίρεσις· ἡ γὰρ τοι ψυχῆ, αἰσθητῶν οὕτα καὶ νοητῶν σύνδεσμος, καὶ ἑκατέρων ἐν μεσότητι ταχθεῖσα τῶν φύσεων, ἀμφοτέραις παρὰ μέρος προσομιλεῖ καὶ νῦν μὲν χρόνον ἀποτίκτεται, νῦν δὲ ἀναίρει τὸν γεννησαντα.

Ἄλλα νῦν μὲν ἀναιρούμενος ὁ Κρόνος, οὕτω ἀνήρηται· οἱ γὰρ ἀναιροῦντες αὐτὸν Ζῆνες, οὕτω τοσοῦτον δεδύνηται, ἀλλ' οἱ μὲν, ὑπερπηδήκασιν τοῦτον, ὁ δὲ, ἐτι τὸν μακρὸν ἐλίξσει πόλον, τοῖς πράγμασι ἀναίρησι δὲ τοῦτον ἐς τὸ παντελές· ὁ θεὸς καὶ πρῶτος λόγος, ὁπότε κατὰ τὴν ὀψευδῆ αὐτοῦ ἐπαγγελίαν, μετακοσμήσει βουληθεῖ τὸ σύμπαν, καὶ ἀπὸ κινήσεως εἰς στάσιν μετατρέψει τὰς οὐσίας ἡμῶν· ὁ γὰρ τι χρόνος, μέτρον κινήσεως, ἧς ἀναιρεθείσης, μάταιον ὁ χρόνος παρακολούθημα· τῆνικαῦτα γὰρ ἔσται ὁ θεὸς κατὰ τὸν Ἀποστολον τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, οὐρανός, ἡ-λιος, ἀέρος πνεύσις, ἢ σύμπασα ζωὴ καὶ τροφή.

Τοιαύτην ὁ μῦθος, ὡσπερ ἀπόκροτος πέτρα ἀνέδωκε τὴν πηγὴν· μηδὲν οὖν παρα-

μείθωμεν βραδίως τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν δέλτων κειμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν πέτραν ὀρύττωμεν, καὶ τὴν θάμνον ἀνακαθαίρωμεν, μιμούμενοι τοὺς ἐν μεσογείᾳ καθιδρυμένους, παρ' οἷς ψαφαραὶ τινες πέτραι καὶ εὐθρυπτοὶ ὑποτύφουσιν ἄλλας θαυμάσιον, ὃ δὴ βραχεῖα οἷον ἐφολικὴ κατακαλύπτει, καὶ ταύτην παραζύσαντες, ἀροῦσι τὸ βάθος, καὶ ἀνορύττουσι, κἀντεῦθεν οὐκ ἀνάλωτα αὐτοῖς τὰ πέμματα γίνεται· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν Ἄμμωνι τοὺς ἄλλας δὴ τούτους ἀνατιθέασιν, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐκ τῆς πέτρας ἀναχασθὲν θεῶ ἀναθήσομεν, παρ' οὗ πᾶν δῶρημα τέλειον καταθαίνειν εἰς ἡμᾶς εἴθων».

Ὁ Τζέτζης κρίνων τὴν ἐπὶ τῶν στίχων 1—4 τῆς Δ' βραψωδίας τῆς Ἰλιάδος (οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνί) μελέτην τοῦ Ψελλοῦ, λέγει ὅτι οὗτος ἀνέμιξε τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων βασιλείων τῆς Χαλδαίας· ἐν τούτοις διατηρεῖται ἐπὶ τῶν αὐτῶν στίχων ἕτερόν τι συγγραμμάτιον (λ), ὅπως διάφορον ἐκείνου, ὃπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Τζέτζης. (μ).

Τρεῖς συγγραφεῖς εἰσιν, οὓς ὁ Ψελλὸς ὅλως εἰδικῶς ἐκτιμᾷ καὶ πρὸς οὓς ὑπερβολικόν τι σέβας τρέφει: ὁ Πλάτων, ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Μένανδρος. Ὁ πρῶτος φαίνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ πολυγράφου ὁ ἡγεμὼν τῶν φιλοσόφων· τὸ εὐγλωττον καὶ ἡ ἡδύτης τοῦ λόγου αὐτοῦ εἰσιν ἀμίμητα· καὶ τοὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀπομακρυνομένης τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁμοῦς ἐλήφθησαν τὰ χριστιανικὰ δόγματα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὁ Ὀμηρος, ὁ θεσπέσιος οὗτος ποιητὴς, ὁ σοφὸς ζωγράφος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῶν θεῶν. (ν) Ὁ Μέ-

λ) (Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο μετὰ καὶ ἄλλων ἐκδίδωσιν ὁ κ. Σάβας κατόπιν τῆς διατριβῆς ταύτης. Σημ. Ὑπ.)

μ). *Exegesis in Iliaden* εκδ. *God. Hermann*, 1812, σ. 5, 128.

ν). *Ὅτι μὲν σοφὸς ὁ ποιητὴς (ὁ Ὀμηρος δὴλον ὅτι) οὐ τὰ ἀνθρώπινα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ δαιμόνια, οὐκ ἄν

νανδρος, ὁ ἀεὶ οὗτος κωμικός, ὅστις διδάσκει μὴ προκρούων οὐδαμοῦ, οὐδ' ὑβρίζων, ἀλλὰ θέλων διὰ τοῦ ἡδέος καὶ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ λόγου, πρὸς ὃν δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους γλωσσικόν, ὃς τις διὰ τῶν βαναύσων αὐτοῦ χαριεντισμῶν ὑβρίζει τὴν κωμικὴν σκηνήν. (ξ).

Μὴ διατρέξας ἔτι ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ψελλοῦ, (τὰ ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀποκείμενα), δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ εἶπω τί ἀνευρίσκετο ἂν ἐκ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἄλλων ἀπωλεσθέντων συγγραμμάτων ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ πολυγράφου τούτου· ὅταν τελειώσω τὰς ἀναζητήσεις μου, εἰς 2: καταγίνομαι ἡδῆ, ἡὰ δώσω ἅπαντα τὰ ἀποσπάσματα, ἅπερ, ὡς δύναμαι ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ κρίνω, δὲν θὰ ὦσιν ἐλλειπῆ ἐνδιαφέροντός τινος. (ο)

(ἀκολουθεῖ).

τις ἀντερεῖ», λέγει αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἐν τῇ τῶς ἀνεκδότῳ αὐτοῦ ἀλληγορίᾳ, ἣν νῦν τὸ πρῶτον ὁ κ. Σάβας ἐκδίδωσιν.

ξ). «Τῶν δὲ Κωμικῶν, Ἀριστοφάνης μὲν βάνασός ἐστι τὰ πολλὰ καὶ θηλυμανῆς, παίζων ἐν τοῖς σχήμασιν, ἀντιθέτοις καὶ παρίσοις καὶ τοιοῦτοις δὴ τισὶ βωμολόχοις παίγμασιν ἢ σπουδάσμασι τὴν κωμικὴν καθυβρίζων σκηνήν· τὰ δὲ γε Μενάνδρεια, τούτων μὲν καταπεφρόντες, μεγαλοπρεπῆ δὲ εἰσι καὶ διεφρόνητά τινεσ ἀπαλοῖς ῥήμασι». Χργρ. 1182 φύλλ. 169. Φαίνεται ὅτι ὁ Ψελλὸς ἐγίνωκε τὸ τοῦ Πλουτάρχου σύγγραμμα (Σύγκρισις Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου), οὗτινος ἀποσπάσματά τινα περιῆλθον ἡμῖν· λέγει γὰρ «τὸ φορτικόν φησιν (ὁ Πλούταρχος δὴλον ὅτι) ἐν λόγοις καὶ θυμηλικῶν καὶ βάνασον, ὡς ἐστὶν Ἀριστοφάνει, Μενάνδρῳ δὲ οὐδαμῶς».

ο) Πληρεστέρως πληροφορίας περὶ Ψελλοῦ καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀνακαλύψεων τοῦ κ. Σάβας πβλ. Μεσαιωνικῆς αὐτοῦ Βιβλιοθήκης τόμ. Δ' ἐν προλεγόμενοις καὶ *Annuaire de l' Association etc.* ἔτ. Η'. σελ. 196 κε. βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτ. Θ'. σ. 391. Σημ. Ὑπ.

ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΥΠΟ ΦΥΣΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ.

Ἡ εὐγένεια τῶν τεχνῶν, ὡς καὶ ἡ τοῦ γένους, φαίνεται βασιζομένη ἐπὶ τριῶν λαμπρῶν προνομίων. Ταῦτα δ' εἰσὶν ἡ ἀρχαιότης τῆς καταγωγῆς, ἡ καταφανὴς δύναμις καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν σέβας τῶν λαῶν· τριπλοῦν πλεονέκτημα, ὃπερ ἀναμφισβητήτως κέκτηται ἡ Μουσικὴ, καὶ ὃπερ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ προτιθέμεθα ν' ἀποδείξωμεν.

Ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν συγγράφασιν, πλημμελὲς τι, οὗτινος μετέχουσιν ἐξίσου καὶ οἱ ἱστοριογράφοι τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἐπικρατειῶν. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ, ὑπὸ τοῦ παραδόξου μᾶλλον ἢ τοῦ ἀληθοῦς κατεχόμενοι, ἀπέδωκαν πολλάκις τῷ μύθῳ τὴν καταγωγὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἱστορουμένων· καὶ ὅτε μὲν ἐξελέξαντο, ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἢ τῆς τέχνης ἢν ἐξέμουνον, θεοὺς διὰ προγόνους ἢ ἐφευρετὰς, ὅτε δὲ περιεκάλυπτον τὴν καταγωγὴν αὐτῶν διὰ τοῦ σεβασμίου πέπλου τοῦ σκότους τῶν αἰώνων. Οἱ πλείστοι δ' αὐτῶν οὐδέλωσ ἡβουλήθησαν ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς ἀπλᾶς καὶ κοινὰς ἀρχὰς, λησμονοῦντες ὅτι οἱ μεγαλοπρεπέστεροι ποταμοὶ δὲν ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ ῥοῇ αὐτῶν, εἰμὴ ἀσθενεῖς ῥύακες ἐξ ἀγνώστου πηγῆς πολλάκις ἔλκοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν τοιούτων ἐνισχυόμενοι, ἡδυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ σύρωμεν μυστηριώδεις πέπλους ἐπὶ τῆς κοιτίδος τῆς ἀρτιγεννήτου Μουσικῆς, ἢ ν' ἀπονεύσωμεν αὐτῇ μυθώδη ἐκ θεῶν καταγωγὴν ἐπὶ ἰδανικοῦ τινος Ὀλύμπου ἢ Παρνασσοῦ. Ἄλλ' ἡ Μουσικὴ ὑπῆρχεν ἐπιπολὺ πρὶν ἢ οἱ θεοὶ αὐτοῖ, ἔργον ἀνθρώπων, ἀναφανῶσιν ἐν τῷ Μύθῳ. Ἠδυνάμεθα πρὸς τοῦτοις, τῷ Πυθαγόρᾳ ἐπόμενοι, καὶ τὰς πομπώδεις αὐτοῦ δοξασίας ἀσπαζόμενοι, νὰ ἐξυμνήσωμεν, ὡς αὐτὸς, τὴν μεγαλοπρεπῆ μουσικὴν τῶν ἀστέρων, τὴν μελωδικὴν αὐτῶν πορείαν, τὰς ἐναρμονίους αὐτῶν περι-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Θ')

ὁδους καὶ τὴν ἐξοχὸν ἐκείνην συναυλίαν τὴν ὑπὸ πάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀποτελουμένην· ἀλλὰ πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ῥηθησομένων οὐ χρεῖαν ἔχομεν τοιούτων παραλογισμῶν. Ἄς ἐρωτήσωμεν μᾶλλον τὰ ἀρχεῖα τοῦ κόσμου, ἅπερ εἰσὶν οἱ νικηταὶ τῆς λήθης, οἱ μάρτυρες ἀπάντων τῶν τεχνῶν καὶ οἱ σύγχρονοι ἀπασῶν τῶν Τεχνῶν. Ταῦτα δὲ μᾶς λέγουσιν, ὅτι ἡ Μουσικὴ ἀριθμεῖ τοσοῦτους αἰῶνας διαρκείας ὅσους καὶ τὸ Σύμπαν, ὅτι ἡ ἀξίεραστος σύζυγος τοῦ πρῶτου ἀνθρώπου ὑπῆρξεν ἡ ἐφευρετὴς τῶν πρῶτων ἐμμελῶν ἤχων, ὅτι, ἅμα αὐτῇ ἤκουσε τὰ χαριέντα ἄσματα τῶν πετηνῶν, πρὸς αὐτὰ ἀμιλλωμένη, ἐπειράθη τοῦ λάρυγγος αὐτῆς, καὶ εὗρεν ἐν αὐτῷ εὐκαμφίαν, εὐστροφίαν τῶς ἄγνωστον, χάριν θελκτικωτέραν τῆς τῶν πετηνῶν· καὶ ὅτι, τέλος, ἀναζητούσα καθ' ἑκάστην ἐν τῇ φωνῇ αὐτῆς κινήσεις ἐλαφροτέρας καὶ ῥυθμοὺς λεπτοτέρους, διδάχθεισα ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τῶν ἐρώτων τῶν μετ' αὐτῆς συμφυνέντων, δὲν ἐβράδυνεν ὅπως σχηματίσῃ τέχνην τινὰ ὠδῆς, δῶρον οὐρανόπεμπον, δι' ἧς, μετὰ τὴν ἐπιληθοῦσαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει θεῖαν δυσμύθειαν, ἡδύνατο πολλάκις νὰ καταπραύνη καὶ καταθέλγῃ τὰς θλίψεις καὶ τὰς φροντίδας τοῦ ἐκ τοῦ Παραδείσου ἀποβληθέντος συζύγου τῆς. Ἀνοίγοντες ὅθεν τὰς Ἰερὰς Γραφὰς, εὐθὺς ἐν τῷ πρῶτῳ βιβλίῳ ἀναγινώσκουμεν, ὅτι ὁ Ἰουβάλ, υἱὸς τοῦ Λάμεχ, ἦν ὁ διδάσκαλος τῶν ψαλλόντων τὸ ἔαρ τῆς φύσεως καὶ τὰ πρόσφατα εὐεργετήματα τοῦ Δημιουργοῦ ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ. «Καὶ ἔτεκεν Ἄδὰ «τὸν Ἰωβὴλ· οὗτος ἦν ὁ πατὴρ οἰκούντων ἀὲν σκηναῖς κτηνοτρόφων. Καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Ἰουβάλ· οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.» (Γενεσ.: Κεφ.: 4. 20 καὶ 21.) Ἐξ οὗ ἐδλόγως συμπεραίνομεν ὅτι, ἔτι καὶ πρὸ τοῦ Ἰουβάλ, ἡ ὠδὴ ἦν τέχνη, καθότι ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ, ἡ τὴν φωνὴν συνοδεύουσα ὄργανικὴ μουσικὴ εἶχεν ἡδῆ ἐφευρεθῆ, εἴτε τῆς θελκτικῆς ταύτης ἐφευρέσεως αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ νοῦς γενομένης, εἴτε ἀπομιμητικῆς τέ-

χνης ούσης· και ὅτι, ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ὑπόθεσιν, ὡς τὰ πτηνὰ εἶχον ἤδη χρηματίσει διδάσκαλοι ἡμῶν εἰς τὰ περὶ τῆς ᾠδῆς, οὕτω και οἱ ζέφυροι εἰς τὰ περὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων· και κατὰ συνέπειαν, ἡ πνοὴ αὐτῶν, εἴτε κινουσα τὰ φύλλα τῶν δένδρων δι' ἐλαφρῶν ψιθυρισμῶν, ἢ διὰ μέσου τῶν καλαμώνων μελωδικῶς στεναζούσα, παρήγαγε τοὺς αὐλοὺς, τὰ ὑπὸ τῆς τέχνης συναρμοσθέντα μέταλλα και ἐν γένει πάντα τὰ ὄργανα τὰ ὑπὸ τοῦ ἀέρος ἐμψυχούμενα και ἐκζωούμενα. Ἄλλ' ἐκ τῆς νεότητος τοῦ κόσμου ἄς προβῶμεν εἰς τὴν ἀλλεπαλουχίαν τῶν αἰώνων, και ἀνευρήσομεν ἀνὰ πᾶν βῆμα ἴχνη τῆς ἀρχαίας εὐγενείας τῆς μουσικῆς, θεωροῦντες αὐτὴν μεταβαίνουσαν ἀπὸ καλλονῆς εἰς καλλονὴν, ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος και ἀπὸ θρόνου εἰς θρόνον. Γεννηθεῖσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ πρώτῃ ταύτῃ κοιτίδι τῆς φαντασίας και τῆς εὐφυΐας, ἕκαστος αἰὼν ἐναμίλλως τῇ προσνέμει νέας χάριτας: Ὁ Ἑβραϊκὸς λαὸς, ἡ εὐδαίμων Ἀσσυρία, ἡ ἐπιστήμων Αἴγυπτος και ἡ σοφὴ Ἑλλάς κατατάττουσιν αὐτὴν ἐν ταῖς θεσμοθεσίαις αὐτῶν. Ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καθίσταται αὐτὴ ὁ θεματοφύλαξ τῶν ἱστορικῶν μνημείων τῆς πατρίδος. — Ἐξηγούμεθα:

Ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, καθ' οὓς ἡ γνῶσις ἐστὶ τὴν τέχνην τοῦ γράφειν και ἀπεικονίζει τὴν φωνὴν, οἱ λαοὶ δὲν διετήρουν τὰ χρονικὰ αὐτῶν, εἰμὴ ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἅτινα συνήθως ἐψάλλον ἵνα διαιωνίζωσι τὴν ἀνάμνησιν αὐτῶν. Διὰ τῆς παραδόσεως ταύτης ἀνεκάλουν εἰς τὴν μνήμην τὴν καταγωγὴν τῶν, τ' ἀνδραγαθήματα τῶν Ἡρώων, τὰ διδάγματα τῶν Τεχνῶν, τοὺς ὕμνους τῶν Θεῶν, πρὸς δὲ και τὴν ἠθικὴν, τὴν μυθολογίαν και τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ἄλλὰ και ἡ θρησκεία αὕτη ἐπερείδετο ἐπὶ τῆς Μουσικῆς· δι' αὐτῆς οἱ πρῶτοι νομοθέται τῶν ἐθνῶν ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἠδύνατο νὰ προσελκύωσι, νὰ πείθωσι και νὰ ὑποδουλώσῃ τὰ πνεύματα· δὲν ἠγνόουν ὅτι οὐδὲν κερδίζει ἀσφαλέστερον τὰς καρδίας, εἰμὴ τὸ δέλεαρ τῆς ἡδονῆς· ὅτι ἡ

τέρψις διευκολύνει τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· ὅτι δέον νὰ περικουμῶσι τὴν ἀλήθειαν, νὰ φαιδρύνωσι τὸν λόγον, νὰ ἐλαρύνωσι τὴν σοφίαν, νὰ ἀγλαίζωσι τὸ λογικὸν, και νὰ περιβάλλωσι μετ' ἡμετέρας τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων και τὴν θλιβερὰν ἀπαγγελίαν τῶν ἀληθειῶν. Ἐγίνωσκον καλῶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐχερῶς συλλαμβάνεται ἐν κεχρυσωμέναις παγίσιν, ὅμοιος ὢν παιδίῳ νοσοῦντι, πρὸς θεραπείαν τοῦ ὁποῦ ὀφείλουσι νὰ περιβάψωσι τὰ χεῖλη τοῦ ποτηρίου τοῦ περιέχοντος τὸ ἱματικὸν φάρμακον, ὅπερ ἀνάγκη νὰ πῖνῃ, δι' ὕγρου τινος εὐαρέστου τῆ γεύσεως· ὥστε, ὑπὸ τοῦ σωτηριώδους τούτου τεχνάσματος δελεαζόμενον, ν' ἀναλαβῇ διὰ τῆς πόσεως τὴν ὑγείαν και τὴν ζωὴν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος, ὁ Ὀρφεὺς, ὁ Ζωροάστρης, οἱ γυμνοσοφισταὶ και πάντες οἱ ἱδρυταὶ διαφόρων θρησκειῶν, γινώσκοντες τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου ῥοπὴν πρὸς τὰς εὐαρέστους συμφωνίας και ἐπωφελοῦμενοι αὐτῆς ἀπένειμαν τῇ Ἀρμονίᾳ τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς ἀδύτοις τῶν ναῶν. Δίδοντες Θεοὺς τοῖς ἔθνεσιν ἐνεπιστεύθησαν τῇ δυνάμει και τῷ ῥυθμῷ τῆς μουσικῆς, τὴν ἱστορίαν τῶν θεοτήτων τούτων, τοὺς ὕμνους, τοὺς νόμους τῶν ἐορτῶν, τὰ ἔθιμα τῶν Ουσιῶν, τὰ ἄσματα τῶν νικῶν, τῶν ὕμναίων και τῶν κηδειῶν, πεπεισμένοι ὅτι ἡ θρησκεία των, τιθεμένη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ παρὰ τῇ φιλησυχῷ ἀρμονίᾳ, ἤθελε διατηρεῖσθαι ἐπὶ μακρότερον, ἢ ἐὰν τὸ κύρος αὐτῆς ἐνεχαράσσετο ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἢ ἐπὶ ὀρειχαλκίνων πινάκων, ἢ ἐὰν ἐβασίλευε μόνον διὰ τοῦ τρόμου, ἐν μέσῳ φλογῶν, και κεραυνοῦς κρατοῦσα ἐν ταῖς χερσίν.

Ἄλλ' ἴσως ἐνταῦθα τοῦ λόγου ἤθελε τις εἶπει. «Ὁμολογοῦμεν τὴν ἀρχαιότητα τῆς «Μουσικῆς» ἀλλ' ὁποῖα τις ἦν αὕτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις; Ἦτο ἀναμφιβόλως μουσικὴ ἐν τῇ νηπιότητι αὐτῆς διατελοῦσα: ὠδαὶ ἄνευ κομψότητος, φωναὶ ἄνευ εὐαισθητικότητος, ἤχοι ἄνευ συγκινήσεων, ὄργανα ἄνευ ψυχῆς, ἀρμονία ἄνευ ἐκφραστικότητος και βοαὶ ἄνευ συμφωνίας. Τὸ νὰ

«παραβάλλῃ ἄρα τις τὴν τῶν ἀρχαίων «μουσικὴν πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων αἰώνων, «ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἠθούλετο «συγκρίναι, τὸ ἐωθινὸν λυκαυγῆς, τὴν ὑποφώσκουσαν αὐγὴν, πρὸς τὴν μεσημβρινὴν «τοῦ ἡλίου λάμψιν.» Φεῦ τῆς συνήθους πλάνης τῶν προλήψεων! Οἱ αἰῶνες ἀμοιβαίως εἰσὶν ἀντίζηλοι και πολέμιοι ἀλλήλοις. Ὁ παρὼν αἰὼν νομίζει πάντοτε ὅτι ὑπερέχει τῶν πρὸ αὐτοῦ, και ὅτι οὐδὲν ἐγκαταλείπει τῷ ὑπερχομένῳ πρὸς τελειοποίησιν. Ἄλλ' ὑπὸ τῶν ἀποδείξεων τοῦ Dom Calmet ἐνισχυόμενοι, τοῦ ἐμβριθεστάτου τούτου εἰδήμονος τῆς ἀρχαιότητος, θαρροῦντως ἀποραινόμεθα ὅτι, ἀπ' ἐναντίας, ἡ μουσικὴ οὐδέποτε ὑπῆρξεν εὐρυθμότερα και κανονικώτερα ἢ παρὰ τοῖς πρώτοις λαοῖς. Τότε αὕτη, ἐν τῷ ἔαρι αὐτῆς, ὡς νέα Νύμφη, ὡραία ἄνευ ἐντρίψεως χρώματος και ψευδῶν καλλωπισμῶν, ζωηρὰ ἄνευ προσποιήσεως, διετέλει συμπαραμαρτοῦσα μετὰ τῆς ἀξιεράστου φύσεως. Ἄλλὰ μετὰ τοὺς πολυτίμους ἐκείνους χρόνους, ἐκπεσοῦσα τῆς τελειότητος και ἀδιαλείπτως παρακμάζουσα, ἀγωνίζεται τὰ νῦν μάλλον, ὅπως ἀνακτήσῃται τὰς ἀπολεσθεῖσας αὐτῆς καλλονάς, και οὐχὶ ὅπως ἀναζητήσῃ ἢ ἐφεύρῃ νέας. Ἀληθῶς δ' εἶπειν, μήπως τὰ πρῶτα τέκνα τῆς φύσεως, τὰ ὑπ' αὐτῆς εὐνοούμενα, ἐκέκτηντο ἦττον ἡμῶν τὸ δῶρον τῆς ἐφευρέσεως; Ἦ, μήτοι οἱ ἀρχαῖοι ἐνεφοροῦντο ὑπὸ ἐλάσσονος πάθους πρὸς τὴν ὡραίαν τῆς μουσικῆς ἀρμονίαν; Παρ' αὐτοῖς οἱ μουσουργοὶ ἦσαν διασημότεροι παρ' αὐτοῖς ἢ μουσικὴ παρῆγεν ἐξαισία ἰποτελέσματα, οὐδόλως πλέον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας παραγόμενα: δι' αὐτῆς ἔβλεπον τότε στάσεις κατευναζόμενας, μάχας ἀναστελλομένους, τυράννους καμπτομένους, φρενητιῶντας πρᾶυνομένους, και αὐτοὺς ἐστὶν ὅτε τοὺς νεκροὺς ἐκ τοῦ Ἄδου ἀνακαλουμένους. Και πῶς ἤθελε τις ἀμφιβάλλει περὶ τῶν θαυμαστῶν τούτων γεγονότων, τῶν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων ἀνομολογουμένων, ἀφοῦ ἄπαξ ἀναμνησθῇ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἱστορούμενα;—Ἐνθάδε βλέπουμεν

Ἰσραηλίτας, αἴφνης προφήτας γινομένους ὑπὸ μόνον τῶν ἤχων τῶν μουσικῶν ὀργάνων, και ὑπὸ τοῦ θεοῦ πνεύματος ἐμφορούμενους τὰ μέλλοντα προαγγέλλοντας. «Και ἔσται ὡς ἂν εἰσέλθῃτε ἐκεῖ εἰς τὴν πόλιν, «και ἀπαντήσεις χορῶν προφητῶν καταβαίνόντων ἐκ τῆς Βαβυλῆς, και ἐμπροσθεν αὐτῶν νάβλα, και τύμπανα, και αὐλὸς, και «κινύρα, και αὐτοὶ προφητεύοντες, και ἐφκλεῖται ἐπὶ σὲ πνεῦμα Κυρίου, και προφητεύσεις μετ' αὐτῶν, και στραφήσῃ εἰς ἄνδρα ἄλλον.» (Βασιλειῶν. 4, 10, 5 κτλ.) Ἐκείσε πάλιν, τὸν πρῶτον βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, ἀναψυχὴν λαμβάνοντα, τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἀπωθούμενον, και ἐν ψυχικῇ γαλήνῃ ἀποκαθιστάμενον διὰ τῶν τερπνῶν τῆς κινύρας συμφωνιῶν. «Και ἐγεννήθη ἐν τῷ εἶναι πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαοῦλ, και ἐλάμβανε Δαυὶδ τὴν κινύραν και ἐψάλλον ἐν «χειρὶ αὐτοῦ, και ἀνέψυχε Σαοῦλ, και ἀγαθὸν αὐτῷ, και ἀφίστατο ἀπ' αὐτοῦ τὸ «πνεῦμα τὸ πονηρὸν.» (Βασιλ. 1. 16. 23.)

Τοσαῦτα λαμπρὰ κατορθώματα ἐπιτρέπουσι πλέον ἀμφιβολίαν ἢ και ἄγνοιαν τῶν θελητῶν τῆς ἀρχαίας ἀρμονίας; Μὴ λέγετωσαν ὅτι ἡ ἀρχαία Μουσικὴ ἦν λίαν ἀπλή και ἥκιστα ποικιλόμορφος; ὁ ἐλεφάντινος ὁδοῦς, ὁ χαλκὸς και οἱ πολύτιμοι κλάδοι δένδρων εἶχον ἤδη ἐμψυχῶθῃ ὑπὸ τῶν λεπτῶν δακτύλων τῆς ἀρμονίας. Ἐγίνωσκον μάλιστα τότε πλεῖστα ὄργανα, ὅλως νῦν ἄγνωστα παρ' ἡμῖν. Ποῦ νῦν αἱ ἀρχαῖαι λύραι, αἱ Ἀζοῦρ τῶν Ἑβραίων, τὰ χρυσὰ σείτρα (1) τῆς Μέμφιδος, αἱ κινύραι τῆς Τύρου

(1) Σεῖστρον (sistron) μουσικὸν ὄργανον ἀλληγορικὸν ἢ μυστικόν, εἰς χρῆσιν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις, ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς αὐτῶν τελεταῖς και ἰδίως ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἰσιδος. Ἐκρατεῖτο δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς και ἐσεῖετο, ἐξ οὗ και ἡ ἐπωνυμία αὐτοῦ «σειστρον.»

Περὶ τοῦ ὀργάνου τούτου ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει πρὸς τοῖς ἄλλοις και τάδε:

«Τῆ δ' ἀψίδι τοῦ σεῖστρον κατὰ κορυφὴν ἐντορεοῦσιν αἴλουρον ἀνθρώπου πρόσωπον

καὶ αἱ νάβλαι τῆς Σιδῶνος; Μόλις τὰ δνόματα αὐτῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἡ μνήμη μὲν αὐτῶν ἐξέλιπεν, ἀλλὰ διαμένει ἔσκει ἡ ἀληθὴς μαρτυρία ὅτι τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν ἦσαν τεράστια. Τρανὴ αὕτη καὶ νικηφόρος ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἀρχαία Μουσικὴ δὲν ἐστερεῖτο οὐδὲ δυνάμει, οὐδὲ χαρίτων καλλωνῶς—τοῦθ' ὅπερ προσεπιμαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν τῆς τέχνης ταύτης.

Ἄλλως τε ἡ δύναμις αὐτῆς ἀρκοῦντως ἐστὶν ἀποδεδειγμένη. Τὸ κράτος τῆς φύσεως κράτος ἐστὶ τῆς Μουσικῆς. Πᾶν τὸ ἀναπνέον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ μετ' εὐαισθησίας πεπρικοισμένον ὑπέκει τῷ νόμῳ αὐτῆς. Ὁ περὶ τούτου τολμῶν ἀμφισβητεῖν ὑπὸ ἀπασιον ἀστέρᾳ καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τῶν χαρίτων, ἀσπλαγχνος τῶνόντι ἐγεννήθη. Ἐγεννήθη βεβαίως ἐν μέσῳ βράχων ἀποτόμων καὶ ἀγρίων θηρίων... Ἄλλὰ τί λέγω; Καὶ αὐτοὶ οἱ βράχοι καὶ τὰ θηρία εὐαισθητοῦσι πρὸς τὰς θελκτικὰς συμφωνίας καὶ πλειότεραν κέκτηνται φιλανθρωπίαν ἢ ἡ ἀδυσώπητος καρδιά αὐτοῦ. Πρὸς τὴν φωνὴν τῆς Ἄρμονίας, τῆς ἀξιεράστου τούτης βασιλίδος τῶν ἀέρων, καὶ τὰ μελαγχολικώτερα ὄντα φαιδρύνονται καὶ τὰ θηριωδέστερα μαλάσσονται. Πανταχόσε ὅθεν αὕτη διαβαίνει, ἡ φύσις καθωραΐζεται, ὁ οὐρανὸς ἐκλάμπει καὶ τὰ ἄνθη ἀναπτύσσονται. Ἰδοὺ αὕτη εἰσπυρομένη ἐν ἐρημίᾳ ἀφῶν καὶ θλιβερῆ καὶ ἀμέσως τὰ πάντα ἀνεγείρονται, ἢ φρικώδης σιωπῆ ἀπέρχεται τὰ πάντα ἀκού

» ἔχοντα, κάτω δὲ ὑπὸ τὰ σειόμενα, πῆ μὲν » Ἰσίδος, πῆ δὲ Νίφθου, πρόσωπον, αἰνιττόμενοι τοῖς μὲν προσώποις γένεσιν καὶ » τελετῆν, (αὐτὴ γὰρ εἰσι τῶν στοιχείων » μεταβολαὶ καὶ κινήσεις), τῷ δ' αἰλιούρῳ τὴν » σελήνην διὰ τὸ ποικίλον καὶ νυκτουργὸν καὶ γόνιμον τοῦ θηρίου.» (Πλουτάρχ. Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος. *L XIII.*) ἤτοι, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐν τῷ σείειν διὰ τῆς χειρὸς τὰ τέσσαρα ἐκ μετάλλου ἐλάσματα τὰ ἐν τῷ τῆς ἀψίδος τοῦ σείστρου, ὑπηνίττοντο οἱ ἀρχαῖοι τὴν κίνησιν καὶ μεταβολὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων τοῦ κόσμου.

ουσι καὶ λαμβάνουσι φωνὴν ἵνα ἐπευφημησωσι: λύφοι, βύακες, κειλάδες, σπήλαια τῶν δασῶν, τὸ πᾶν ἐφριμύλλως καὶ συγχρόνως πρὸς αὐτὴν ἀνταποκρίνεται: ὁ ἀὴρ διὰ τῆς γλυκείας αὐτοῦ πνοῆς, τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ μορμυρισμοῦ του, τὰ πτηνὰ διὰ τοῦ κελιδήματος αὐτῶν, τὰ δένδρα διὰ τῆς ἀρμονικῆς κινήσεως τῶν φύλλων των: οἱ δὲ ζέφυροι παρεκτείνουσι τὴν χάρισαν ταύτην ἠδονὴν ἀπὸ ἡχοῦς εἰς ἡχώ, ἀπὸ ὄχθης εἰς ὄχθην. Ὁ Ἄμφων κρούει τὴν λύραν: τὰ ὄρη ἐμψυχούνται, οἱ λίθοι ζωοποιούνται, τὰ μάγμαρα ἀναπνέουσι, οἱ βράχοι βαδίζουσι, πύργοι ἀνεγείρονται, τείχη οἰκοδομοῦνται, νέα πόλεις ἀνίδρυσται... Βλέπω τὰς Θεάς.

Ἄλλ' ὅποιον θλιβερὸν θέαμα παρίσταται ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν; Οἴμοι τοῦ ἐγκλήματος! Φιλάργυροι ναυβάται ῥίψουσιν ὄσνονοῦπα εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης τὸ εὐνοούμενον τέκνον τῆς Πολυμνίας... Σκληροκάριοι, στήτε. Ἐπιτρέψατε τοῦλάχιστον αὐτῷ πρὸς ὀλίγον ἵνα λάβῃ μίαν ἐτι φορὰν εἰς χεῖρας τὴν λύραν του... Παίξει ἤδη αὐτὴν. Εἰς τοὺς ἡχοῦς δ' αὐτῆς, ἰδοὺ ἡ Ἄμφι τρίτῃ γαληνῆ, οἱ ψυχροὶ ἄνεμοι ἀφίπτανται μακρὰν, τὰ δὲ θαλάσσια τέρατα ὑπὲρ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἡρεμούντων κυμάτων ἀνυψούμενα, περὶ τοῦ ἀνιλεῦς πλοίου συνεγείρονται. Ὁ Ἄριων ῥίπτεται ἐκ τοῦ καταστρώματος. Δελφὶν ἀναλαμβάνει αὐτὸν, τὸν μεταφέρει διὰ μέσου τῶν κυανῶν κυμάτων καὶ τὸν ἀποβιβάζει ἐπὶ τῆς Λεσβίου ἀκτῆς.

Ἄλλὰ τὸ κράτος τῆς Γῆς καὶ τὸ τῆς Ἄμφι τρίτης δὲν ἀρκοῦσιν οὐδόλως τῇ ἰσχυρῇ Ἄρμονίᾳ. Αὕτη μεταφέρει ἤδη τὰς κατακτήσεις αὐτῆς καὶ πέραν τοῦ ὄρκτου κόσμου ἐπὶ παραλίω ἀγνώστων τῷ Φοίβῳ Ἀπόλλωνι, τῷ φωτεινῷ τῆς ἡμέρας Θεῷ. Ἡ Εὐρυδικὴ ἀποθνήσκει, ὁ δὲ ἀβρὸς σύζυγος αὐτῆς, ὁ τῆς Θράκης αἰοδός, ἐγκαταλιπὼν τὴν γῆν τοῦ φωτός, καὶ ὑπὸ τῆς λαμπάδος τοῦ ἔρωτος, τοῦ ἀδιαλείπτως τὴν καρδίαν αὐτοῦ φλέγοντος, ὑπαυγαζόμενος, διαπερᾶ τὰς βαθεῖας ἐρήμους τοῦ χάους, καὶ καταβαίνει ζῶν ἐν τῷ κράτει τῶν νεκρῶν. Ἡ θρι-

αμβευτικὴ αὐτοῦ λύρα διαχαράττει ἤδη αὐτῷ ὁδοῦς, ἃς οὔτε ὁ χρυσοῦς, οὔτε τὰ ὄπλα, οὔτε τὸ κάλλος ἠνέωξάν ποτε ἀνθρωπίνῳ ὄντι. Ὀδεῦσι ἀτρέμπτος. Ἦδη διέρχεται τὰς ὄχθας τοῦ Πυριφλεγέθοντος, προβαίνει συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ πτερωτοῦ σμήνου τῶν Ἑρώτων, διασπώντων τὰ μαῦρα ὕδατα. Ἰδοὺ, ὁ Ὀρφεὺς ἄδει. Εἰς τοὺς μελωδικοὺς αὐτοῦ ἡχοῦς, ἡ ἀίδιος νύξ ἀπῶθει τὴν φρικὴν αὐτῆς, ἡ διηνεκὴς σιωπῆ καταλήγει, ἐκλείπει, ὁ αἰώνιος ὕπνος διακόπτεται, ὁ θάνατος ἀναστέλλει τὰς βασιάνους αὐτοῦ, αἱ πολυπληθεῖς σκῆαι περιπτάμεναι περιστοιχοῦσι τὸ τέκνον τῆς Καλλιόπης, καὶ αἱ στρεβλώσεις τοῦ Ταρτάρου ἀναβάλλονται: ὁ Πορφυρίων, ὁ Σίσυφος, ὁ Ἰξίων καὶ ὁ Τάνταλος ἀπολαοῦσι γλυκυτάτων σιγῶν, ἡ Τιταφὸν ἀροπλίζεται, αἱ Μοῖραι σχολάζουσι, ἡ Μέγαيرا μαλάσσεται καὶ ὁ τῆος ἀδυσώπητος μονάρχης τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων ἐξίσταται θαυμάζων διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐαισθησίαν. Τρις μὲν ἀνθίσταται, ἀλλὰ τρις πάλιν καμπτόμενος ὑποχωρεῖ τῷ αἰοιδῷ....

Τοιαῦται ἐν περιλήψει αἱ λαλοῦσαι εἰκόνας, αἱ εὐγλωττοὶ ἀλληγοραὶ δι' ὧν ἡ ἀρχαιοτὴς εὐαρεστεῖται ἵνα περιγράφῃ ἡμῖν τὴν δύναμιν τῆς Μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ἐτι χρόνων. Ἄλλ' ἵνα ὀδεύσωμεν ἀσφαλέςτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἃς ἀφαιρέσωμεν τὸν φλοῖον τοῦτο, τῶν μύθων καὶ τὸν πέπλον τοῦ ψεύδους, καὶ ἀναμφιβόλως διὰ τῶν ἐμψυχουμένων ἐκείνων δένδρων, διὰ τῶν συγκινουμένων ἐκείνων βράχων, διὰ τῶν μαλασσόμενων ἐκείνων τεράτων, θέλομεν εὐκόλως ἐνοήσῃ, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐν τῷ ἔχουσι τοῦ χάους ἐτι διατελοῦντες, ἄνευ ἡθῶν καὶ ἄνευ πατρίδος ἐτι περιπλανώμενοι, καὶ ἐντὸς ἀγρίων σπηλαίων ἐτι ἐνοικοῦντες, ἐξημερώθησαν τέλος καὶ εἰς πόλεις συνηγέρθησαν καὶ εἰς βίον εὐρυθμον καὶ ἐννομον καθυπετάγησαν διὰ τῶν μουσικῶν συμφωνιῶν εὐαριθμῶν τινῶν θνητῶν, ἡδη μᾶλλον ἐκπολιτισθέντων, οἵτινες ἐν ἐπαγωγῆσι ἄσματος ἐξόμενοι αὐτοῖς τὰ κάλλη τοῦ λογικοῦ, τὰ πλεονεκτήματα τῶν κοινωνιῶν

καὶ τὰ θέλητρα τῆς τάξεως καὶ εὐνομίας. Διὰ δὲ τῶν καταθονίων ἐκείνων βασιάνων, τῶν προσωρινῶς ἀναστελλομένων καὶ ἡρεμούντων, θέλομεν ἐπίσης ἐνοήσῃ ὅτι ἀληθῶς ἡ Μουσικὴ καταθέλγει πολλάκις τὰς συμφορὰς καὶ διασκεδάζει τοὺς πόνους. (1) Ἄλλ' ἡ σωτηριώδης σου δύναμις, ὦ θελκτικὴ Ἄρμονία, ἐκδηλοῦται ἐτι μᾶλλον ἐπὶ τῆς βαθείας λύπης τοῦ νοός. Σὺ μόνη γινώσκεις τὰς δίδους τῆς καρδίας, σὺ μόνη δύνασαι νὰ κατενάξῃς τὰς ὀδυνῆρας λύπας, νὰ καταπαύῃς τὰς πυκνάς φροντίδας, νὰ διασκεδάξῃς τὰ ζοφερὰ νέφη τῆς μελαγχολίας: μόνη σὺ διὰ τῆς ὀρμῆς τῶν ἡχῶν σου δύνασαι ν' ἀποδίδῃς τῷ αἵματι, βραδέως ἐν ταῖς φλεβίᾳ ῥέοντι, κυκλοφορίαν ταχυτέραν, τοῖς ἀπνευναρκομένοις πνεύμασι ῥευστότητα εὐκολωτέραν καὶ τοῖς βεβαρυσμένοις μέλεσιν ἐνέργειαν ἀνευτέραν. Βεθυθισμένος ὢν εἰς τὴν κατῆρειαν τῆς σιωπῆς καὶ τὴν ληθαργίαν τῶν ῥεμβασμῶν, ποῦ θέλω ἀνεύρει τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιμόνου ἀνίας καὶ τῶν μελαγχολικῶν ἰδεῶν; Εἰς τὴν δύναμιν τάχα τοῦ λογικοῦ;.. Τὸ προσκαλῶ εἰς βοήθειαν. Προσέρχεται. Ἐλάλησεν. Οἴμοι! Στενάζω ἐτι. Ἐν δὲ τοῖς θλίψεσιν ἡμῶν τὸ λογικὸν αὐτὸ νεκρὸν ὀλίψις. Μήπως εἰς τὴν εὐθυμίαν τῶν διασκεδαστικῶν συνδιαλέξεων καὶ συναναστροφῶν; Φεῦ! Δύναται τις νὰ διασκεδάσῃ μετὰ τῶν ἄλλων, ὅτε διάκειται κακῶς μετὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ; Μήτοι τέλος εἰς τὰ πομπώδη ἡμῶν συγγράμματα, ὑψηλόφρονες Φιλόσοφοι! Ἀγέρωχοι Στωϊκοὶ! Ἀπέλθετε ὀχληροὶ παραμυθηταί. Εἰς μάτην ὑπὸ κεκαλλισπημένους λόγους με προτρέπετε εἰς ἄλλον ὑπομόνην, μοὶ διδάσκετε ἔξοχον ἀπάθειαν, μοὶ κηρύσσετε ἐπιδεικτικὴν ἀταραξίαν. Ἡ θεωρητικὴ ὑμῶν ἀρετὴ, ἡ χιμαιρικὴ ὑμῶν φιλοσοφία, ἐπιψαύει ἀπλῶς μόνον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς, χωρὶς νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδόμυχα αὐτῆς καὶ νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Τὸ θανατηρὸν λοιπὸν βέλος με διεπέρασε, καὶ ἡ θλίψις κατέστη ἀήττητος καὶ ἀνίατος; Ὅχι! Πρόσελθε, διαχύθητι ἐν

(1) Ἰδὲ Ἀθήναιον (Βιβλ. *IV.* 47).

τῆ καρδία μου γελώεσσα ἁρμονία. Θελκτικὴ φωνὴ προσβάλλει ἤδη τὴν ἀκοήν μου, ἢ ἤδον ἡ εἰσδύει εἰς τὰς αἰσθήσεις μου· εἰκόνας χαρίεσσα διαλάμπουσιν ἐν τῷ πνεύματί μου, ἀνεύρισκω ἑμαυτὸν, παρηγοροῦμαι· ἢ μελωδικὴ συμφωνία τοῦ ἐξόχου μουσικοῦ Λούλη, διασκεδάζει τὰς λύπας μου μάλλον ἢ οἱ ἐπιτετηδευμένοι *συλλογισμοί* τοῦ φιλοσόφου Σενέκα.

Θέλετε ἐτι περισσοτέρην ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἁρμονίας; Διέλθετε μετ' ἐμοῦ τὴν φύσιν, ἐρωτήσατε, ἐρευνήσατε αὐτήν· οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἐξησκημένοις πνεύμασι, παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις χαρακτηῖσιν, ἐν οἷς ἡ ἀνατροφή μετὰ τοῦ περωτισμένου νοῦς ἐνέπνευσαν τὴν κλίσιν πρὸς τὰς ὠραίας τέχνας, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις, τοῖς ὑπὸ μόνῃ τῆς ἐνδιαθέτου ὁρμῆς κινουμένοις, ἢ τοῖς νηπιόις, τοῖς κατοίκοις τῶν ἐξοχῶν, τοῖς ἀγρίοις καὶ βαρβάροις λαοῖς καὶ αὐτοῖς τοῖς ζώοις· καὶ θέλετε ἀπανταχοῦ ἀναγνωρίσει ὅτι πάντα τὰ ὄντα κέκτηνται ἐκ φύσεως σχέσεις, οὐσιώδεις ἀναλογίας, ἀναγκαίας ἀναφορὰς μετὰ τῆς γλυκείας μελωδίας.

Ἄς ἐρωτήσωμεν τὴν φύσιν ἐν τῷ σκότει τῆς νηπιότητος. Βλέπω κοιτίδα ἀσθενῆς νηπιον κλαίει ἐν αὐτῇ· μήτηρ τεθορυβημένη τὸ ἀπειλεῖ, παραφέρεται, ὀργίζεται, τὸ νήπιον διπλασιάζει τοὺς κλαυθμούς. Ἡ μήτηρ τέλος ἄρχεται τοῦ ἄσματος, καὶ ἰδοὺ αὐτὸ καταπραῖνεται, διακόπτει τὰς κραυγὰς ἵνα ἀκούσῃ τὴν μελωδίαν τῶν ἤχων τῆς ἀπομιμούμενον δὲ μάλιστα αὐτοῦς, ἀνταποκρίνεται δι' ἀνάρθρου ψιθυρισμοῦ, καὶ παρόμοιον πρὸς τὸν νεοσσόν, τὸν ὑπὸ τὴν πτέρυγα τῆς μητρὸς του διδασκόμενον τὸ κελάδημα αὐτῆς, σπουδάζει τὸ μέλος, τὸ ἐπαναλαμβάνει, καὶ πρὶν ἢ ἐτι λάβῃ τὴν πρῶτην αὐτοῦ πτῆσιν, προπαρασκευάζεται διὰ τὰς συναυλίας τῶν δασῶν.

Ἄς ἐρωτήσωμεν τὴν φύσιν ἐν τῇ ἀπαιδευσί τῶν χωρίων. Βλέπω ἐνταῦθα λαὸν ἀγροίκον, ἠλίθιον, ἀπαιδευτον. Ἄς ἀναπτύξωμεν ἐνώπιόν του τὰ πλοῦτῃ τῆς ποιήσεως, τὰς χάριτας τῆς εὐγλωττίας, τὴν τέχνην τῆς ναυτικῆς, τὸ κάλλος τῆς ἀρ-

χιτεκτονικῆς· ἰστερημένοις μαθήσεως καὶ διαγνώσεως, ἀκούει χωρὶς νὰ ἐννοῇ, βλέπει χωρὶς νὰ θαυμάζῃ, ἴσταται ἀπαθῆς καὶ ἀναίσθητος, ἀγνοεῖ τὰς ἡδονὰς ταύτας. Ἄλλ' ἄς ἀντηχήσῃ εἰς τὰ ὄντα αὐτοῦ ἢ ὠραία μελωδία τῶν μουσικῶν ὀργάνων, καὶ αἴφνης ἀνεγείρεται τῆς ἀπαθείας, προσέχει, συγκινεῖται, ἢ αἰσθητικότης του ἀναλάμπει, καὶ ἢ ἀνθρώπινος φύσις ἐκδηλοῦται ἐν αὐτῷ. Οὕτω θεωροῦμεν καθ' ἐκάστην τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων, ἐπιστρέφοντας ἐκ τῆς ἐργασίας των καὶ εἰσερχομένους ἐν ταῖς ποίμναις αὐτῶν, ὑπὸ τοῖς ἤχοις τῶν πλαγιαύλων καὶ τῶν ποιμενικῶν ἄσκων, ἅμα τὸ ἄστρον τῆς ἐσπέρας ἀναφανῆ ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος· οὕτω θεωροῦμεν αὐτοὺς ὡσαύτως ἐν ταῖς ἐορταῖς χορεύοντας καὶ σκιρτώντας ἐπὶ τοῦ ποικιλοχρόου ἐδάφους τῶν ἀνθηρῶν λειβαδίων ὑπὸ τοῖς ἤχοις καὶ τοῖς ἄσμασι τῶν ποιμενικῶν συρίγκων.

Ἄς ἐρωτήσωμεν τὴν φύσιν ἐν τῇ φρίκῃ τῶν ἀγριωτάτων χωρῶν, τῶν νήσων ἐκείνων τῶν κεχωρισμένων ἐκ τοῦ ἐπιλοιποῦ κόσμου, τῶν βαρβάρων ἐκείνων γαιῶν, ὧν οἱ κάτοικοι εἰσιν ἐπίσης ἄγριοι ὡς καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνδιαίτῳμενοι λέοντες καὶ ἄρκτοι. Οἱ θεοὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν οὐδέποτε ἔσχον ναοὺς ἢ βωμοὺς ὑπὸ τοὺς μελαγχολικοὺς ἐκείνους οὐρανοῦς· μόνῃ δ' ἢ Ἁρμονία ἠδυνήθη νὰ καταστήσῃ πάντα τὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑποτελῆ τῶν θεληγῆτρων τῆς αὐτῆς μόνῃ ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς πάσαις ταῖς ἄλλαις χάρισιν ἀπροσίτους ἐκείνας καρδίας. Ὁ ἔρωσ τῆς Ἁρμονίας διέρχεται διὰ μέσου καὶ τῆς πυκνοτέρας βαρβαρότητος, διαπερῶν τὰς παγωμένας ζώνας τῆς Ἄρκτου, ὡς καὶ τὰς διακεκαυμένας τοῦ Ἰσημερινοῦ. Οἱ ἄσπλαγχοι Οὐρῶνοι, οἱ σκληροὶ Μακασσάροι, οἱ αἰμοχαρεῖς Καραῖται καὶ οἱ ἀπάνθρωποι Καννίβαλοι ἔχουσι τὴν Μουσικὴν των, ἔδουσι τὰ εἰρηνικὰ, τὰ πολεμικὰ ἢ θριαμβευτικὰ αὐτῶν ἄσματα, πρὶν ἢ ποιήσωνται ἐναρξιν τῶν αἱματῶν ἐκείνων συμποσιῶν ἐν οἷς κατατρώγουσι τοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ὁποίους ἢ νίκη τοῖς ἐχορήγησε. Πλήρεις ἀγρίας χαρᾶς συγκροτοῦσι

μελωδικούς χοροὺς περίξ τῶν θυμάτων, ὧν μέλλουσι νὰ γείνωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τάφοι· οὐ μὴν ἀλλὰ, καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἔδουσι τὸν ἴδιον αὐτῶν θάνατον. Ἐν μέσῳ τῶν βασάνων καὶ τῆς βραδείας καιομένης καὶ περιστοιχούσης αὐτοῦς πυρᾶς, οἱ βάρβαροι οὗτοι ἤρωες ἀνακαλοῦσι τοὺς παλαιούς αὐτῶν θριάμβους ἐν τοῖς νεκρικοῖς αὐτῶν ἄσμασι, καὶ ὑπὸ τῆς γλυκείας ταύτης ἀναμνήσεως παραμυθεύμενοι, ἐκπνέουσιν ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἁρμονίας καθιερούντες αὐτῇ τὴν τελευταίαν αὐτῶν πνοήν. (ἀκολουθεῖ).

Ἐμ Γιαννακόπουλος.

ΕΣΧΑΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΟΡΑΣΕΩΣ.

Ἡ δξύτης τῆς ὁράσεως ἐξαρτᾶται ἐκ δύο αἰτιῶν, ἐκ τῆς εὐκισθησίας τοῦ δικτυοειδοῦς χιτῶνος, δι' οὗ παρατηροῦμεν λεπτοτάτας διαφορὰς φωτὸς, δηλ. ἀντικείμενα λάμποντα πλέον ἢ ἥττον ἐν τῇ ἐκτάσει, ἐφ' ἧς προβάλλονται, καὶ ἐκ τῆς τελειότητος τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ βολβοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἧτις ἐπιτρέπει νὰ βλέπωμεν ἀντικείμενα μικρότατα ἢ νὰ διακρίνωμεν σημεῖα λίαν συμπεπυκνωμένα καὶ κωλύει τὰς εἰκόνας ἀπὸ τοῦ νὰ συναρπάζωνται καὶ συγχέωνται ἕνεκα τῆς ἀκτινοβολίας.

Κατὰ μέσον ὅρον παραδεχόμεθα ὅτι πρὸς διάκρισιν ἁμαυροῦ τινος σημείου ἐπὶ λαμπρᾶς βάσεως καὶ πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ σχήματος φωτεινοῦ τινος ἀντικειμένου ἐπὶ σκοτεινῆς βάσεως, χωρὶς τοῦτο νὰ φαίνεται ὡς σημεῖον περικυκλούμενον ὑπὸ πλαστῶν ἀκτίνων σχηματιζομένων ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὀφθαλμῷ, πρέπει ὅπως τὸ ἀντικείμενον ὑποτείνῃ γωνίαν ἐνὸς λεπτοῦ τυλάχιστον. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἔνεστιν ἢ ποικιλία. Ὁ Γασσένδης δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ (ὠπλισμένου μόνον διὰ βαθυχρόου βάλου) ἡλιακὰς κηλίδας ἐχούσας διάμετρον ἐνὸς λεπτοῦ καὶ ἐνὸς τρίτου ἢ 80 δευτερολέπτων· ἕτεροι δὲ τῶν ἀστρονό-

μων, ὧν ἡ ὄρασις ἐξησκήθη διὰ τῆς συνθέσεως, διακρίνουσιν ἀνευ ὀργάνου ἡλιακὰς κηλίδας ἐχούσας διάμετρον 50 δευτερολέπτων.

Καθαρὰν καὶ ἀσέληνον νύκτα πάντες βλέπομεν ἀστέρας μέχρι τοῦ ἔκτου μεγέθους, δηλ. δισχιλίους περίπου ἀστέρας ἀνὰ τὸ οὐράνιον ἡμισφαίριον τὸ ὀρώμενον κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπεράνω τοῦ ὀρίζοντος, ἢ τετρακισχιλίους ἀνὰ τὸν οὐρανὸν ὅλον. Ἄλλ' εἰς εὐνοϊκωτάτας περιστάσεις, ἐν ἀπουσίᾳ παντὸς φέγγους, — δηλον ὅτι λυκαυγῆς, πολινοῦ ἢ ζωδιακοῦ φωτὸς, ἢ ἀνακλάσεως γήινων φῶτων, — ὅταν ἢ ἀτμόσφαιρα ἄρτι ἐκπλυθεῖσα ὑπὸ βροχῆς εἶναι λίαν ὑγρὰ καὶ οἱ ἀστέρες σπινθηρίζουσι ἰσχυρῶς, μάλιστα δ' ἂν εὐρισκόμεθα μακρὰν τῶν πόλεων καὶ εἰς μεγάλα ὕψη ὑπεράνω τῶν κατωτέρων στρωμάτων τοῦ ἀέρος, οἱ μεταξὺ τοῦ ἔκτου καὶ ἑβδόμου μεγέθους περιλαμβανόμενοι ἀστέρες ἀκτινοβολοῦσι τὴν νύκτα ἐναλλάξ ἀπαστρέπτοντες καὶ ἀφανίζόμενοι. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τῆς ἀποσβέσεως καὶ ἐμφανίσεως πάλιν τοῦ φωτὸς, συμβαίνουσης ἕνεκα τῶν φάσεων τῆς μαρμαρυγῆς, στιγμιαίως μόνον θεώμεθα αὐτούς.

Ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, δι' ὁράσεις ἐξησκημένας ὑπὸ τῆς συνεχοῦς παρατηρήσεως, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀρατῶν ἀστέρων ἐν τῷ οὐρανῷ ὅλῳ ἀνέρχεται εἰς ἑνδεκα χιλιάδας (ὧν τὸ ἡμισυ κατὰ μέσον ὅρον ὀρατὸν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν). Ὁ δ' ἀριθμὸς οὗτος ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀλλήλαις συναδουσῶν παρατηρήσεων, ἃς ἐποίησαντο οἱ ἀστρονόμοι Χέις 1) ἐν Μύνστερ καὶ Γουλδ ἐν Κορδόβα.

Πάντες βλέπουσι διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἑξ ἀστέρας ἐν τῷ συμπλέγματι τῶν Πληϊάδων· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος αὐξάνει διὰ τὰς ὑπεροχικὰς ὁράσεις· τινὲς μὲν ὀρώσιν 7 ἀστέρας, ἕτεροι δὲ ὀκτώ, ὁ δὲ κ. Χέις ἀριθμεῖ

1) Περφόρμος Γερμανὸς ἀστρονόμος, τοῦ ὁποῦ ὁ κατὰ τὸ 1872 ἐκδοθεὶς χάρτης τοῦ οὐρανοῦ δικαίως ἐπεσπάσατο τοὺς ἐπαίνους τῶν ἐπιστημόνων. Σ. Μ.

δέκα, Ἄγγλος ἀστρονόμος ἐκ Βριστώλης ὁ κ. Δέννιν βλέπει δέκα τρεῖς καὶ Μοιστλίνοσ ὁ τοῦ Κεπλέρου διδάσκαλος ἔβλεπε δεκατέσσαρας.

Ὁ κ. Χέις κατέχει τὰ δύο εἶδη τῆς τελειότητος τῆς ὁράσεως, τὸ βλέπειν δὴλα δὴ ἀσθενέστατα φέγγη καὶ διακρίνειν λίαν πυκνά φῶτα εἰκονιζόμενα ἐπὶ τοῦ δικτυοειδοῦς χιτῶνος αὐτοῦ ὡς λαμπρὰ σημεῖα, ὧν αἱ διεστηκυῖαι ἀκτῖνες μικροτάτην ἔχουσιν ἔκτασιν. Καὶ χάρις μὲν εἰς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὁράσεώς του διακρίνει, μεσοῦντος τοῦ ἡλίου, τὴν Ἀφροδίτην, τὸν Δία καὶ τὸν Ἑρμῆν καὶ, τῆς νυκτὸς ἀσελήνου οὕσης, τὴν Ἑστῖαν καὶ τὸν Οὐρανόν· χάρις δὲ εἰς τὴν καθαρότητα τῆς ὁράσεώς του διακρίνει ἐν παντὶ καιρῷ τοὺς πλησίον καμένους ἀστέρας τοῦ τῆς Μεγάλης Ἄρκτου καὶ τοὺς ἀπέχοντασ 6', 30" καὶ γνωστοὺσ ὄντασ ὑπὸ τὸ ὄνομα α τοῦ Αἰγόκερω· ἐπὶ τέλους δὲ, αἰθριωτάτου τοῦ οὐρανοῦ ὄντος, διακρίνει ἐπίσης τὸ ω τοῦ Σκορπίου, τὸ δ τῆς Λύρας καὶ αὐτὸ τὸ ε τῆς Λύρας, οὗ τὰ συνθετικά μέρη διίστανται μόνον 3', 27". Καὶ ὅμως ὁ κ. Χέις οὐδέποτε εἶδεν ἄνευ τηλεσκοπίου τοὺσ δορυφόρουσ τοῦ Διὸσ!

Υπάρχουσι λοιπὸν, ὡσ ἠέλόμεν ἰδεῖ, μείζονεσ ἐτι ὀξυδέρκειαι. Μέγιστα εἰσὶν αἱ δυσχέρειαι ἕνεκα τῆσ μεγάλης λάμπωσ τοῦ πλανήτου καὶ τῆσ μεγάλης προσεγγίσεωσ πῶν μικρῶν ἀστέρων, ὧν ὁ πρῶτοσ δὲν ἀπέχει πλέον δύο λεπτῶν καὶ τετάρτου καὶ ὁ τέταρτοσ πλέον ἐννέα λεπτῶν καὶ τριῶν τετάρτων καὶ ἐπὶ τέλους τοσοῦτον κατὰ τὴν λάμπην ποικίλουσιν, ὥστε κατέρχονται εἰς τὸ ἕβδομον μέγεθοσ καὶ κατωτέρω, ὅπερ καθίστησιν αὐτοὺσ ἀπολύτωσ ἀοράτουσ ἄνευ ὀργάνου. Μείζων καὶ λαμπρότεροσ εἶναι ὁ τρίτοσ, ὅσ ἤττον σπανίωσ ὁράται. Ὁ Βράγγελοσ συνωμίλησεν ἐν Σιβηρίᾳ μετὰ θηρευτοῦ, ὅστισ ἔβλεπεν αὐτὸν καὶ παρετήρησεν ἐτι τὰσ ἐκλείψεισ του· ὁ κ. Ἰάκωβοσ εἶδεν αὐτὸν ἐν Μαδράσ, ὁ κ. Βούφχαν ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ δὲ κ. Μαζῖν τὴν 15 Ἀπριλίου 1863 ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ.

Ὁ δεύτεροσ καὶ ὁ τρίτοσ ἐθεάθησαν χω-

ριστοὶ καὶ εὐδιακρίτωσ ὑπὸ τοῦ κ. Βούβδ τὴν 15 Ἰανουαρίου 1860, ὁ δὲ κ. Βιβ διὰ τῶν διόπτρων του εἶδε τὸ τρίτον καὶ τὸν τέταρτον ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1832. Οἱ αὐτοὶ δορυφόροι (τρίτοσ καὶ τέταρτοσ) ἐθεάθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Δέννιν ἐν Βριστώλῃ τὴν 3ην Ἀπριλίου 1874 αὐτὸν τὸν πλανήτην προκαλύπτοντεσ. Ὁ βράπτησ Σχοῖνοσ ἐν Βρεσλαύᾳ, ἔβλεπεν ἐν τῇ μεγίστη αὐτῶν ἀποστάσει τὸν τρίτον καὶ τὸν πρῶτον δορυφόρον, τὸν καὶ δυσχερέστερον νὰ διακριθῇ ἕνεκα τῆσ γειτνιασεωσ τοῦ Διὸσ· ὁ Βαιξ εἶδεν ἅπαξ τὸν πρῶτον καὶ τὸν δεύτερον συνηνωμένουσ, ὡσαύτωσ ἅπαξ εἶδε τὸν τέταρτον καὶ συχνάκισ τὸν τρίτον· ὁ μαρκίων Ὁρμόνδησ εἶδε τοὺσ δορυφόρουσ ἐν τῇ κορυφῇ τῆσ Αἴτνησ ὧν, καὶ ὁ ἱεραπόστολοσ Στοδάρδοσ εἶδεν αὐτοὺσ πλειστάκισ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὄροπεδίων τῆσ Περσείασ κατὰ τὸ λυκόφωσ, ὅτε ἡ διάφανισ ἐμείου τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ πλανήτου.

Ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ καὶ ὑπὸ τὰσ αὐτάσ περιστάσεισ ὠράθη γυμνοῖσ ὀφθαλμοῖσ ἐν ἡμέρᾳ διὰ βαθυχρόου ὕαλου ἡ μηνίσ τῆσ Ἀφροδίτησ. Ἡ παρατήρησισ αὕτη εἶναι ἐτι σπανιωτέρα τῆσ τῶν δορυφῶρων καὶ μόνον τρεῖσ ἐγένετο· ἐν Περσίᾳ δὴλον ὅτι, ὡσ ἤδη εἶπομεν, κατὰ τὸν κ. Φλαμπαριῶνα, ἐν Χιλῇ, ἐνθα ὁ Θεόδωροσ Πάρκερ εἶδε γυμνοῖσ ὀφθαλμοῖσ τὴν μηνίδα καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθα ὁ ἀββῆσ Ἀνδρέασ καὶ πολλοὶ ἕτεροὶ ἀνένεωσαν τὴν παρατήρησιν, ὅτε ἡ μηνίσ λεπτοτάτη οὕσα ὑπέβαινε διάμετρον γωνιαίαν 50 ὡσ ἐγγιστα δευτερολέπτων τῆσ μοίρασ.

(Μετάφρασισ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ

ὑπὸ *Στεφ. Ι. Παπαμιχάλη*).

ΑΙ ΕΝ Τῇ ΚΕΝΤΡΙΚῃ ΑΣΙΑ ΚΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

(Συνέχεια).

Ἄλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰσ δυτικὰσ χώρασ.

Εἶδομεν ὅτι ὁ στρατηγὸσ Κάουφμαν εἶχε παραιτηθῇ προσωρινῶσ τῶν σχεδίων του ἐπὶ τῶν ὄχθῶν τοῦ Ἄμου Δαριά ἕνεκεν τῶν συμβάντων ἅτινα κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ἐνοπλον ἐπέμβασιν τῶν Ῥώσσων εἰς τὰσ δυτικὰσ ἐπαρχίασ τῆσ Κίνασ καὶ ὅτι περιορίσθη εἰς νὰ κατοπτέωσιν συγχρόνωσ ἀμφοτέρωσ τὰσ ὄχθασ τοῦ ποταμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ τῆσ Χίβασ. Ὁ χάνησ, ἰδὼν ὅτι ἀπειλεῖται ὑπὸ τῶν φαλάγγων τοῦ Γολοβατσῆφ καὶ τοῦ Μαρκοζῶφ καὶ φοβούμενοσ μὴ τὸ κράτοσ του γείνη λεία τῶν ἐχθρῶν, ἤναγκάσθη ν' ἀρχίση διαπραγματεύσεισ· πλὴν οἱ πρεσβευταὶ του δὲν ἐγένοντο δεκτοὶ καὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν ῤητῶσ καὶ ἐντόνωσ ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺσ Ῥώσσοὺσ αἰχμαλώτουσ. Οὕτωσ ἀποτυχὼν, ὁ Σεῖτ Μωχαμέτ ἐζήτησατο τὴν προστασίαν τῶν Ἀγγλῶν· οὗτο δὲ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὰσ αἰτήσεις τῆσ Ῥωσσίας καὶ νὰ διάγῃ τοῦ λοιποῦ φιλικῶσ μετὰ τῆσ δυνάμεισ ταύτησ. Ἐν τῷ μεταξῷ οἱ Ῥῶσοὶ ἐξηρνήθησαν τὴν χώραν πρὸσ τὸ μέρος τοῦ Κρασιουβῶδοσ (Σεπτέμβριον τοῦ 1872) καὶ ἐπέστρεψαν μηδεμίαν ἐπενεγκόντεσ ζημίαν τῷ χάνῃ, ὅστισ ἤρχισε ν' ἀναπνήθῃ ἐλευθερώτερον καὶ ἐξηκολούθησε νὰ καταχρᾶται τὴν ὑπομονὴν τῶν Ῥώσσων. Τέλοσ δὲ τῷ 1873 ἀπεφασίσθη νὰ δώσωσι τέλος εἰς τὰσ πρὸσ τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον διαφορὰσ προσβάλλοντεσ αὐτὸν ταῦτοχρόνωσ ἐκ τοῦ Καυκάσου, ἐκ τοῦ Ὁρεμβούργου καὶ ἐκ τοῦ Τουρκιστάν. Ἡ ἱστορία τῆσ τριπλῆσ ταύτησ καὶ ἐπιποχοῦσ ἐκστρατείασ εἶναι τοῖσ πᾶσι γνωστή.

Τὴν 29 Μαΐου τὰ Ῥωσικὰ στρατεύματα εἰσῆλθον εἰς Χίβαν ἐξ ἐφόδου, ὁ δὲ χάνησ, ὅστισ εἶχε τραπῆ εἰς φυγὴν, προσεκλήθη νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ Ῥωσικὸν στρατόπεδον,

(ΟΜΗΡΟσ ΦΥΛ. Θ')

ὅπερ καὶ ἐπραξεν· ὑπεδέχθησαν δ' αὐτὸν μετὰ τιμῶν καὶ ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον, συστήσαντεσ παρ' αὐτῷ διβάνιον ἢ συμβούλιον ἐκ Ῥώσσων ἀξιωματικῶν καὶ ἐγγυρῶν ὑπαλλήλων. Πρῶτιστον δὲ καὶ κατεπειγον ζήτημα, χρῆζον ἀμέσου λύσεωσ, ἦν τὸ τῆσ δουλείασ, περὶ ἧσ εὐθὺσ ἡσχολήθη τὸ συμβούλιον, κατὰ ἐπίμονον πρόσκλησιν τοῦ στρατηγοῦ Κάουφμαν, καὶ τὴν 6[18 Ἰουνίου ἐδημοσίευσε διακήρυξιν καταργούσαν τὴν δουλείαν καὶ ἀπαγορεύουσαν τὸ δουλεμπόριον. Οὕτω δὲ τεσσαρακοντακισχίλιοι Πέρσαι ὤφειλον τὴν ἐλευθερίαν των εἰς τοὺσ Ῥώσσοὺσ. Διὰ τῆσ συνθήκησ ταύτησ ὁ χάνησ τῆσ Χίβασ ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν χώρασ κειμένησ ἐπὶ τῆσ δεξιᾷσ ὄχθησ τοῦ Ὠξοῦ, καὶ κυρίωσ τὸ Τσουραχάν καὶ τὸ Τσίμπον, ἅτινα ἀκολούθωσ ἀπέτελεσαν τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄμου-Δαριά.

Σήμερον τὸ χανάτοσ πράγματι εἶναι ἡγεμονία ὑποτελήσ τῇ Ῥωσικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἀφῆκαν δ' αὐτῷ σικὴν ἀνεξαρτησίασ, διότι ἡ Ῥωσσία ὑπεσχέθη τῇ Ἀγγλίᾳ ὅτι δὲν θὰ ἐξοντώσῃ αὐτὸ ὀλοτελῶσ· ἄλλωσ δὲ ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησισ προτιμᾷ, φαίνεται, νὰ παρατείνῃ τὴν νῦν ὑπαρξιν τῆσ Χίβασ, διότι ἡ πόλισ αὕτη χρησιμεύει ὡσ προπύργιον εἰς τὰσ ἐπὶ τοῦ Ὠξοῦ Ῥωσικὰσ κτήσεις αἰτινεσ τοιοουτρόπωσ εἰσὶ προπεφυλαγμέναι κατὰ τῶν ἐκδρομῶν τῶν Τουρκομάνων· πρὸσ τοῦτοισ τὸ χανάτοσ τελεῖ φόρον ἀξίον λόγου. Ἡ γειτνίασισ δὲ τῶν Ῥώσσων ἀπέφερε τοὺσ καρπούσ τῆσ, διότι τὸ δουλεμπόριον σχεδὸν ἐντελῶσ ἐπαυσεν. Ὁ χάνησ βοηθεῖ τοὺσ Ῥώσσοὺσ εἰς τὰσ ἐρεῦνασ των ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοίτῃ τοῦ Ὠξοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν καὶ ἄλλων τακτικῶν μέσων συγκοινωνίασ μεταξῷ τῆσ Κασπίασ καὶ τοῦ κάτω μέρουσ τοῦ Ἄμου-Δαριά· ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ παρουσία Ῥωσικῶν στρατευμάτων ἀποδεικνύεται χρησιμωτάτη τῷ Σεῖτ Μωχαμέτ, οὗ τὴν ἐξουσίαν ἀναγνωρίζουσιν ἤδη οἱ Τουρκομάνοὶ ὑπήκοοὶ του. Προσφάτωσ ἐγένετο λόγοσ περὶ προσεχοῦσ προσαρτήσεωσ τῆσ Χίβασ εἰς τὴν

ρωσικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐλέγετο ὅτι ὁ χάνης ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ παραιτηθῆ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ζῆσιν ἐν Ῥωσσίᾳ, λαμβάνων τὴν σύνταξιν ἣν πρόκειται νὰ τῷ πληρώσῃ ἡ κυβέρνησις· προστίθεται δὲ ὅτι καὶ ἐν Χίβᾳ ὑπάρχει ἰσχυρὸν κόμμα, ὅπερ θέλει ν' ἀποπέμψῃ τὸν χάνην καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς χώρας εἰς τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ λευκοῦ τζάρου. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις ἔχει τὸν δάκτυλόν της εἰς τὰς μηχανορραφίας ταύτας κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ χάνου· οὐδὲν ὅθεν παράδοξον νὰ ἐκτραγῆ κατ' αὐτάς ἐπαναστάσεις εἰς Χίβαν καὶ νὰ πάθῃ ὁ Σεῖδ Μωχαμέτ ὅ,τι ἔπαθε καὶ ὁ Χουδογιάρ, ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τῆς Χοκάνδης.

Εἰς τὰ δυτικὰ τοῦ χανάτου καὶ εἰς τὰς πέριξ τῆς Κασπίας θέσεις ζῶσι πολλαὶ τουρκομανικαὶ φυλαὶ· τινὲς δὲ τούτων ἀναγνωρίζουσιν ἤδη τὴν ἐξουσίαν τοῦ τζάρου καὶ πληρόνους τοὺς φόρους τακτικῶς, ὡς, παραδείγματος χάριν, οἱ Φορνοῦδαι. Οἱ Τουρκομάνοι οὗτοι βαθμηδὸν ἐξοικειοῦνται πρὸς τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ συντόμως θὰ παραιτήσῃσι τὸν νομαδικὸν βίον, τὰ ἄγρια καὶ βάρβαρα ἔθιμά των. Τῷ 1875 οὗτοι μετέφερον τὸ Ῥωσικὸν ταχυδρομεῖον εἰς Χίβαν καὶ ἔχρησάντων ὡς ὁδηγοὶ εἰς τοὺς ἐμπόρους αἰτινες διήρχοντο διὰ τῆς χώρας των· οἱ δὲ Ῥῶσσοι ἐπωφελήθησαν τὴν ἡσυχίαν ἣτις ἐπεκράτει παρὰ τοῖς νομάσιν, ἐξετέλεσαν διάφορα ἔργα, ὠφελιμώτατα διὰ τὸ ἐμπόριον, καὶ πέρυσιν ἤρχισαν νὰ χαράττωσι τὴν μεγάλην ὁδὸν ἣτις θὰ ἐνώσῃ τὴν πρωτεύουσιν τῆς Χίβας πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Κρασνοβόδσκ ἐπὶ τῆς Κασπίας· ἤδη σκέπτονται τίνι τρόπῳ νὰ ἐμψυχώσῃσι τὴν γεωργίαν ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις μετοχετεύοντες ὕδωρ ἐκ τοῦ Ἀμου-δάρια εἰς τὴν ἀρχαίαν κοίτην τοῦ Ὠζου.

Ἐκ τῶν Τουρκομανικῶν λαῶν τῶν οἰκούντων τὴν βόρειον κλιτὸν τοῦ Καπέτ-δάγ, οἱ Τεκὲ ἀπολαύουσι τῆς προστασίας τοῦ λευκοῦ τζάρου. Ὁ Ἀτρέκ ἀποτελεῖ τὸ ὄριον μεταξὺ Περσίας καὶ Ῥωσσίας, ἀλλὰ ὁ ἀ-

ποδειχθῆ ἴσως ἀναγκαῖον νὰ ὀρισθῆ τὸ ὄριον τοῦτο μεσημβρινώτερον, διότι οἱ Τουρκομάνοι τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀτρέκ, οἵτινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑπόκεινται τῇ Ῥωσσίᾳ, διαμένουσιν ὀκτὼ μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τὴν Ῥωσικὴν χώραν καὶ τέσσαρας εἰς τὰς γειτνιαζούσας ἐπαρχίας τῆς Περσίας, καὶ τοὶ δὲν ὑποφέρουσιν τὴν παρ' αὐτοῖς παρουσίαν τῶν περσικῶν ἀρχῶν. Εἴτε ἐνωρίς, εἴτε ἀργά, ἡ Ῥωσσία ὀφείλει νὰ κατακτήσῃ ἢ καθυποτάξῃ οὐ μόνον τοὺς Τουρκομάνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀτρέκ διαμένοντας λαοὺς τοὺς πλησίον τοῦ Καμπουσάν· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν Βουχάραν, αὕτη ἔνεκεν τοῦ πολέμου τοῦ 1867—1868 ἔχασε τὴν ἰσχὺν ἣς οἱ ἐμίραι της ἀπῆλθον ἐν Ἀσίᾳ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας· ἀλλὰ κυρίως οἱ Ἀσianoὶ συνησθάνθησαν τὴν ἀπώλειαν τῆς Σαμαρκάνδης, τῆς ἀγίας πόλεως, τῆς ἀρχαίας πρωτεύουσος τοῦ Ταμερλάνου, τοῦ κέντρου τοῦ κόσμου. Μικρὸν μετὰ τὴν πτώσιν της ὁ ἐμίρης Μουζαφάρ ἐπραξεν πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν Σαμαρκάνδην καὶ ἔστειλεν εἰς Πετροῦπολιν ἀλλεπαλλήλους πρεσβεσίας, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐσπευσε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν αἰτησίαν του καὶ ὁ σὶρ Μπούχαναν (ὁ παρὰ τῷ ἀνακτοβουλίῳ Πετροῦπόλεως πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας) ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων· εἰς μάτην ὁμῶς. Ἡ Σαμαρκάνδη ἦν πολιτικῶς καὶ στρατηγικῶς θέσις σπουδαιοτάτη διὰ τὴν Ῥωσσίαν· διὰ οὐδέλως συνήνεσε νὰ τὴν ἀποδώσῃ εἰς τὸν ἐμίρη, ὅστις ἔδει νὰ ὑπομείνῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ υἱὸς τοῦ Καττή Τσιουρλιὰ, ἐπωφεληθεὶς τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν θρησκομανίαν τοῦ μωαμεθανικοῦ κλήρου, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐκέρυεν ἐκπτωτον τοῦ θρόνου μὲν τὸν Μουζαφάρ, πόλεμον δὲ εἰς τοὺς ἀπίστους. Οἱ Ῥῶσσοι ἐσπευσαν ἐπίκουροι τοῦ ἐμίρη καὶ οὕτω συνετέλεσαν ἵνα καταπνιγῆ ἡ ἐπανάστασις, ἣτις εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαδίδηται καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ Μουζαφάρ, καταβαλὼν τοὺς ἐπαναστάτας, ἔστρεψε τὰ ὄπλα του κατὰ τοῦ Χισάρ,

Κουλιάπ, Δεϊνὰν καὶ ἄλλων μικρῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον κηρυχθῆ ἀνεξάρτητοι κατὰ τὸν προλαβόντα πόλεμον· ἐτιμώρησε δ' αὐστηρῶς τὰς ἐπαναστάσας πόλεις, ἀπεδίωξε τὸν βέην τοῦ Κουλιάπ καὶ ἠθέλησε νὰ τιμωρῆσῃ τὸν βέην τοῦ Καρτεγῆν, ὑποτελῆ τῆς Χοκάνδης. Ὁ Σὶρ Ἀλῆ ἔφυγε καὶ ἐζήτησεν ἄσυλον παρὰ τῷ Χουδογιάρ χάν. Ἐπέκειτο ὅθεν πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπενέβη ὁ στρατηγὸς Κάουρμαν καὶ ἀποκατέστησεν εἰς Καρτεγῆν τὸν Μουζαφάρ σάχ, ὅστις ἦν ὁ νόμιμος ἡγεμὼν τῆς χώρας. Μετ' οὐ πολὺ καὶ πάλιν οἱ Ῥῶσσοι ἐξυπηρέτησαν τὰ συμφέροντα τῆς Βουχάρας, καταστρέψαντες εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ζαραφσάν πολλὰ τῶν ληστῶν καταγῶγια, ἦτοι τὸ Φαρὰπ καὶ Μαγιάν, ὧν οἱ βέηδες ἀτιμωρητὴ διήρπαζον καὶ ἐκάκουον τοὺς γείτονάς των, καὶ ἀνακτῆσαντες ὑπὲρ τῆς Βουχάρας τὸ Σαρσιλάπ. Ἐκτοτε ὁ ἐμίρης διάγει εἰρηνικῶς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἀλλ' ἔχει δυσπίστως, μόνον δὲ τὰ Ῥωσσιὰ τάγματα ἀνυγκάζουσιν αὐτὸν νὰ σέβηται τὰς συνθήκας, αἵτινες πράγματι εἰσὶ διαταγαὶ διδόμεναι ὑπὸ τῶν νικητῶν ὑπὸ χαρίεντα τύπον. Κατὰ τὴν εἰς Χίβαν στρατείαν ἐπέστρεψε τοῖς Ῥῶσσοις νὰ διαβῶσι διὰ τῆς χώρας του καὶ ἐσπευσε νὰ χορηγήσῃ ἄρτον καὶ ἄλευρον εἰς Ῥωσσικὸν ἀπόσπασμα ὅπερ ἔμελλε σχεδὸν νὰ λιμοκτονῆσιν ἐν ταῖς ἐρήμοις· δὲ ἡ Βουχάρα πρὸς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὴν ἄγορον καὶ ἔρημον χώραν, ἣτις περιορίζεται ὑπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀμου-δάρια καὶ διήκει μέχρι τῶν ὀρίων τῶν Ῥωσσικῶν κτήσεων. Ἡ τελευταία συνθήκη τοῦ 1873 διαγράφει τὰ σύνορα τῆς Βουχάρας, ἀνοίγει τὸν πλοῦν τοῦ Ἀμου-δάρια καὶ ἄλλα μέρη εἰς τὸ Ῥωσσικὸν ἐμπόριον, συγχρόνως δὲ κανονίζει τὴν ἀπόδοσιν τῶν κακούργων, καταργεῖ τὸ δουλεμπόριον καὶ ἐπιτρέπει εἰς τὰ δύο κράτη νὰ ἔχωσιν ἀντιπροσώπους ἢ πράκτορας προξενικοῦς εἰς Τασκένδ καὶ εἰς Βουχάραν. Ἡ ἡγεμονία τῆς Βουχάρας, καὶ τοὶ ἀπολαμβάνει ἐσωτερικῆς αὐτονομίας, ἐξαρτᾶται ὀλοσχερῶς

ἐκ τῆς Ῥωσσίας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τρία τινὰ ἐπιδιώκει ἡ Ῥωσσία· τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, τὴν εἰρηνοποίησιν τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν, εἰς ἀς οἰκοῦσι νομάδες, καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς εἰς τὰ Ῥωσσιὰ συμφέροντα ἐπιβλαβούς ἐπιρροῆς ἣν τυγχόν οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ γείτονες τῆς μεσημβρινῆς Ἀσίας ἐδύναντο νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπὶ τοῦ ἐμίρη τῆς Βουχάρας. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐμποδισθῆ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἵνα διατηρῆ σχέσεις πρὸς τὸ Ἀφγανιστάν· ἀφοῦ ὅμως διατηρῆ τὴν συνθήκην, καὶ τοὶ ζημιούμενος, συμφέρον ἔχει νὰ διὰ ἀγῆ φιλικῶς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἣτις χρησιμεύει ὡς προπύργιον κατὰ τοῦ ἀγγλίζοντος Ἀφγανιστάν, οὐ αἰ σχέσεις πρὸς τὴν Ῥωσσικὴν αὐτοκρατορίαν δὲν εἶναι τόσον διευκρινισμέναι.

Ἀπλουστάτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς κατακτήσεως τῆς Χοκάνδης. Ὁ ὦμος καὶ ἀπληστος Χουδογιάρ, ἀφοῦ πολλὰ ὑπὸ τῶν Ῥῶσσαν ἔπαθεν, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους, ἵνα διατηρήσῃ τὸν κλονούμενον θρόνον του, νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸ θέλημα τῆς Ῥωσσίας, ὑπέγραψε συνθήκην ἐμπορικὴν, ἐξυπηρέτησε καλῶς τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσιᾶς· αὐτοκρατορίας καὶ ἔλαβε μάλιστα τὸ παράσημον τοῦ ἀγίου Στανισλάου, ὡς καὶ τὸν τίτλον ὑψηλότητος (x). Ἐντούτοις ὁ χάνης ἐνόησε ὅτι ἐπέκειτο τὸ τέλος τῆς βασιλείας του· διὸ ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν τελευταίαν ὥραν, ὅπως πλουτήσῃ ἐκ τῶν ὑπηκόων του· ἀλλ' ἡ ὠμότης καὶ ἡ πλεονεξία ὤθησαν εἰς ἐπανάστασιν τὸν λαὸν καὶ τοὺς Κιπτσάκας· οἱ δὲ νομάδες οὗτοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀπερραμάν Ἀβτομπατσῆ ἐξεθρόνισαν αὐτὸν καὶ ἠνάγκασαν νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τοῖς Ῥῶσσοις. Εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη ὁ υἱὸς τοῦ Σεῖδ, ἀλλὰ δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ. Οἱ κάτοικοι τῆς Χοκάνδης, οἵτινες τὰ δεινὰ των ἀπέδιδον εἰς τοὺς Ῥῶσσοις, ἐποίησαν ἐκδρομὴν εἰς τὸ Ῥωσσι-

(x) «Βισοκοστεπέναςτβο» εἶναι ὁ ἐπίσημος τίτλος ὃν οἱ Ῥῶσσοι ἀπονέμουσιν εἰς τοὺς χάνας τῆς κεντρικῆς Ἀσίας.

κόν ἔδαφος καὶ οὕτω προεκάλεσαν κατ' αὐτῶν ἐχθροπραξίας. Οἱ Ῥώσοι ἐξεστράτευσαν καὶ ἐπὶ τέλους προήρτησαν εἰς τὸ ἀχανές κράτος τῶν τῆν Χοκάνδην, ἣτις νῦν καλεῖται Φεργάν' ἤδη δὲ ἀσχολοῦνται ὅπως καθυποτάξωσι τοὺς Κιργισίους, οἵτινες εἶναι πολυάριθμοι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον προχωρήσει μέχρι τοῦ ὄροπέδιου τοῦ Παμίρ καὶ τῆς λίμνης Καρακούλ. Ὁ Χουδογιάρ καὶ ὁ ἐπ' ὀλίγον χρόνον διάδοχος τοῦ ζώσιν ἐν Ῥωσίᾳ μόνον δ' εἰς ἀντιπρόσωπος ἀπολείπεται τῆς οἰκογενείας τῶν χάνων Χοκάνδης, ὁ Ἀπτούλ Γκαφάρ, ὅστις ἔφυγεν εἰς τὸ Ἀφγανιστάν, εὖρε δὲ ἄσυλον καὶ προστασίαν ἐν τῇ Ἰνδικῇ.

Πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ χανάτου τῆς Βουχάρας, εἰς μέρος ὀρεινὸν καὶ διαβρεχόμενον ὑπὸ ποταμίσκων, ὑπάρχει σύμπλεγμα μικρῶν κρατῶν πρὸς ἃ ἄχρι τοῦδε οὐδεμίαν ἢ Ῥωσσία ἔχει σχέσιν ταῦτα δ' εἰσὶ (πρὸς βορρᾶν) τὸ Καραδεγὴν, τὸ Δαρβάζ, τὸ Σιγνάν, τὸ Βαχάν καὶ τὸ Βαδαχσάν. Ἄλλοτε ἰδύνατό τις ν' ἀναφέρῃ καὶ τὸ Ἀνδόη, τὸ Σιμπαρχάν, τὸ Σιριπούλ καὶ τὸ Μαϊμενέ, ἀρχαίας κτήσεις τοῦ ἐμίρη τῆς Βουχάρας, περιλαμβανούσας τὰς ἄσσεις τὰς κειμένας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παραπαμίσου (Paropamiz) καὶ περιελθούσας βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀφγανιστάν. Τὸ Καραδεγὴν, κείμενον κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Σουράπ, ὁμόρου τοῦ Ὠξου, ἔχει σχεδὸν 400,000 ψυχάς· περιβάλλεται δὲ ὅλον ὑπὸ ὄρεων καὶ πρὸ τινος ἐγένετο ἀφορμὴ διενέξεων μεταξὺ Βουχάρας καὶ Χοκάνδης. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τοῦ τελευταίου τούτου χανάτου, ὁ σάχης τοῦ Καραδεγὴν ἐπέζητησε τὴν φιλίαν τῶν Ῥώσων ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ Δερβάζ καὶ τὸ Σιγνάν ἢ τελευταία κατὰ τῶν Κιργισίων τοῦ Ἀλάν καὶ τοῦ Παμίρ ἐκστρατεία ἐθῆκεν αὐτοὺς εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν Ῥώσων. Οἱ ἡγεμόνες τῶν χωρῶν τούτων ἰσχυρίζονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τὸ Κουλιάπ, κρατίδιον ἄλλοτε ἀνεξάρτητον, κείμενον πρὸς δυσμὰς τοῦ

Δαρβάζ, ἀποτελεῖ μέρος τῆς Βουχάρας, ὁ δὲ πρῶτος ἡγεμόν του, Σαρή μπένε, εὕρεται εἰς Καμπούλ καὶ ζητεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του διὰ τῶν ὄπλων. Ἴσως ὁ Σιρ Ἀλῆς βοηθήσῃ αὐτὸν ν' ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του ἢ καταστήσῃ αὐτὸν ὄργανον τῶν σχεδίων του, κατὰ τὰς περιστάσεις, ὅπερ θὰ ἐπιφέρῃ νέας περιπλοκάς, καθ' ὅσον μάλιστα οἱ Βουχάριοι ἔχουσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ Ἀνδόη καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν αἵτινες ἔλαχον εἰς τὸ Ἀφγανιστάν. Τὸ Βαχάν κεῖται ἐπὶ τοῦ Σκριαδ καὶ τοῦ Πιάντζ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣτις ἄγει ἀπὸ τῆς κλιτύος τοῦ Ἀρᾶλ εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Λόμπ-Νόρ, διὰ τοῦ ὄροπέδιου τοῦ Παμίρ ἢ θέσις ἄρα τοῦ Βαχάν εἶναι ἐξαιρετικῶς σπουδαία, διότι χωρίζει τὸ Κασγάρ ἀπὸ τὸ Ἀφγανιστάν, κράτη ἐπίσης ἐχθρικῶς διακειμένα τῇ Ῥωσίᾳ· διὸ ὁ κόμης Μπρουνὼφ, πρῶτος πρεσβευτῆς τῆς Ῥωσσίας ἐν Λονδίνω, προσεπάθησεν ἵνα ἐξασφαλίσῃ ὑπὲρ τοῦ Βαχάν πλήρη ἀνεξαρτησίαν. Τὸ Βαδαχσάν, ὅπερ κατὰ τὸ 1874 διετήρει τὸν ἡγεμόνα του, Τζεγανδάρ σάχ, πολιτικῶς εἶναι τὸ ἀξιολογώτερον ὄλων· διότι κατέχει τὸ εὐφορώτερον μέρος τοῦ λεκανοπέδιου τοῦ Ὠξου καὶ δύναται νὰ διαθρέψῃ πολυάριθμον λαόν. Ἡ Ῥωσσία διὰ τῆς κατοχῆς αὐτοῦ θὰ καταρθώσῃ νὰ γίνῃ κυρία ὄλου τοῦ Τουρκεστάν καὶ ὄλων τῶν χωρῶν τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰνδοκοῦ, ἐνῶ θὰ κατέχη τὰς διόδους αἵτινες ἄγουσιν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Κανάρ, εἰς ἣν εὕρισκονται τὸ Τσιτράλ καὶ τὸ Μαστούτ, ἅτινα εἶναι εἰσέτι ἀνεξάρτητα καὶ πολὺ ἀπέχουσι τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων. Δυστυχῶς ὅμως διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐμίρου τοῦ Καμπούλ. Ἀπιοτέρω βλέπομεν τὸ Βαδαχσάν, τὸ Κουνδούζ καὶ τὸ Μπάλχ, σταθμοὺς τῶν Ἀφγανῶν ἢ Ἀγγλων, ὅπερ τὸ αὐτὸ τέλος δὲ ἔρχονται τὸ Ἀνδόη, Σιριπούλ, Σιμπαρχάν καὶ Μαϊμενέ, ἅτινα διέρχεται ἡ ὁδὸς ἀπὸ Μπάλχ εἰς Χεράτ. Αἱ μικραὶ αὐταὶ χῶραι εἰσὶν αἱ τελευταῖαι ἄσσεις τῶν στεππῶν τοῦ Τουρκεστάν, οἰκούμεναι ὑπὸ τῶν Οὐσβέικων ὑπέστησαν δὲ τὴν αὐτὴν ἢ

καὶ τὸ Βαδαχσάν τύχην. Ὁ ἐμίρης τῆς Βουχάρας ἤρχε τῶν χωρῶν τούτων μέχρι πρὸ μικροῦ, τὸ δὲ Μαϊμενέ μέχρι τοῦ 1863 διετήρει τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐν τούτοις ἡ Ῥωσσία κατὰ τὸ 1873 ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀφγανιστάν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων. Οἱ Οὐσβέικοι καὶ οἱ Τατζίκαι ἐν γένει διακρίνεται ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἀφγανούς. Μεταξὺ τοῦ Ἀνδόη καὶ τοῦ Μαϊμενέ ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ κυρίως Ἀφγανιστάν ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχουσι χῶραι ὀρεινῶν οἱ κάτοικοι, ἀποτελούμενοι ὑπὸ Ἐζρεϊτῶν, Τζεμτσιδῶν, Κιτσιάκων, Μογγόλων, Φιρούζ, Κουχὲ καὶ ἄλλων λαῶν, ἀποστρέφονται τὸν ζυγὸν τοῦ ἐμίρου καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἐδύναντο νὰ τείνωσι χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς Τουρκομάνους τῶν περὶ τὰς ἄσσεις πεδιάδων ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργήσωσι κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Ἀφγανιστάν.

Ἡ Ἀγγλία ἀκολουθεῖ μετὰ τινος ἀγωνίας τὴν προοδευτικὴν πορείαν τῶν Ῥώσων εἰς τὰς χῶρας τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, διότι ὑποπεύεται ὅτι ἅπασαι αἱ κατακτήσεις αὐταὶ εἰσὶ προανακρούσματα μεγάλης ἐκστρατείας, σκοπὸν ἔχούσης τὰς ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀγγλικὰς κτήσεις.

Πολλοὺς οἱ Ἀγγλοὶ ἔχουσι λόγους ὅπως φοβῶνται τὴν γειτονίαν τοῦ Ῥωσσοῦ κράτους διὸ μὲ κακὸν ὄμμα βλέπουσι τὰς ταχθεῖς προόδους τῶν ἀντιπάλων τῶν καὶ προσπαθοῦσι νὰ ἐγείρωσι προσκόμματα εἰς ἕκαστον αὐτῶν βῆμα. Καὶ τοι ἡ Ῥωσσία οὐδέποτε διενεόθη σπουδαίως ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Ἀγγλοὺς ἐκ τῆς χερσονήσου τῶν Ἰμαλαίων (ἐξαιρουμένων χειμαιρικῶν τινῶν σχεδίων ἐπελθόντων εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου ὃν ἐξεθάμβωσε καὶ ἠρέθισεν ἡ ἐπ' Αἴγυπτον στρατεία τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτου), ἐν τούτοις ὁ φόβος μὴ οἱ Κοζάκοι φθάσωσιν ἡμέραν τινὰ εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ πολλοῦ ἐπλησθήσῃ τοὺς πρωτίστους πολιτικοὺς ἀνδρας τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1839 ὁ λόρδος Πάλμςτων ἐθεώρησεν ὡς αἰτίαν πολέμου τὴν κατάκτησιν τῆς Χίβας. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τὸ ἀγγλικὸν ἀνα-

κτοβόλιον ἠμπόδισε τὴν Περσίαν, σύμμαχον τότε τῆς Ῥωσσίας, νὰ καταλάβῃ τὸ Χεράτ, ὅτε δὲ τῷ 1859 ὁ σάχης τῆς Περσίας, ἐπωφελοῦμενος τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σιπχιῶν (Ἰνδῶν στρατιωτῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸν μεταξὺ Κίνας καὶ Ἀγγλίας ἐκραγέοντα πόλεμον) ἠθέλησε νὰ προσβάλλῃ τὸ Ἀφγανιστάν, οἱ Ἀγγλοὶ δὲν εἰδίσασαν νὰ προβῶσι μέχρις ἀπειλῶν καὶ οὕτω ν' ἀναγκαιώσωσιν αὐτόν. Κατόπιν οἱ ὑπουργοὶ τῆς βασιλείας Βικτωρίας ἐπὶ πολὺ διεπραγματεύθησαν πρὸς τὴν Ῥωσσοικὴν κυβέρνησιν ἵνα ἐκ συμφώνου χαράξωσιν οὐδετέραν γραμμὴν μεταξὺ τῶν Ἀσιατικῶν ὀρειῶν τῶν δύο ἐπικρατειῶν ἀλλ' ἐν τῇ οὐδετέρᾳ ταύτῃ καὶ ἀπαραδιάστῳ ζώνῃ ἡ Ἀγγλία ἠθέλησε νὰ περιλάβῃ οὐχὶ μόνον τὸ κυρίως Ἀφγανιστάν, ἀλλὰ καὶ τὰς χῶρας τῶν Οὐσβέικων καὶ τῶν Τατζίκων, τὰς κειμένας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰνδοκοῦ καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Ὠξου τῷ δὲ 1784 ἐσειλεν εἰς τὸν Γιακούπ, τὸν ἀποβίβσαντα ἐμίρη τῆς Κασγάρης (α), προγυμναστάς, ἀξιοματικῶς, ὅπλα καὶ πολεμφοδία, ἐνῶ συγχρόνως ἀπεπειρᾶτο νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς Τουρκομάνους κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Ὁ ἀγγλικὸς τύπος συνεχῶς ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰς Ἰνδίας κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ῥώσων διὰ σιφῶν τουρκομαρικῶν καὶ ἑξωπλησιμένων καὶ διοικουμένων ὑπὸ πεπειραμένων ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου δημοσιευόμενα φυλλάδια εἰσὶν ἐμπαθέστατα. Ὁ Χρόνος ἐπεθύμει ἵνα ἡ Ῥωσσία, χάριν ἐκπολιτευτικῶν λόγων, καταλάβῃ ἅπασας τὰς ἐρήμους μέχρι τοῦ μεγάλου τείχους τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰμαλαίων. Τίς λοιπὸν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς; — νὰ ἐξασθενίσῃ βαθμηδὸν τὴν Κίναν ἵνα καταλείψῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ νὰ

(α) Ὁ θάνατος τοῦ δραστηρίου Γιακούπ βεβή ἐπιβεβαιώται ὡς καὶ ὅτι οἱ Κινέζοι βαδίζουσι κατὰ τοῦ Κασγάρ, οὗ ἡ θέσις εἶναι κρισιμωτάτη· διότι ὁ διάδοχος τοῦ ἐμίρη δὲν φαίνεται ἄξιος.

ἀναθήσει ταύτη τὸ βίαιον ἀχανῶν ἐρήμων καὶ ἀγόνων στεππῶν οἰκουμένων ὑπὸ λαοῦ ὀρησκομανοῦ καὶ φιλοταράχου· αὐτὴ θὰ ἦ το ἡ καλλιτέρα ἐγγύθις ὑπὲρ τῆς βρετανικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀσίᾳ. Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ αὐτῆ ἀρὰ γε δὲν θὰ δημιουργήσῃ μᾶλλον κίνδυνον διὰ τὰς πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν ἀγγλικὰς ἀποικίας· Δὲν ἐνοοῦμεν διὰ τούτου ὅτι ἡ Ρωσσία διατρέφει ἐλπίδα τινὰ νὰ προσαρτήσῃ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ κράτος τῆς τὰς χώρας τὰς διαβροχομένης ὑπὸ τοῦ Γάγγου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ—οὐχί· διότι ἵνα πραγματιώσῃ τὴν χεῖμαιραν ταύτην, ἥτις ἴσως ὑπομειδᾷ εἰς κόμμα τι ἐπιρροὴν ἔχον ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Πετροπόλεως, ἀνάγκη νὰ υποβληθῇ εἰς μεγάλας θυσίας, νὰ διατηρῇ πλεσίον τῶν Ἰνδίων στρατῶν μέγαν, νὰ ἔχῃ ὀπλοστάσια, σιδηροδρόμους καὶ πολλὰ μέσα ἀναγκαῖα πρὸς κατάκτησιν χώρας φύσει καὶ τέχνῃ ὀχυρᾶς. Ἄν ἐν τῷ νῦν κατὰ Τουρκίας πολέμῳ ἡ Ἀγγλία ἐλάβανεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μέρος ὑπὲρ ταύτης, εὐθὺς θὰ ἐστάλλετο ἐκ Πετροπόλεως διαταγὴ ἵνα γίνῃ ἐπίδειξις ἐχθρική κατὰ τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων καὶ κινήθῃ στρατὸς πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Ἀφγανιστάν καὶ τοῦ Κελάτ, συμμάχων τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας. Αὕτη ἡξέουσι κάλλιστα τί τρέχει καὶ λαμβάνει τὰ μέτρα τῆς, ὑποχρεούσα τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Ἀφγανιστάν καὶ τοῦ Κελάτ νὰ διατηρῶσιν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πολυαρίθμους στρατοὺς δι' ὧν παρέχει ἐκεῖνοις ποσῶν χρημάτων, καταλαμβάνουσα τὰς κυριωτέρας στενοπορίας αἰτίνες ἄγουσιν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ, ἐγείρουσα ὀχυρώματα καὶ κατασκευάζουσα σιδηροδρόμους, ὀπλοστάσια, ἀποθήκας τροφῶν, κτλ. Ἰδοὺ διατὶ πεπεισμεθα ὅτι ἡ Ρωσσία δὲν δύναται συντόμως νὰ ἐποφθαλιμᾷ εἰς κατάκτησεις, ὅπως πιστεύομεν καὶ ὅτι ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν, ἅμα παρουσιασθεῖσαν, νὰ λύσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἰς τὰς ἀμμόδεις πεδιάδας τῆς Ἀσίας καὶ εἰς τὰ στενὰ τῶν Ἰμαλαίων. Ἐν ὅτῳ μεταξὺ τῶν

ῥωσικῶν καὶ τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων ὑπάρχουσι χώραι ἀνεξάρτητοι, ἀληθεῖς φωνεῖται ταραχοποιῶν καὶ ληστῶν, οὐδεμίαν οἱ ῥώσσοι ἔχουσιν ἡσυχίαν καὶ ἡ ἐνωρὶς ἡ ἀργὰ θ' ἀνεγκασθῶσι νὰ τὰς καταστρέψωσι, καθυποτάσσοντες αὐτὰς διὰ τῆς βίας· τοιαύτη τύχη προορίζεται εἰς τὸ Ἀφγανιστάν μετὰ τῶν κτήσεων του καὶ εἰς τὰ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ Ἰνδοκοῦς κρατίδια.

Συμβουλευθήτε τὴν ἱστορίαν τῶν κατακτήσεων τῆς Ρωσσίας εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ θὰ ἴδῃτε ὅτι πάντοτε τὰ αὐτὰ αἰτία ἐπέφεραν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Καθ' ἣν ἡμέραν οἱ ῥώσσοι συναντηθῶσιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν μεγάλων ἐπάλλξεων τῆς Ἰνδικῆς, αἱ ἡ φύσις ἀνήγειρε, πᾶσα αἰτία ἐχθρας μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Ἀγγλων θὰ ἀρθῇ καὶ θὰ δυνηθῶσι νὰ ἐρέξωσι ἀλλήλους τὴν χεῖρα ἵνα ἀπὸ κοινοῦ φέρωσι τὴν σημαίαν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς μεμακρυσμένας χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδόλως πλανώμεθα· πολὺς θὰ παρέλθῃ εἰσέτι χρόνος ἕως οὗ οἱ Ἀγγλοι παραιτηθῶσι τοῦ προσφιλοῦς σχεδίου των περὶ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ μονοπωλείου ἐν Ἀσίᾳ, πολὺ θὰ χυθῇ αἷμα εἰς τὰς ἀγόνους πεδιάδας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ταῦτα διὰ ζήτημα φιλοδοξίας, ὑπεροχῆς καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας μᾶλλον ἢ διὰ ζήτημα ὑπάρξεως καὶ συμφέροντος τῶν δύο μεγάλων ἐπικρατειῶν.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἱστορικὴν ἐπιθεώρησιν τῆς βαρβαρικής προόδου τῶν ῥώσσων ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ, ἴδωμεν τίνα εἰσὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς κατακτήσεως καὶ ὅποιά ἡ νῦν κατάστασις τῶν ῥωσικῶν κτήσεων εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀνατολῆς. Ἄπασα ἡ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας ἔκτασις, ἡ περιλαμβανομένη εἰς τὰ σύνορα τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας, ἀποτελεῖ ἀχανῆ χώραν σχεδὸν 62,000 τετραγωνικῶν γεωγραφικῶν μιλίων, μετὰ πληθυσμοῦ 4,800,000 κατοίκων, νομάδων καὶ μονίμων. Διοικητικῶς ἡ χώρα αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· τὸ πρῶτον ὑπάγεται εἰς τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῆς δυτικῆς Σιβηρίας καὶ τοῦ Ὀρεμ-

βούργου καὶ εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τοῦ Καυκάσου, περιλαμβάνει δὲ τὰς ἐπαρχίας Σεμιπολατινσκ, Ἀλμολλισκ, Τουργάνη, τοῦ Οὐράλ καὶ στρατιωτικὸν τι τμήμα, διαιρούμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας Μαγκισλάκ καὶ Κρασνοβόδσκ· τὸ δεύτερον μέρος σύγκεται ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας Σεμιρεταῖε, Κούλτζας, Σιρ Δαριά, Φεργάν (Χοκάνδης) καὶ τῶν διαμερισμάτων τοῦ Ἀμούν Δαριά καὶ τοῦ Ζαραφσιάν, καὶ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ γενικοῦ κυβερνεῖου τοῦ Τουρκεστάν. Ἄπασα ἡ ἐκτεταμένη αὕτη χώρα ὀρίζεται πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Οὐράλ, ὑπὸ τοῦ κυβερνεῖου τοῦ Ὀρεμβούργου, τῶν τόπων τῶν Κοζάκων καὶ Τόμσκ (δυτικῆς Σιβηρίας), πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς ἀλύσου τοῦ μεγάλου Ἀλτάη, τοῦ Τσόνρι-Ἰρτίλ, τῶν ὀρέων Ταρμπογατάν καὶ Ἀλατάσα, τῶν ὀρέων ἐπαρχιῶν τῆς Τζουγκαρίας καὶ τοῦ Τζιτισάρ καὶ τῆς μεγάλης ἀλύσου τοῦ Τιάν Τσάν μετὰ τῶν ὀρέων Χάν-Τεγγρή, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Παμίρ, ὅπερ χωρίζει τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Κασγάρ, ὑπὸ τῆς ἀνεξαρτήτου χώρας Καραδεγῆν καὶ τῆς Βουχάρας. Ἀπωτέρω τὰ ὄρια ἐκτείνονται πρὸς βορρᾶν, ἀπτοντα τὴν χώραν τῆς Βουχάν καὶ διευθυνόμενα πρὸς τὸν Ἀμού-Δαριά, οὐ ἀκολουθοῦσι τὴν δεξιὰν ἔχθην μέχρι τῆς λίμνης τοῦ Ἀράλ· ἐκείθεν δὲ κατέρχονται πρὸς μεσημβρίαν, ἐγγίζουσι εἰς τὸ χανάτον τῆς Χίβας καὶ, ἀφοῦ διέλθωσι διὰ τῆς ἀρχαίας κοίτης τοῦ Ὠξου, ἐκτείνονται εἰς τὰς ἐρήμους τὰς οἰκουμένας ὑπὸ τῆς τουρκομανικῆς φυλῆς τῶν Τεκὲ μέχρι τῶν ὀρέων Κοπέτ-δάγ καὶ Ἀτρέκ, ποταμοῦ χρησιμεύοντος ὡς μεθόριον μεταξὺ Περσίας καὶ Ρωσσίας. Τέλος πρὸς δυσμὰς εὐρίσκομεν τὴν Κασπίαν.

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥς τὰ πλεῖστα τῶν ὀρίων ἐχαράχθησαν ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς φύσεως, ἀπαντᾷται τὸ μᾶλλον τῶν ἀλλοκότων σύνολον κλιμάτων, ἥτοι ἀχαιεῖς χλοεφόροι στέππαι, αἰτίνες ἐκτείνονται ἐπ' ἄπειρον καὶ χρησιμεύουσι εἰς βοσκήν τῶν πολυαρίθμων ποιμνίων τῶν νομάδων Κιργι-

σίων, αὐχμηραὶ καὶ ἀμμόδεις ἐρημοὶ, ὧν τὴν μονοτονίαν διακόπτουσι ἀπὸ καιροῦ εἰς κοῖρον λόφοι κινουμένης ἄμμου καὶ μεγάλα δάση σακασοῦ, ἀνισκίων ἢ ποταμοῦ οὐ αἰεθθαὶ εἰς κεκοσμημέναι ὑπὸ βράτων, ἀάσεις αἰτίνες χάνονται ἐν μέσῳ τῶν ἄμμων ἀς καταφλέγει ὁ ἥλιος καὶ ἀρδεύουσι μεγάλοι ποταμοὶ καὶ εἰς ἀς σπεύδουσι ν' ἀναπαυθῶσιν αἱ μεγάλαὶ ἐμπορικαὶ συνοδοὶ καμηλῶν, πλοῦσαι καὶ γόνιμοι κοιλάδες περιριζόμεναι ὑπὸ ὀρέων δυσβάτων, ὧν αἱ κορυφαὶ εἰς πάντοτε χιονοσκεπάστοι. Νομίζει τις ὅτι ἡ φύσις ἐπραξεν ἰδιοτροπίαν περιβαλοῦσα τὰ μέρη ταῦτα διὰ τῶν πλουσιωτάτων καὶ ἐνταυτῷ θλιβερωτάτων καλυμμάτων ἠθέλησεν, οὕτως εἶπεν, νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τῆς δημιουργοῦσα εἰς ἕκαστον βῆμα προσκόμματα καὶ προστατεύουσα αὐτὴν κατὰ τῶν ἐκ τοῦ βορρᾶ εἰσβολῶν δι' ἀχανοῦς ἐκτάσεως ἐλῶν καὶ ἐρήμων.

Ἡ κεντρικὴ Ἀσία περιβάλλεται ὑπὸ πελορίων ὀρέων. Πρὸς μεσημβρίαν ὑπάρχει ἡ ἄλυσις τοῦ Ἐλμπούρ καὶ τὸ ὄρος Δεμαβέντ, ἔχει ὕψος 18500 ποδῶν, παρέκει, πρὸς μεσημβρίαν, εὐρηται ἄπειρος κύκλος ὑψωμάτων, ἀποκλίτων πρὸς τὴν βόρειον ἄλυσιν τῆς Ταύρας, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Νισαπούρ· ἀπὸ δὲ τοῦ Χεράτ ὑψοῦνται καὶ αὐτῆς κολοσσιαία ὄρη, ὁ Παραπάμισος, τὰ Ἰνδοκοῦς, τὸ Παμίρ, τὸ Τιάν Τσάν καὶ τὸ Ἀλτάί, ἐκτείνόμενα ἐκ μεσημβρίας πρὸς βορρᾶν καὶ χωρίζοντα τὰ λεκανοπέδια τῆς κεντρικῆς Ἀσίας ἀπὸ τὰ εἰσέτι ἀνεξερεύνητα μέρη τῆς Περσίας, τοῦ Ἀφγανιστάν, τοῦ Κασγάρ καὶ τῆς δυτικῆς Κίνας. Ὁ κύκλος οὗτος τῶν γιγαντιαίων ὑψωμάτων ἐν μέρει μόνον ὀρίζει τὰ σύνορα τῶν ῥωσικῶν κτήσεων, ἀλλ' ἔαῖον δὲν θὰ παρέλθῃ δίχως αὐτὰ νὰ φθάσωσι μέχρι τῶν διαφόρων κρίκων τῆς ἀσιατικῆς ἀλύσου.

Ὅπισθεν τοῦ προμαχῶνος τούτου ῥέουσι οἱ δύο μεγάλοι ποταμοὶ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ὁ Ἀμού Δαριά (κατ' ἄλλους Ἀμόν-Δαρά) καὶ ὁ Σιρ Δαριά, ἐκ τῶν ἐχθῶν τῶν ὀπίσθεν παρήχθη ὁ ἀρχαῖος πληθυσμὸς τῶν λαῶν

του Τουράν, αὐτοῦ δὲ ἀπαντῶνται εἰσὶ τὰ κυριώτερα τοῦ πληθυσμοῦ κέντρα, ἡ Χοκάνδη, τὸ Ναμαγκάν, τὸ Μαργελάν, τὸ Χοτζέντ, τὸ Τασκέντ, τὸ Ἀζρέτ, τὸ Τσεμκέντ, τὸ Περὸβσκ καὶ τὸ Καζακλίνσκ, ὡς καὶ τὰ ἐρείπια πολλῶν ἀρχαίων πόλεων κειμένων ἐπὶ τοῦ Ἰαξάρτου καὶ αἱ πρωτεύουσαι Χίβας, Βουχάρας, Κασκ, Σαμαρκάνδης, Γουϊσάρ, Μπάλχ καὶ ἄλλαι πρωτεύουσαι χανάτων. Ὁ Ὄζος καὶ ὁ Ἰαξάρτης βέουσι διὰ ὄρεινῶν χωρῶν, κοιλάδων καὶ δασῶν, αἱ δὲ γαίαι αὐταί, ἀρδεύμεναι ὑπὸ πολυαριθμῶν διωδύγων, εἰσὶν εὐφορώταται· ἀλλὰ καθόσον ἀπομακρύνεται τις τῶν ὀρέων καὶ διευθύνεται πρὸς τὴν λίμνην τοῦ Ἀράλ ἀπαντᾷ ἀγόνους γείας καὶ ἐρήμους ἀμμώδεις, ἐν αἷς σπανίως εὐρηται μικραὶ ὄασεις. Ἡ λίμνη τοῦ Ἀράλ, περιβεβλημένη πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων ἀμμωδῶν, ὧν τὰ περιφημότερα εἰσὶ τὸ Μπαρσοῦκ, τὸ Καρὰ-Κοῦμ καὶ τὸ Τζουβάν-Κοῦμ, εἶναι λίαν ἰχθυώδης· εὐρηται δὲ διάφορα ζῶα καὶ πτηνά. Μετὰ τὸν Σιρ Δαριά καὶ Ἀμου-Δαριά ἔπεται ὁ Ζαραφσιάν, ὅστις διαβρέχει τὴν εὐφορον κοιλάδα τοῦ Μιαγκάλ καὶ τὴν Σαμαρκάνδην καὶ Βουχάραν· οὗ μακρὰν δὲ τῆς Σαμαρκάνδης ὁ ποταμὸς διαιρεῖται εἰς δύο βραχίονας, οἵτινες συνεννοῦνται ἐπὶ τῶν μεθόριων τῆς Βουχάρας καὶ ἀποτελοῦσι τὴν νῆσον Μιαγκάλ, λίαν ἐπιμελῶς καλλιεργουμένην, παράγουσαν βάμβακα, ὄρυζαν, κριθὴν, κέγγρον καὶ μηδικὴν πόναν καὶ κεκοσμημένων ὑπὸ παντοειδῶν δένδρων· ἐπίσης γόνιμος εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ Χοκάνδης, Μαργελάν, Νομαγκάν κτλ. χώρα, γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φεργάν. Ἐκ τῶν ὀρέων δὲ ἄτινα περιβάλλουσιν αὐτὴν πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς καὶ κυρίως πρὸς μεσημέριαν, πηγάζουσι πολλοὶ ποταμοὶ καὶ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρων τινῶν πρὸς βορρᾶν ἄρχονται αἱ στέππαι καὶ αἱ ἀμμώδεις ἐρημοὶ, ἃς οἱ κάτοικοι καλοῦσι Κιζιλ-κοῦμ (ἐρυθραὶ στέππαι) καὶ αἵτινες ἐκτείνονται μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σιρ-Δαριά καὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἀράλ. Ἐν ταῖς ἐρήμοις ταύταις ὀλίγα φύονται δένδρα, καὶ ταῦτα μικρά.

Ἐτέρα καλλιεργημένη πεδιάς, ἔχουσα μεγάλην ἔκτασιν (50 τετραγωνικὰ μίλλια) κατάλληλος πρὸς ἀποικισμόν, κεῖται μεταξὺ τοῦ Ἰαξάρτου καὶ τῶν ὀρέων Καρτακού, Κιζικούρτ καὶ Κενδερταού. Αὐτοῦ κεῖται τὸ Τασκέν, τὸ κέντρον τῆς ῥωσικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ καὶ αὐτοῦ ὑπάρχουσι πολλαὶ πόλεις καὶ κωμοπόλεις καὶ οἱ ποταμοὶ Ἀρίς, Τσιρτσέκ καὶ Ἀγγρὴν, οἵτινες ἀρδεύουσι πλουσιωτάτους ἀγρούς κατέχοντας ἔκτασιν 125 τετραγωνικῶν μιλίων. Οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους τούτου τοῦ Τουρκεστάν, ὡς καὶ τοῦ Ζαραφσιάν εἰσὶ γεωργοί. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἐπαρχίας Σιρ-Δαριά, οὗ τὰ βόρεια ὄρια ἀποτελοῦσιν ὁ Τσοῦ καὶ ὁ ὀμόρρος Κουρογάτα, περιέχει ζηρούς καὶ ἀμμώδεις ἐρήμους καὶ ἔλη.

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς γωνίας τῶν ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ ῥωσικῶν κτήσεων ἀπαντᾷ τις ἐν πρώτοις τὴν ἐπαρχίαν Σεμιρετσιε, ἣτοι ἑπταπόταμον χώραν, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Κούλτζας, ἀμφοτέρως ἀποτελούσας μέρος τοῦ Τουρκεστάν. Ἡ Σεμιρετσιε περιλαμβάνει ὅλον τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Μπαλκὰς καὶ ἔχει ἐπτά ποταμοὺς ἐκβάλλοντας εἰς τὴν λίμνην ταύτην, ἣτοι τὸν Λέψα, Μπασκάν, Σαρεάν, Ἀκ-Σοῦ, Κιθκ-Σοῦ καὶ Ἰλή. Προσθετέα προσεῖ τὰ ὄρεινὰ διαμερίσματα τοῦ Τιάν Τσαν μετὰ τῆς μεγάλης λίμνης τῶν Ἰσικ Κοῦλ (ἔχει περιφέρειαν 116 τετραγωνικῶν μιλίων) καὶ τὰς γραφικὰς κοιλάδας τοῦ Ναρίν, τοῦ Τσεκαλλή Σοῦ κτλ. Ἡ ἐπαρχία Σεμιρετσιε (ἔκτασις 402,202 τετραγωνικὰ χιλιομέτρα) εἰς τὰ δυτικὰ ἔχει μεγάλης ἐκτάσεως κινουμένης ἄμμου, ἐν ἣ ὀλίγα φύονται φυτὰ· ἀλλὰ πρὸς ἀνατολὰς ἡ γῆ εἶναι λίαν εὐφορὸς καὶ ὑπάρχουν δάση παρθένα. Κυρίως δὲ ὑπάρχουσι πολλαὶ νομαὶ, εἰς ἃς βόσκουσιν ἄπειρα ποι-

*) Ἴδου ἡ ἔκτασις τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν καὶ χωρῶν τοῦ Τουρκεστάν: Σιρ Δαριά 429,930 τετραγωνικὰ χιλιομέτρα, περιφέρειαν Ἀμου Δαριά 103,535, ἐπαρχία Φεργάν (ἡ τέως Χοκάνδη) 73,113 καὶ περιφέρεια Ζαραφσιάν 50,931.

μια προβάτων καὶ καμήλων, μάλιστα τὸν χειμῶνα. Εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Σαρή-Τζάξ ἀνεκάλυψαν πέντε μεγάλους κρυσταλλῶνας καὶ θάλασσαν πάγου μᾶλλον ἐκτεταμένην τῆς περιφήμου ἐν τῇ ἐλβετικῇ Chamounix. Ἐν γένει δὲ ἡ χώρα περιβάλλεται ὑπὸ ὀρέων.

Οἱ ποταμοὶ τῆς ἐπαρχίας ἐν γένει εἶναι μεγάλοι. Ὁ Ἰλή πηγάζει ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Κίνας καὶ ἔχει μήκος σχεδὸν 700 βερσιῶν· μετ' αὐτὸν ἔπεται ὁ Τσοῦ καὶ ἔπειτα ὁ Καρταάλ, ἅπαντες δυνάμενοι νὰ καταστῶσι πλώσιμοι· ὑπάρχουσι δὲ πολλοὶ ἄλλοι μικρότεροι, πηγὴ πλούτου διὰ τοὺς γεωργούς.

Ἀξιολογώτερος τῶν ποταμῶν, οἵτινες ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν λίμνην Μπαλκάλ, εἶναι ὁ Λέψας, οὗ ἡ κοιλὰς ἔχει πλουσίας νομάς. Τὰ μέρη ἄτινα οἰκοῦσι σήμερον οἱ Ῥώσσοι, ἣτοι αἱ *σταρίτσαι* (διαμερίσματα) τῆς Λέψας καὶ τοῦ Κωνσταντινου, εἶναι λίαν εὐφοροὶ, τὸ δὲ κλίμα εὐκατατον.

Ἡ ἐπαρχία Σεμιρετσιε ἔχει ὡσαύτως λίμνας εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη· τινὲς τούτων δὲν παγώνουσιν, ἅπασαι δὲ εἰσὶν ἰχθυώδεις. Ἐκεῖ πλησίον οἱ Κιργίσοι καλλιεργοῦσι σίτον, κριθὴν καὶ κέγγρον. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς ἐπαρχίας ταύτης κεῖται ἡ χώρα τοῦ Ἰλή ἢ ἐπαρχία Κούλτζας, ἣτις δὲν διαφέρει πολὺ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ Τιάν-Τσαν· ἐκεῖθεν δὲ πηγάζει ὁ ποταμὸς Ἰλή. Ἡ καλλιεργήσιμος γῆ κατέχει ἔκτασιν 70 μιλίων, οἱ δὲ κάτοικοι δι' ἐπιμόνων ἐργασιῶν ἐτελειοποίησαν τὸ τῆς ἀρδεύσεως σύστημα. Δάση πολλὰ εὐρηται, καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ταῖς πεδιάσιν, ὅπερ σπανιώτατον ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ.

Ἀπὸ τοῦ Ταρμπαγατάν καὶ τῶν δυτικῶν διακλαδώσεων τοῦ Τζουγκάρ Ἀλαταοῦ μέχρι τῆς Κασπίας ἐκτείνονται αἱ κυρίως στέππαι τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, οὔσαι σχεδὸν ὁμαλαὶ καὶ ἄδενδροι, κεκαλυμμένα εἰς διάφορα μέρη ὑπὸ κινουμένων ἄμμων ἢ ἀποτελοῦσαι ὅτε μὲν λόφους, ὅτε δὲ ἀλατώδεις πεδιάδας μετὰ πολυαριθμῶν λιμνῶν πρὸς δυσμάς. Αὐτοῦ κεῖται ἡ ἐπαρχία

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Θ')

Σεμιπολατίνσκ (ἔκτασις 427,673 τετραγωνικὰ χιλιομέτρα) μετὰ τὸν μέγαν ποταμὸν, τὸν Ἰρτίς, πηγάζοντα ἐκ τῆς λίμνης Νορ Ζαϊσάν. Μεγάλα πλοῖα δύνανται νὰ πλεύσωσι τὸν ποταμὸν καταπλέοντα εἰς Οὐστ-Καμενογάρακ, Σεμιπολατίνσκ, Παβλοδάρ μέχρι Σιβηρίας. Μετ' αὐτὴν ἔπεται ἡ ἐπαρχία Ἀκμολίνσκ (545,339 τετραγωνικὰ χιλιομέτρα), ἀρδευομένη ὑπὸ τριῶν κυριώτερων ποταμῶν, τοῦ Ἰσίμ πρὸς βορρᾶν, τοῦ Κουρά πρὸς τὸ κέντρον (ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην Δεγκίτζ) καὶ τοῦ Σαρή-Σοῦ πρὸς νότον. Ὁ ποταμὸς οὗτος ῥέει διὰ ἀλυμρῶν καὶ ἀγόνων στεπεπῶν, ἀρδευομένων ὡσαύτως ὑπὸ ἄλλων τινῶν ποταμῶν, ξηρῶν τὸ θέρος· ἐπὶ τῶν ὄχθων δὲ τούτων οἱ Κιργίσοι καλλιεργοῦσι σίτον, κριθὴν, πῖσον καὶ κέγγρον. Ἐν γένει τὸ κλίμα τῶν ἐξ ἄμμου στεπεπῶν εἶναι μᾶλλον ἥπιον, ἔνεκεν δὲ τούτου καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν νομῶν, τὸν χειμῶνα πολλοὶ νομάδες ἐρχονται. Οἱ ῥυάκες τῶν στεπεπῶν μόνον ἀρχομένου τοῦ ἔαρος ἔχουσιν ὕδωρ, ξηραίνονται δὲ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ θέρους. Ἐν τῇ ἑσωτερικῇ τῆς χώρας ὑπάρχει λειψυδρία, αἱ δ' ἀπὸ Τουρκεστάν εἰς Ἀκμολίνσκ μεταβαίνουσαι συνοδαὶ ἰφίστανται σκληρὰς στερήσεις ἐὰν δὲν ἀπαντήσωσι τὰ τῆδε κακίσε ἀνωρυχθέντα φρέατα.

Τέλος πρὸς ἀνατολὰς κεῖνται αἱ ἐπαρχίαι Τουργαή (523,656 τετραγωνικὰ μίλλια) καὶ Οὐράλ (366,402), ὡς καὶ ἡ περιφέρεια τῆς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας (327,068). Ἀπὸ τῆς ἀλύσου τοῦ Μουγατζόρ-ταοῦ, ἣτις χωρίζει τὰ λεκανοπέδια τοῦ Ἰγγίτζ καὶ τοῦ Τουργαή ἀπὸ τὰ τοῦ Ἐμπα καὶ τοῦ Οὐράλ, ἀπαντᾷται σειρά ὑψωμάτων δικλῶτων πρὸς τὸ Οὐστ-Οὐρτ, κατωτέρω δὲ ὑπάρχουσι τὰ ὄρη Μπαλχάν, ὧν εἰς τοὺς πρόποδας ὑπάρχει ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ Ἀμου ἢ Ἀμου-Δαριά. Εἰς τὰ μεσημβρινὰ ὄρια τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας εὐρηται ἡ κοιλὰς Ἀτρέκ, περιοριζομένη ὑπὸ τῶν ὀρέων Κοπέτ-δάγ, ἄτινα ἐκτείνονται ἐν μέσῳ τῶν ἐρήμων τῶν Τουρκομάνων. Ἐκτὸς δὲ θάμνων τινῶν καὶ βοσκῶν, τὸ

λοιπόν τῆς χώρας παριστᾶ ὄψιν πεδιάδος ἐρήμου, καθισταμένης βορβορώδους εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Οὐστ-Οὐρτ, ἐνῶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀράλ πρὸς βορρᾶν περιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἄμμου τοῦ Μπαρσοῦκ, ἥτις πιστεύεται ὅτι ἄλλοτε ἀπετέλει τὸν πυθμένα θαλάσσης ἀποξηρανθείσης. Ἐν περιλήψει ἡ φύσις εἰς τρία διήρесе τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς Ῥωσσίας πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν χώραν τῶν στεππῶν, εἰς τὸ κέντρον εἰς ἀμμώδεις καὶ ἐρήμους τόπους μετὰ εὐφρόων δάσεων, καὶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὰς εἰς πλουσίας, χλοανθεῖς καὶ ὄρεινὰς χώρας, μετὰ ὕδατα πολλὰ καὶ κλίμα εὐκρατον.

Εἰς τὰ ὄρη Ἀλαταοῦ ζῶσι πολλοὶ ἄρκτοι, εἰς δὲ τὰ δάση εὐρηνται τίγρεις, πάνθηρες καὶ μονιοί· ὑπάρχει δὲ ἀφθονία ἵππων, βοῶν, καμήλων, προβάτων καὶ αἰγάγων καὶ διαφόρων πτηνῶν. Πολλὰ ὑπάρχουσιν ὄρυκτά καὶ μέταλλα ἅτινα δὲν ἐκμεταλλεύονται δι' ἔλλειψιν βραχιόνων, ἥτοι γραφίτις, γαιάνθραξ, χαλκός, ἄργυρος, στυπτηρία καὶ θεῖον (εἰς τὰ ὄρη Τορμπαγατάν-ἐν Σεμιπολκτινσκ), ὡς καὶ χρυσός, ἄργυρος καὶ μόλυθος ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰλῆ, ἀλλάχου δὲ νάφθα (μόνη ἡ νῆσος Τσελεκένη ἐν τῇ Κασπίᾳ παράγει ἐτησίως 415,000 πούτια) καὶ ὄρυκτὸν ἄλας, εἰς Καρμπουγάζ.

Τὸ δέλτα τοῦ Ὠξοῦ, ὅπερ πρὸ τοῦ 1873 ἀπετέλει μέρος τῆς δάσεως τῆς Χίθας, καλεῖται *Ἀίγυπτος τῆς κεντρικῆς Ἀσίας* καὶ σήμερον ἀνήκει εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἀμοῦ (πρωτεύουσα Πετρο-Ἀλεξανδρόφσκ), εἶναι δὲ ἄλλοθεν ἀξιοσημείωτον καὶ δρεῖλει τὴν γονιμότητά του, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος, εἰς τὰς πλημμύρας τοῦ ποταμοῦ καὶ εἰς τὸ φιλόπονον τῶν κατοίκων. Κυρίως παράγει ὄρυζαν, κριθὴν, κέγγρον, φακὴν, λινάριον, κίνασι, βάμβακα, καπνὸν καὶ πολλὰς ὀπώρας καὶ ἄλλα ὄσπρια καὶ χόρτα. Εἰς κόκκος κέγγρου ἀποδίδει 300, ὀρίζης 35, φακῆς 30, σίτου 14. Ἡ βαμβακία ἀποδίδει 25 ἕως 30 πούτια (325—390 ὀκάδας) βάμβακος κατὰ *καρὰπ* (2½ τοῦ πλῆθρου), ὁ καπνὸς 25

πούτια· παράγει δ' ἡ χώρα καὶ σταφίδας. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ζῶσι διάφορα εἶδη ζώων, ἥτοι τίγρεις, θῶες, ὄνοι, ἀγριαῖουροι, βόες, ἵπποι, πρόβατα, κάμηλοι, κτλ· ἰδίως δὲ ὠραῖοι εἶναι οἱ ἵπποι. Ἡ λίμνη Ἀράλ παράγει πολλοὺς καὶ καλοὺς ἰχθύς, ἥτοι ὀξυρρύγχους (μερσίγια), γλανίδας, πρὸς δὲ καὶ φώκας.

Εὐφορωτάτη τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωσικὴν κυριαρχίαν χωρῶν εἶναι τὸ ἐμεσηυβρινὸν Τουρᾶν, περιλαμβάνον τὴν Χοκάνδην, τὴν Ζαρρασιὰν καὶ τὰ διαμερίσματα Τσεμκέντ, Κουραμίν, Ἀουλιέ-Ἀτά, Χοτζέντ καὶ Τζιζάζ (Σιρ-Δαριά, ὅπερ περιλαμβάνει καὶ τὰ διαμερίσματα Καζαλίνσκ καὶ Περόφσκ) ἐκεῖ φύεται ἡ συκαρινέα, ἡ ἀμυγδαλῆ, ἡ ἄμπελος, τὸ ἐρυθρόδανον, ἡ ὄρυζα, κτλ. Ἀφθονία ὑπάρχει οἴτου διαφόρων ποιότητων, οὗ ὁ κόκκος ἀποδίδει 30 καὶ ἐπέκεινα. Ἀφοῦ συγκομίσωσι τὸν οἶτον, σπείρουσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀγρούς κέγγρον, ἀραβόσιτον, ὄπιον καὶ δαυκία. Ὁ κέγγρος ἀποδίδει 400 καὶ 500 κόκκους, καὶ χρυσιμεύει εἰς τὴν κατασκευὴν ποτοῦ καλουμένου *μπουζᾶ* (α). Τὸ *τζευγαρά*, ἄλλο δημητριακὸν προῖον, χρυσιμεύει πρὸς τροφήν τῶν πτωχῶν καὶ δίδει πλουσίαν συγκομιδὴν. Κριθὴν, σίκαλον καὶ πῖσον ὀλίγον σπείρουσιν. Ὁ βάμβαξ ἀπαντᾶται εἰς τὰ θερμὰ μέρη τοῦ Τουρᾶν, ἥτοι εἰς τὸ Μιάν-Κάλ, εἰς τὸ Φεργάν καὶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ὠξοῦ. Ἐν *δεσιάτιν* (σχεδὸν πλῆθρον) βάμβακος ἀποφέρει ἐτησίως καθαρὸν κέρδος 90 ρούβλια· πλὴν τὸ προῖον τοῦτο δὲν καλλιεργεῖται πολὺ ἀπ' ἐναντίας ἐξετάθη λίαν ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ. Ἐπίσης πολὺ καλλιεργοῦσι καὶ τὰς ἀμπέλους, ὧν τὸ προῖον εἶναι λίαν ἀφθονον. Ὅπωραι πολλοὶ καὶ ποικίλοι ὑπάρχουσιν, ἐκ δὲ τῶν καρῶν παράγουσιν ἔλαιον. Οἱ μήκωνες (κεφαλαὶ τοῦ φυτοῦ τοῦ ὀπίου) βράζονται εἰς τὸ ὕ-

(α) Ὁ μποζᾶ κατασκευάζεται ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ εἰς τὰ μέρη μας ἐκ κέγγρου τοῦτον δὲ καλοῦσι *κομ-δαρη* καὶ *μποζᾶ-δαρη* καὶ ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζουσι καὶ ἄρτον.

δαρ καὶ παρέχουσι ποτὸν εὐάρεστον, ὅπερ οἱ ὄπαδοι τοῦ προφήτου πίνουσιν ἀντὶ οἴνου. Εἰς τὸ Καρτζαοῦ (μέλανα ὄρη) ὑπάρχουσι στρώματα ἀξιολόγου γαιάνθρακος καὶ πλούσια μεταλλεῖα μόλυθου, ἅτινα ἐξεμεταλλεύθησαν οὐ μόνον οἱ ἐγγῶροι τῆς Χοκάνδης πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ῥώσων, ἀλλὰ καὶ οἱ Κινέζοι, ὅτε ἡ ἐξουσία τούτων ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Σιρ-Δαριά μέχρι τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ. Τὰ γνωστότερα γαιάνθρακωρυχία εἰσὶ τὰ τοῦ Τατρινόβου, μεταξὺ Τσεμκέντ καὶ Ἀουλιέ-Ἀτά (τῷ 1872 ἀπέδωκαν ταῦτα 150,000 πούτια), τὰ τοῦ Χοτζακέντ καὶ τὰ τοῦ Κοκινεζάη. Οἱ γαιάνθρακες τοῦ Τατρινόβου καίονται ἐπὶ τῶν ἀτμοπλῶν τοῦ στολίσκου τοῦ Ἀράλ. Εἰς πολλὰ μέρη τοῦ Τουρκεστάν ὑπάρχει σίδηρος, ὃν δὲν ἐκμεταλλεύονται, εἰς δὲ τὰ μεταλλεῖα μόλυθου τοῦ Κὸκ-Κιὸ ἐξάγονται ἐτησίως 3000 πούτια. Μικρὰ χρυσοῦ ποσότητος εὐρηνται πρὸς βορρᾶν τοῦ Καρτζαοῦ καὶ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Τσιρτσίκ.

Κατὰ τὴν *Ἐπετηρίδα τοῦ Τουρκεστάν*, εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ Τσεμκέντ, Κουραμίνσκ, Χοτζέντ καὶ Τζιζάκ ὑπάρχουσιν 436,000 κάμηλοι, 276,000 ἵπποι, 438,000 βόες, 2,900,000 πρόβατα καὶ αἰγες· ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δὲ ὅτι οἱ κάτοικοι καὶ ἐν ταῖς λοιποῖς μέρεσι τοῦ Τουρᾶν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ζώων, εὐρίσκομεν ὅτι ἐν ἀπάσῃ τῇ χώρᾳ ὑπάρχουσι 10 ἑκατομμύρια. Ἀλλὰ καὶ ἄλλων ζώων ὑπάρχει ἀφθονία, ἥτοι ὄνων καὶ ἡμιόνων, ἀποδεικνυομένων λίαν χρησίμων διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ προϊόντων τοῦ τόπου. Ἡ σωληκοτροφία εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένη, ἀσχολοῦνται δ' εἰς αὐτὴν οἱ ἰθαγενεῖς καὶ οἱ Ῥῶσοι ἄποικοι. Τρεῖς καὶ τετράκις, πρὸς δὲ καὶ πεντάκις τοῦ ἔτους, οἱ μεταξοσκώληκες παράγουσι κουκούλια· πλὴν ἡ ποιότης δὲν εἶναι τότε καλὴ· διὸ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι, οἵτινες ἠθέλησαν ν' ἀγοράσωσι σπόρον ἐκεῖθεν, ἀφοῦ ἡ ἀσθένεια τῶν μεταξοσκωλήκων ἐνέσκηψεν ἐν Εὐρώπῃ, μόνον ἐν ἡ δύο ἔτη ἔκαμαν ἀγοράς· σημειωτέον ὅμως ὅτι καὶ αἱ ἐγγῶροι ἀρχαί

παρενέβαλιν προσκόμματα ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ νὰ προστατεύωσι τὴν βιομηχανίαν τοῦ τόπου.

(ἀκολουθεῖ)-

Α. Ο. Σ.

Η ΣΑΜΟΣ

κατὰ τὰ ἔτη 1874—1876.

Ἀπὸ τριῶν περὶ τοῦ ἐτῶν ὁ κ. Ἐπαμεινώνδης Σταματιάδης δημοσιεύει ἐκασίαν τῆς Σάμου ἐπιθεώρησιν, ἥς ἡ ἱστορικὴ ἀξία μεγάλως ἐξετιμήθη κατὰ τοὺς νεωτέρους τούτους χρόνους ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ διὰ τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους περὶ αὐτῆς σοφὰς πραγματείας του, ἐν αἷς μάλα ἀκριβῶς καὶ ἐπιμελῶς συγκαταριθμεῖ πᾶσαν περὶ τῆς νήσου εἰδησιν ἐκάστης ἐποχῆς.

Ἡ ἐπιθεώρησις αὕτη, συνισταμένη ἐκ τριῶν μέχρι τοῦδε τευχῶν, παριστᾶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὴν ἐτησίαν παραγωγὴν τῆς νήσου ἐν τε τῷ ἐμπορίῳ καὶ τῇ φιλολογίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Ἐπειδὴ ἡ σημερινὴ αὐτῆς κατάστασις εἶναι ἀγνωστος τοῖς πλείστοις τῶν δημογόνων εὐλογόν ἐστι νὰ σημειωθῶσιν ἐνταῦθα ἐν συντομίᾳ ἀπογραφικαὶ καὶ στατιστικαὶ τινες πληροφορίαι περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ ἐμπορίου ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπιθεωρήσεων, ἵνα καταφανῆ οἷας προόδους ἐποίησεν ἡ μικρὰ αὕτη ἑλληνικὴ Ἡγεμονία διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῶν ἐπιμύχθων προσπαθειῶν τῶν τε κατοίκων καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνέρχεται μέχρι σήμερον εἰς 35878 ψυχάς. Ἐν δὲ τῷ μεσαιῶνι φαίνεται ὅτι ἦτο ὀλιγοκάτοικος· διότι τινὲς τῶν περιηγητῶν αὐτῆς ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ νῆτος εἶχε καταλειφθῆ ἔρημος, μεταναστευσάντων τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Χίον καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους καὶ πόλεις.

Ὁ δὲ ἀνωκισμὸς αὐτῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1573 ἔτος κατ' ὃ δ' ὀθωμανὸς νύμφος Κιλίτζ Ἀλῆ πασχᾶς ὑπισχνούμενα,

ἄσιδοσίας ἐνήργησε τὸν ἀνωκισμὸν αὐτῆς, προσελκύσας πολλοὺς ἐποίκους ἐκ διαφόρων τοῦ κράτους μερῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐποίκων θὰ ἦσαν ἐκ τῶν πρότερον μεταναστευσάντων Σαμίων, οἵτινες ἐπεπόθουν παλινοστίαν καὶ ἐκαρᾶδόν εὐμενῆ πρὸς τοῦτο περίστασιν.

Ὁ κ. Σταματιάδης ἐν τῇ ἐπετηρίδι τοῦ 1875 παραθέτων τὸν κατάλογον τῶν οἰκίων καὶ χωρίων, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπισκεψαμένων τὴν νῆσον περιηγητῶν, ὑπολογίζει ὅτι μέχρι τέλους τοῦ 17 αἰῶνος ὁ πληθυσμὸς τῆς Σάμου ἀνῆρχετο εἰς 19,250 κατοίκους, ἀλλὰ κατὰ τὸν 18 πάλιν αἰῶνα οἱ κάτοικοι φαίνονται ὀλιγώτεροι τοῦ προτέρου. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι διὰ τὴν γωνίαν τῆς κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἤττον τὸν πληθυσμὸν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν δὲν πρέπει νὰ βασιζέται εἰς ὅτι περὶ τούτου ἀναφέρουσιν οἱ εὐρωπαῖοι περιηγηταί· διότι πάντων σχεδὸν σκοπὸς κύριος εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἦν τῆν τρόπον νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἑλλήνων ἦν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερος χάριν τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις διπλωματικῶν καὶ κατακτητικῶν σκοπῶν των. Ἡ ἐθελόκακος αὕτη πορεία ἐξακολουθεῖ καὶ νῦν ἐτι ὡς πρὸς ἡμᾶς χάριν τῶν αὐτῶν πάλιν σκοπῶν, ὡς πρόσφατα παραδείγμα ἀπέδειξαν.

Ὅθεν ἀναγκαῖον καθίσταται ἡ στατιστικὴ ἐκάστης ἐλληνικῆς χώρας νὰ ἐνεργῆται κατ' ἔτος ἐντοπίως. Εἰς τὸ σπούδασμα τούτο, ὑπερ ἔστιν ἐν τῶν κυριωτέρων πολιτικῶν μελετημάτων τῆς παρούσης γενεᾶς, ἐνησχολήθησαν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἤττον οἱ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ὁμογενεῖς· διὰ τῶν συλλόγων καὶ ἐιδικῶν ἐπιτροπῶν, αἵτινες κατέστησαν ἡμῖν γνωστὸν τὸν πληθυσμὸν τῶν ἐν αὐτῇ ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ἧτοι Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Ἀλβανίας, Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ὑπολείπεται δὲ ἐτι νὰ ἀπογραφῆ ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐν ταῖς Σποράσι νήσοις τοῦ Αἰγαίου, τῶν ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ, Αἰγύπτῳ καὶ μάλιστα

ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ, ἐνθα πολλὰ, πράγματι, ἐκαστομύρια ὁμογενῶν ἐγκαταβιοῦσι πρὸ αἰῶνων, διατηρήσαντα ποῦ μὲν τὴν ὀρησκίαν καὶ τὴν γλῶσσαν, ποῦ δὲ τὴν ὀρησκίαν μόνον· πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν εἰς ἀπόκεντρα μέρη τῆς Ἀσίας κατοικοῦντες ὁμιλοῦσι καὶ τὴν ἀρχαίαν τῆς χώρας ἐλληνικὴν διάλεκτον.

Ἐκ τῶν Σποράδων νήσων καλὸν ἤδη παράδειγμα στατιστικῆς δίδει ἡμῖν ἡ Σάμος διὰ τῆς ἐπετηρίδος τῆς, ἐν ἧ ὁ κ. Σταματιάδης παραθέτει ἀκριβεστάτους πίνακας δηλοῦντας τὸν ἐτήσιον αὐξοῦντα πληθυσμὸν, τὰς γεννήσεις, τοὺς γάμους κτλ. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1874 οἱ κάτοικοι πάσης τῆς νήσου ἦσαν 34441, ἐξ ὧν 7453 ἄνδρες, 8390 γυναῖκες, 18298 παιδία, ὧν ἄρρενα μὲν 9723, θήλεα δὲ 8575. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ πληθυσμὸς κῆξήθη κατὰ 727 ψυχὰς, ὧν 96 ἄνδρες, 86 γυναῖκες, 545 παιδία θήλεα καὶ ἄρρενα. Κατὰ δὲ τὴν τοῦ 1876 παρατηρήθη αὐξοῦσις 1010 ψυχῶν, ὧν 42 ἄνδρες, 83 γυναῖκες, 885 παιδία, ἐξ ὧν ἄρρενα μὲν 429, θήλεα δὲ 456.

Ὡς παρατηρεῖται τὸ θῆλυ γένος αὐξάνει λίαν ἐν Σάμῳ· διὸ ὁ κ. Σταματιάδης μάλα εὐλόγως ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὡς ἐξῆς: «Παρατηροῦμεν, λέγει, ὅτι ἡ τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσις ἐπιδραῖ ἰδίως ἐπὶ τὸ ἄρρεν φύλλον, ἐφ' ὅσον ἐν ἔτει μὲν 1828 ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνδρῶν ὑπερτερεῖ τοῦ τῶν γυναικῶν κατὰ 425 ἄτομα, ἐν ἔτει δὲ 1875 ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνδρῶν ἠλαττώθη τοῦ τῶν γυναικῶν κατὰ 4427 ἄτομα. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἐξακολουθήσῃ τὸ πρᾶγμα ἐπισυμβαίνον, δὲν θέλει παρέλθει χρόνος πολλὸς καὶ λειψανδρία μεγίστη ἐπελεύσεται ἐν Σάμῳ. Καὶ πόθεν ἄρα προέρχεται ἡ τοιαύτη χαλαρὰ τοῦ ἀπογραφικοῦ ἐν Σάμῳ πληθυσμοῦ ἀνάπτυξις; Καὶ πόθεν ἄρα προέρχεται ἡ ὁσημέραι καταφανομένη ἐλάττωσις τοῦ ἀνδρικοῦ γένους; Τὰ αἴτια τούτων ἀποδοτέα πάντως εἰς τὴν μετανάστευσιν τῶν Σαμίων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἀρξαμένην ἰδίως ἀπὸ τοῦ

1852 καὶ ἐπιταθεῖσαν μέχρι τοῦ 1856, ὅτε διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τῶν ἀμπελῶν ὑπερδεκαχιλίωσι Σάμιοι ἐξεπατρίσθησαν, ἐξ αὐτῶν μόλις διαχιλίω ἐπιτρεψάντων εἰς τὰ ἴδια.»

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «δημοσία ἐκπαίδευσις» καὶ αἱ τρεῖς ἐπιθεωρήσεις περιέχουσιν ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερεῖς πίνακας τοῦ θαύμου τῆς ἐν Σάμῳ ἐκπαιδεύσεως. Ἐν πρώτοις ὁ κ. Σταματιάδης διηγεῖται ὅποια τις ἦν ἡ κατάστασις τῆς παιδείας πρὸ τῆς συστάσεως τῆς σαμιακῆς Ἡγεμονίας. Ἐπίσημος δ' ὅπως οὖν σχολὴ μία μόνον ὑπῆρχεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, χρονολογούμενη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνος. Σήμερον ἡ Σάμος ἔχει ἐν Γυμνάσιον, ὑπερ ἔστι τὸ ἀνώτατον ἑλλῆν. ἐκπαιδευτήριον οὐ μόνον αὐτῆς τῆς ἡγεμονείας ἀλλὰ καὶ τῶν περικειμένων μικρῶν νήσων καὶ πόλεω τῆς Ἀσίας· ἐσυστήθη δὲ τῷ 1855 ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας τοῦ Ἰωάννου Γκίκα. Μέχρι σήμερον διηύθυναν αὐτὸ ὀκτώ γυμνασιάρχαι διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν ὁποίων ἐφθάσεν εἰς τὴν τελειότητα αὐτοῦ. Σήμερον διδάσκουσιν ἐν αὐτῷ ἐπτὰ καθηγηταί. Κατὰ τὸ 1874 ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητευόντων ἀνῆρχετο εἰς 47, τῷ ἐπομένῳ ἔτει εἰς 62, τῷ δὲ 1876 εἰς 73. Μετὰ τὸ Γυμνάσιον κοσμοῦσι τὴν νῆσον 4 σχολαρχεῖα, ἰδρυμένα ἐν τῷ πρωτεύοντι δήμῳ ἐκάστου αὐτῆς τμήματος. Τὸ τοῦ τμήματος τοῦ Βαθέος ἠρίθμει κατὰ τὸ 1874 μαθητὰς 101, τῷ ἐπομένῳ ἔτει 85, τῷ δὲ παρελθόντι 97. Τὸ σχολαρχεῖον τοῦ τμήματος τῆς χώρας, ὡς πάντοτε, ἀριθμεῖ καὶ σήμερον 47 μαθητὰς. Τὸ τοῦ τμήματος Καρλοῦσσιων, τῷ μὲν 1874 ἠρίθμει 80, τοῖς ἐπομένοις δ' ἔτεσι 87. Ἐπειτα τὸ τοῦ Μαραθοκάμπου, ὑπερ ἠρίθμει τὸ παρελθὸν ἔτος 26 μαθητὰς. Ἐν ὅλοις δὲ τούτοις τοῖς σχολαρχεῖσις διδάσκουσι δέκα πρόσωπα. Μετὰ τὰ μεσαια ταῦτα ἐκπαιδευτήρια ἔπονται αἱ ἐλληνικαὶ καὶ δημοτικαὶ σχολαὶ ἀνερχόμεναι εἰς 35 ἐν αὐταῖς διδάσκονται 2077 παῖδες. Ἀξιοπαρατήρητον δὲ ὅτι ἐκαστον χωρίον τῆς Σάμου ἔχει ἀνά τὸν τοιοῦτον σχολεῖον καλῶς ὀργα-

νισμένον καὶ ὑπὸ τὴν ἐνιαύσιον Ἡγεμονικὴν ἐπιθεωρήσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν τούτων καταστημάτων ὑπάρχουσι καὶ τέσσαρα παρθενάγωγεῖα καθ' ὅλην τὴν νῆσον, περιλαμβανόμενα 533 μαθητριάς· ἐκτὸς 319 ἄλλων διδασκομένων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τῶν χωρίων. Διδάσκονται λοιπὸν σήμερον ἐν Σάμῳ 3058 ψυχαί. Ἐὰν ἤδη συγκρίνωμεν τὸν ἀριθμὸν τούτον πρὸς τὸν τοῦ 1874, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ ἐλληνικῇ ταύτῃ νήσῳ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα ἐν δυσιν ἔτεσιν πῶξησαν ἐπὶ 4025 μαθητὰς. Ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι βεβαίως λίαν εὐχάριστος διότι προοιωνίζει μέλλον λαμπρὸν ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ Ἡγεμονίᾳ. Μεθ' ὅλην τὴν καταπληκτικὴν ταύτην ἐπίστασιν τῆς παιδείας ἐν τῇ νήσῳ, οἱ Σάμιοι φροντίζουσι καὶ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἐντελῶν ἐπιστημῶν καὶ οὐχὶ ἐγκυκλίων μόνον μαθημάτων, ἐφ' ᾧ καὶ ἐσύστησαν κατὰ τὸ 1875 καὶ Ἱερατικὴν Σχολὴν, ἐπὶ τοῦ νῦν εὐκλεῶς ἡγεμονεύοντος Κωνσ. Φωτιάδου, ἧτις ἀριθμεῖ 14 μέλη ἐκπαιδευόμενα παρὰ τριῶν ἐιδικῶν καθηγητῶν τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πρακτικὴν θεολογίαν χάριν τῆς μελλούσης γενεᾶς αὐτῆς τῆς νήσου. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ κ. Σταματιάδης περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐρημένης Σχολῆς· οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσὶν ἐκφραστικώτεροι πάσης ἀναλύσεως «Ἀλλὰ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς Ἡγεμονικῆς μερίμνης ὑπερ τῆς ἐν Χριστῷ μορφώσεως τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ ἐπετέθη διὰ τῆς ἐν Μαλαγαρίῳ συστάσεως Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἧς σκοπὸς εἶναι ἡ δημιουργία κλήρου εὐμαθοῦς καὶ σεβασμίου, προωρισμένου ἵνα ποδηγετήσῃ τὸν λαὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ χειραγωγῆσῃ αὐτὸν εἰς τὴν τρίβον τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς δικαιοσύνης... Πληροὶ δὲ ἡ σύστασις τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς ταύτης κενὸν μέγα ἐν ἡμῖν καὶ καταφανὲς τοῖς πάσιν ἀπὸ πολλοῦ ὄν' ἐφ' ὅσον, ἂν ἡ κοινωνία δῆται μορφώσεως πνευματικῆς καὶ ποδηγεσίας τῆς ἐν ἀρετῇ, ἀλλὰ τούτων δὲν δύναται εὐκοπώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον νὰ εὐχῆ εἰμὴ διὰ κλήρου, συνοιδότος τὴν ἱερότητα

τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ ταύτην ἐκπληροῦντος.»

Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἐν Σάμῳ ὑπάρχει καὶ ἐν τυπογραφίῳ, πεπλουτισμένον διὰ τριῶν πισστηρίων καὶ πάντων τῶν ἀναγκασιόντων δι' αὐτοῦ ἐκδίδεται ἡ Ἡγεμονικὴ ἡμερησίως «Σάμος» ἣτις διατρέχει νῦν τὸ 14ον αὐτῆς ἔτος, ἅπαντα τὰ ἡγεμονικά, δικαστικά, ἐμπορικά κτλ. ἔγγραφα, καθὼς καὶ τὰ βιβλία τῆς ἐγχωρίου φιλολογίας, ὧν δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ποιόν. Ταῦτα ἱκανῶς νομίζομεν ἀποδεικνύουσι τὴν ἐκπαιδευτικὴν πύξιν. Ἀλλὰ τὴν καθόλου παιδείαν χώρας τινὸς δηλοῦσι καὶ τὰ Μουσεῖα καὶ αἱ δημόσιαι Βιβλιοθήκαι. Οὐδαμοῦ αἱ μέχρι τοῦδε δημοσιευθεῖσαι τρεῖς ἐπετηρίδες φανερώνουσιν ἂν ἡ λαμπρὰ καὶ εὐνομούμενη αὐτῆς νῆσος κοσμεῖται καὶ διὰ τινος Βιβλιοθήκης μετὰ Μουσείου ἐμπερικλείοντος τὰς ἀρχαιοτάτας αὐτῆς.

Καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία» ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς Ἐπετηρίσιν ἀκριβεῖς πίνακας δηλοῦντας τὴν ἐνιαύσιον ὕλικὴν πρόσδον τῶν κατοίκων. Οἱ Σάμιοι, ὡς γνωστὸν, ἀνεκαθεν ἀνεδείχθησαν ἐπίσχοι ἐμποροὶ καὶ ναυτικοί. Καὶ νῦν πᾶσαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Τουρκίας, Ἑλλάδος καὶ πολλῶν ἄλλων κρατῶν περιέχουσι Σάμιους ἐμπόρους. Ἀλλὰ καὶ ἡ νῆσος αὕτη ἐστὶν ἐκ φύσεως ἐμπορικὴ, ἕνεκ τῶν δια-

φόρων αὐτῆς προϊόντων ἅτινα ζητοῦνται εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου. Κατὰ τοὺς πίνακας τῆς ἐξαγωγῆς τῶν τριῶν τούτων ἐτῶν 1874—1876 τὰ ἐξαχθέντα προϊόντα ἐτιμήθησαν 30,064,493 γρ. Τὰ δὲ εἰσυχθέντα κατὰ τὸ 1875—6 ἐτιμήθησαν 22,575,076. Ἐκ τῶν ἐξαγομένων τὰ μάλλον ἐπιζητούμενα εἶσι κρόμμυα, δέρματα, ἔλαιον, λεμόνια, σταφίς, καὶ οἶνος.

Σήμερον ἡ νῆσος περὶ ἔχει 271 πλοῖα διαφόρου μεγέθους, ἅπαντα τόνων 5601. Συγκριτικῶς δὲ πρὸς τὸ 1874 καὶ 1875 ἐγένετο αὐξήσις δεκαεννέα σκαφῶν, τὰ ὅποια ἠϋζήταν τοὺς τόνους τῆς καθόλου ναυτιλίας κατὰ 637.

Τοιαῦται εἰσὶν ἐν συνόψει αἱ κατὰ τὰ τρία ταῦτα ἔτη πληροφορίαι περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ ὕλικῆς προόδου τῆς νήσου. Τὰς ἐπετηρίδας αὐτὰς κοσμοῦσι καὶ διάφοροι ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι, ἐν αἷς ὁ κ. Σταματιάδης, χρῆσιν ποιούμενος τῶν εἰδικῶν αὐτοῦ μελετῶν, ἀναπτύσσει διάφορα σκοτεινὰ μέρη τῆς ἱστορίας. Εὐκταῖον ὅπως ἐξακολουθῆ ἡ ἐκδοσις τῆς ἐνιαυσίου ταύτης ἐπιθεωρήσεως, ἣτις περιποιεῖ τιμὴν ἐπίζηλον οὐ μόνον εἰς τὸν συγγραφεῖα αὐτῆς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν νῆσον ἅπαν.

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΕΡΑΜΕΥΣ.

ΨΗΦΙΣΜΑ

τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου ἐν τῷ νῦν Ἀδραμυττειῷ.

 ΑΤ.ΟΝ. . .
 ὦν καλανδῶν
 Δ]ομετίω μετα
]ε]πεγωνκότα δο-
5 του περὶ χώρας η
 ογια ἐστὶν δημοσίω
 περγαμνηνούς. Ἐν τῷ
	βουλευτηρίῳ παρῆσαν Κόϊντος καὶ
	Κόϊντος Κ]οϊντου υἱὸς Ἀ[ρν]ήνησης, Γά-
10	τος καὶ Γά]τος Γάτου υἱὸς Μεληνια, Μά-
	ρκος] Πούπιος Μαάρκου Σκαπία, Γά-
	τος Κο]ρνήλιος Μαάρκου Σηλατεί-
	να, Λε]ύκιος Μέμιος Γάτου Μελη-
	νια, Κό]ϊντος Οὐάλγιος Μαάρκου
15 ία, Λεύκιος Ἰούλιος Σέξτο[υ
 να, Γάτος Κοίλιος Γάτου Αἰμου-
	λία, Π]όπλιος Ἀλβίος Ποπλίου Κυρε[ί-
	να, Μά]ρκος Κοσκώνιος Μαάρκου
	Τηρητεῖνα Πόπλιος Γέσσιος
20	Πο]πλίου Ἀρνήνησης, Λεύκιος Ἀ[λ]έ-
	[ρι]ος Λευκίου Φεντεῖνα, Γάτος Ρού-
	βριος Γάτου Ποπιλλία, Γάτος Δικίνιος
	Γάτο(υ) Τηρητεῖνα, Μάρκος Φαλέριος
	Μαάρκου Κλαυδία, Μάνιος Λευκε[ί-
25	λιος Μαάρκου Πωμεντεῖνα, Λεύ-
	κιος Φίλιος Λευκί[ου]...ωρα.είνα, Γάτο[ς
	Δίδιος Γάτου Κυρ[είνα], Κόϊντος Κλαύ-
	δ]ιος Ἀππίου Πολλία, Λεύκιος Ἀνό-
	τιος Γάτου Μενεινία, Σπ[όρ]ιος Καρο-
30	υίλιος Λευκίου Σα . . τεῖνα, Πόπλ[ι-
	ος Σείλιος Λευκί[ου Β]αλερία, Γάτος
	Ἄνιος Γάτου Ἀρνήνησης, Γάτος Σεμπρ[ώ-
	ν]ιος Γάτου Φαλέρνα, Γνάτος Ὀκταύιο[ς
	Δ]ευκίου Αἰμουλία, Μάρκος Ἀππολή-
35	ος Μαάρκου Καμιλλία, Λεύκιος Ἀφείνι-
	ος Λουκίου Λεμωνία, Γάτος Ναύτιος
	Κοϊντου Οὐετυρία, Γάτος Νεμετώ-
	ριος Γάτου Λεμωνία, Λεύκιος Κορνήλ[ι-

40

ος Μαάρκου Ρωμυλία, Γνάτος Πομπή[ι-
ος Γναίου Κροστομείνα, Πόπλιος Πο-
ύ]λλιος Ποπλίου Τηρητείνα, Λεύκ[ιος

Τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ λίθου ὑψ. 0,70, πλ. 0,30 περίπου, ὑψ. γραμ. 0,4, ἐκτισμένου ἐν τῷ τοίχῳ δεξαμενῆς κειμένης ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ Ἀλῆ-Καθάση ἐν τῷ νῦν Ἀδραμυττεῖῳ, ἐξ οὗ καὶ ἀντέγραψα αὐτὸ κατὰ τὸ 1872.

Ἐν στ. 23 παρέλειψεν ὁ χαρακτὴς τὸ υ τῆς λέξεως *Γατου*.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ἐν τῷ 414 ἀριθ. τῆς ἑφημερ. *Ἰωνρίας* καὶ ἔπειτα ἐν τῷ α. τεύχει τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ὑπὸ στοιχ. ζβ' ἀλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσι γενομέναις ἄνευ τῆς δεούσης ἐπιστάσιος παρεισέφρησαν λάθην τινά, ἅτινα διορθοῦνται ἐν τῇ παρούσῃ. Ἐνόμισα δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἀναδημοσίευσιν αὐτῆς, διότι ἐπιτυχῶς ἀναπληρουμένη ἐθεωρήθη ὡς λίαν ἐνδιαφέρουσα τὴν ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατακτήσεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἰδίως τὴν ἱστορίαν τῶν 20 ἢ 30 τελευταίων ἐτῶν τῆς β'. π. χ. ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐχαράχθη, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, καὶ διότι ἐξ αὐτῆς γίνονται γνωστὰ ἡμῖν πολλὰ τῶν ὀνομάτων τῶν Ρωμαίων συγκλητικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξελληνίζοντο καὶ ἐπροφέροντο.

Ὅπως δὲ μὴ ἐκληφθῆ ὡς ἀνήκουσα ἄνευ δισταγμοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἀδραμύττειον ἢ ἐπιγραφὴ αὕτη, εὐκαιρον κρίνω νὰ σημειώ-

σω ἐνταῦθα ὅτι τὸ νῦν Ἀδραμύττειον δὲν κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου καὶ ὅτι αἰτία τῆς γενικῶς παραδεδεγμένης περὶ τούτου πλάνης ἐγένετο ἰδίως τὸ ὁμώνυμον τῶν δύο τούτων πόλεων, ἐξ ὧν τῆς ἀρχαίας τὰ εἰρηπία ἀνεκάλυψα κατὰ τὸ 1870, 21] 2 ὥρ. περίπου πρὸς νότον τοῦ νῦν Ἀδραμυττείου καὶ 1[4 τῆς ὥρ. μακρὰν τοῦ ἐπίνειου τοῦ Καμεριῦ, κατὰ τὴν θέσιν Καρά-Τὰς, ὡς ἐν ἐκτάσει θέλω ἀποδείξει ἐν τῷ γ'. τεύχει τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγ. Σχολῆς, ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς περὶ τοῦ «Προσδιορισμοῦ τῆς ἀγνώστου θέσεως ἀρχαίων τινῶν πόλεων τῆς Μυσίας» διατριβῆ μου ὥστε ἡ παρούσα ἐπιγραφὴ ἀμφίβολον μὲνει ἂν ἐκ τῶν εἰρηπίων τούτων μετεκομίσθη ἐν τῷ νῦν Ἀδραμυττεῖῳ ἢ ἐξ ἑτέρας τινὸς τῶν πλησιοχώρων αὐτοῦ ἀρχαίων πόλεων.

Γ. Ἐαρινός.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν τῷ Η'. φυλλαδίῳ τῆς πραγματείας *Ἀπογραφικαὶ πληροφορίες* σελίς 347, παρελείφθησαν οἱ ἐξῆς διδάσκαλοι μετὰ τὸν Νικολαΐδην ὡς ἰδιωτικὸς Π. Βιτωρίδης Σμυρναῖος, Ἀλκ. Σακελίῳ Πάτριος καὶ ὁ ἐπὶ τριετίαν ἤδη ὡς Δημοδιδάσκαλος καὶ ψάλτης Ἀγγελος Μ. Γλυκοφρύδης. Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἀντὶ εἰς τὸν Καῦμακάμην Ἀιδινίου *Καῦμακάμην Ναζ.Λίου*.